T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖYNÜK'TE TÜRK DEVRİ MİMARİSİ

Aliye ÖZSÜNER

Danışman
Doç. Dr. Şenay ÖZGÜR YILDIZ

İZMİR – 2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı	: Aliye ÖZSÜNER
Öğrenci No	: 2011800570
Tez Başlığı	: Göynük'te Türk Devri Mimarisi
Savunma Tarihi	: 28/11/2019
Danışmanı	: Doç. Dr. Şenay ÖZGÜR YILDIZ

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	**Üniversitesi**	**İmza**
Doç. Dr. Şenay ÖZGÜR YILDIZ	- Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Prof.Dr.Rıza SAVAŞ	- Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Prof.Dr.İnci KUYUCU ERSOY	- Ege Üniversitesi	.....

Aliye ÖZSÜNER tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği( ) / oy çokluğu( ) ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Erkan GÖKSU
Müdür V.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Göynük'te Türk Devri Mimarisi" adlı çalışmamın, tarafımdan akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

…/…/2019

Aliye ÖZSÜNER

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Göynük'te Türk Devri Mimarisi

Aliye ÖZSÜNER

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi ve Sanatları Programı

Batı Karadeniz'in güneybatısında Bolu iline bağlı Göynük, Osmanlı Dönemi'nin Anadolu'da ilk fethedilen yerleşim merkezlerinden biridir. Ayrıca İpek Yolu'nun geçtiği bir ticaret merkezi olması nedeniyle Türk tarihi için önemli bir yere sahiptir. Geleneksel dokusunu koruyabilen bu tarihi ilçe hem erken Osmanlı Dönemi'nin eserlerine ev sahipliği yapmakta hem de geç Osmanlı Dönemi'nin izlerini taşımaktadır.

Yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda Göynük kent merkezindeki Türk Devri yapıları, araştırmacıların dikkatini çekmekle birlikte daha çok erken Osmanlı Dönem'ine tarihlenen yapılar üzerinde çalışıldığı görülmektedir. Bu yapılar kentin kurulduğu dönemden günümüze ulaşabilen Gazi Süleyman Paşa Hamamı (14.yy) Akşemseddin Türbesi (15.yy) ve Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi'dir (15.yy) Göynük'te günümüze ulaşmış tamamı tescilli 6 adet cami, 4 adet çeşme, 1 adet hamam, 1 adet hükümet konağı, 1 adet kule ve 3 adet türbe olmak üzere toplam 16 adet Türk Devri yapısı bulunmaktadır. "Göynük'te Türk Devri Mimarisi" isimli bu tezde kent merkezindeki, günümüze ulaşmış bu Türk Dönemi yapıları plan, malzeme ve süsleme özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kısaca Göynük'ün tarihine yer verdik. Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar olan mimari gelişimi ikinci bölümde ele aldık. Katalog bölümünde Göynük'te inşa edilen Türk Devri yapılarını türlerine göre sınıflandırdık. Dördüncü bölümde çeşitli kaynaklarda yer alan ancak günümüze ulaşamayan

yapılarını bir araya topladık. Son bölümde ise Göynük'teki yapıları mimari ve plan özellikleri, süsleme özellikleri, kullanılan inşa malzemesi ve teknik bakımından Türk mimarisi içindeki diğer örnekler ile benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyarak değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Bolu, Göynük, Mimari, Cami, Çeşme, Türbe.

ABSTRACT

Master's Thesis

Turkish Era Architecture in Göynük

Aliye ÖZSÜNER

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Islamic History and Art

Islamic History and Art Program

Göynük, a district of Bolu, located in the southwest of Western Black Sea region, is one of the first settlements which has been conquered in Anatolia in the Ottoman Empire reign. Owing to the fact that it used to be a center of trade where the Bursa Silk Road passed through, it has a significant place in the Turkish history. This historical district which has been able to protect its traditional texture has both hosted monuments from the early Ottoman era and still bears the traces from the late Ottoman era.

As a result of the researches we have implemented, despite the fact that the Turkish era structures have attracted the attention of the researchers, it has been observed that structures dating back to the early Ottoman era have been studied. Amongst these structures are Gazi Süleyman Paşa Hamamı (14th century), Akşemseddin Türbesi (15th century) and the Ömer Sıkkini Hz Türbesi (15th century), ones that have survived since their foundation. In Göynük, there are 16 structures from the Turkish era in total, consisting of 6 mosques, 4 water fountains, 1 hammam, 1 government office, 1 tower and 3 mausoleums –all of which have officially been registered. In this thesis titled "Turkish Era Architecture in Göynük", the surviving Turkish era structures have been assessed by taking into consideration their planning, material and decoration.

Our study consists of five main sections. In the first section, we have mentioned briefly about the history of Göynük. We addressed the architectural development from the Ottoman era to the Republic period in the second section. In the Catalogue section, we have classified the Turkish era structures constructed in

Göynük as per their types. In the Fourth section, we have tried and compiled the information and documents regarding the structures which exist in various sources but did not survive until today. In the last section, we have assessed the structures in view of their architectural and planning characteristics, decoration styles, construction materials and technical aspects both in comparison with each other and by revealing their similarities and differences between other examples in the Turkish history.

Keywords: Bolu, Göynük, Architecture, Mosque, Fountain, Mausoleum.

GÖYNÜK'TE TÜRK DEVRİ MİMARİSİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xi
ŞEKİLLER LİSTESİ xii
EKLER LİSTESİ xiii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
GÖYNÜK'ÜN KISA TARİHİ

1.1. GÖYNÜK'ÜN KISA TARİHİ 8

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DÖNEMİ MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

2.1. CAMİ MİMARİSİNİN GELİŞİMİ 14
2.2. TÜRBE MİMARİSİNİN GELİŞİMİ 23
2.3. HAMAM MİMARİSİNİN GELİŞİMİ 25
2.4. ÇEŞME MİMARİSİNİN GELİŞİMİ 29
2.5. HÜKÜMET KONAĞI MİMARİSİNİN GELİŞİMİ 30
2.6. SAAT KULESİ MİMARİSİNİN GELİŞİMİ 32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KATALOG

3.1. CAMİLER 35
3.1.1. Gazi Süleyman Paşa Camii 35
3.1.2. Hatice Hatun Camii 41
3.1.3. Akşemseddin (Kepkebir) Camii 46
3.1.4. Yayabaşı Camii 50
3.1.5. Hacı Abdi Camii 53
3.1.6. Çeşme Camii 57
3.2. TÜRBELER 60
3.2.1. Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi 60
3.2.2. Akşemseddin Türbesi 64
3.2.3. Debbağ Dede Türbesi 70
3.3. HAMAMLAR 72
3.3.1. Gazi Süleyman Paşa Hamamı 72
3.4. ÇEŞMELER 76
3.4.1. Meryem Hatun Çeşmesi (Kimsesizler Çeşmesi) 76
3.4.2. Başaklar Çeşmesi 80
3.4.3. Çarşı Çeşmesi 83
3.4.4. Beybahçesi Çeşmesi (Konakyeri Çeşmesi) 86
3.5. HÜKÜMET KONAKLARI 89
3.5.1. Hükümet Konağı 89
3.6. SAAT KULELERİ 95
3.6.1. Zafer Kulesi 95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ TARİHİ YAPILAR

4.1. GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ TARİHİ YAPILAR 98

BESİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

5.1. CAMİLER 102

5.2. TÜRBELER 108

5.3. ÇEŞMELER 110

5.4. HAMAMLAR 112

5.5. HÜKÜMET KONAKLARI 113

5.6. SAAT KULELERİ 114

SONUÇ 116

KAYNAKÇA 119

EKLER

KISALTMALAR

AKM	Atatürk Kültür Merkezi
AYK	Atatürk Yüksek Kurumu
BAMER	Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi
BBBAM	Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi
Bkn.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Der.	Dergisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
EÜ	Ege Üniversitesi
Fak.	Fakültesi
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
M.	Miladi
Mim.	Mimarlık
Müh.	Mühendislik
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TİB	Türkiye İş Bankası
TTK	Türk Tarih Kurumu
TTOK	Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu
Üniv.	Üniversitesi
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yay.	Yayınları
YKY	Yapı Kredi Yayınları
yy.	Yüzyıl

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Göynük İlçesi Haritası s. 8
Şekil 2: Göynük İlçesi Vaziyet Planı s. 13
Şekil 3: Gazi Süleyman Paşa Camii Planı s. 36
Şekil 4: Hatice Hatun Camii Planı s. 42
Şekil 5: Akşemseddin Camii Planı s. 47
Şekil 6: Yayabaşı Camii Planı s. 51
Şekil 7: Hacı Abdi Camii Planı s. 54
Şekil 8: Çeşme Camii Planı s. 58
Şekil 9: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Planı s. 61
Şekil 10: Akşemseddin Türbesi Planı s. 65
Şekil 11: Debbağ Dede Türbesi Planı s. 70
Şekil 12: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Planı s. 73
Şekil 13: Meryem Hatun Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü s. 76
Şekil 14: Meryem Hatun Çeşmesi Planı s. 77
Şekil 15: Başaklar Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü s. 80
Şekil 16: Başaklar Çeşmesi Planı s. 81
Şekil 17: Çarşı Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü s. 83
Şekil 18: Çarşı Çeşmesi Planı s. 84
Şekil 19: Beybahçesi Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü s. 86
Şekil 20: Beybahçesi Çeşmesi Planı s. 87
Şekil 21: Göynük Hükümet Konağı Alt Kat Planı s. 90
Şekil 22: Göynük Hükümet Konağı Zemin Kat Planı s. 91
Şekil 23: Göynük Hükümet Konağı Üst Kat Planı s. 92
Şekil 24: Göynük Zafer Kulesi Ön Cephe Görünüşü s. 95
Şekil 25: Göynük Zafer Kulesi Planı s. 96

EKLER LİSTESİ

Resim 1: Gazi Süleyman Paşa Camii Genel Görünüşü ek s.1
Resim 2: Gazi Süleyman Paşa Camii Saçak Detayı ek s.1
Resim 3: Gazi Süleyman Paşa Camii Doğu Cephesi ek s.2
Resim 4: Gazi Süleyman Paşa Camii Pencere Açıklığı Detayı ek s.2
Resim 5: Gazi Süleyman Paşa Camii Güney Cephesi ek s.3
Resim 6: Gazi Süleyman Paşa Camii Güney Cephesi Mihrap Çıkıntısı ek s.3
Resim 7: Gazi Süleyman Paşa Camii Batı Cephesi ek s.4
Resim 8: Gazi Süleyman Paşa Camii Batı Cephesi Ahşap Pano ek s.4
Resim 9: Gazi Süleyman Paşa Camii Minaresi ek s.5
Resim 10: Gazi Süleyman Paşa Camii Kuzey Cephesi ek s.5
Resim 11: Gazi Süleyman Paşa Camii Kuzey Cephesi Giriş Açıklığı ek s.6
Resim 12: Gazi Süleyman Paşa Camii Son Cemaat Yeri ek s.6
Resim 13: Gazi Süleyman Paşa Camii Kadınlar Mahfili ek s.7
Resim 14: Gazi Süleyman Paşa Camii Mihrap, Minber, Vaaz Kürsüsü ek s.7
Resim 15: Gazi Süleyman Paşa Camii Harimi Tavan Göbeği ek s.8
Resim 16: Gazi Süleyman Paşa Camii Kadınlar Mahfili Tavan Göbeği ek s.8
Resim 17: Gazi Süleyman Paşa Camii Pencere Süslemeleri ek s.9
Resim 18: Gazi Süleyman Paşa Camii Süsleme Detayı ek s.9
Resim 19: Gazi Süleyman Paşa Camii Süsleme Detayı ek s.10
Resim 20: Gazi Süleyman Paşa Camii Süsleme Detayı ek s.10
Resim 21: Hatice Hatun Camii Genel Görünüşü ek s.11
Resim 22: Hatice Hatun Camii Ahşap Saçağı ek s.11
Resim 23: Hatice Hatun Camii Güney Cephesi ek s.12
Resim 24: Hatice Hatun Camii Güney Cephesi Detayı ek s.12
Resim 25: Hatice Hatun Camii Batı Cephesi ek s.13
Resim 26: Hatice Hatun Camii Kuzey Cephesi ek s.13
Resim 27: Hatice Hatun Camii Minaresi ek s.14
Resim 28: Hatice Hatun Camii Doğu Cephesi ek s.14
Resim 29: Hatice Hatun Camii Doğu Cephesi Giriş Açıklığı ek s.15
Resim 30: Hatice Hatun Camii Dış Mihrap ek s.15
Resim 31: Hatice Hatun Camii Son Cemaat Yeri ek s.16

Resim 32: Hatice Hatun Camii Kadınlar Mahfili ek s.16
Resim 33: Hatice Hatun Camii Harimi ek s.17
Resim 34: Hatice Hatun Camii, Mihrap, Minber ve Vaaz Kürsüsü ek s.17
Resim 35: Akşemseddin Camii Genel Görünüşü ek s.18
Resim 36: Akşemseddin Camii Ahşap Saçak Detayı ek s.18
Resim 37: Akşemseddin Camii Doğu Cephesi ek s.19
Resim 38: Akşemseddin Camii Güney Cephesi ek s.19
Resim 39: Akşemseddin Camii Batı Cephesi ek s.20
Resim 40: Akşemseddin Camii Minaresi ek s.20
Resim 41: Akşemseddin Camii Minare Girişi ek s.21
Resim 42: Akşemseddin Camii Kare Pencere Açıklıkları (2010) ek s.21
Resim 43: Akşemseddin Camii Ahşap Sundurması ek s.22
Resim 44: Akşemseddin Camii Harimi Pencere Açıklıkları ek s.22
Resim 45: Akşemseddin Camii Kadınlar Mahfili ek s.23
Resim 46: Akşemseddin Camii Mihrap Minber Vaaz Kürsüsü ek s.23
Resim 47: Akşemseddin Camii Pencere Detayı ek s.24
Resim 48: Akşemseddin Camii Mihrap Süslemesi ek s.24
Resim 49: Akşemseddin Camii Minaresi Şerefe Altı Süslemesi ek s.25
Resim 50: Yayabaşı Camii Genel Görünüşü ek s.25
Resim 51: Yayabaşı Camii Ahşap Saçak Detayı ek s.26
Resim 52: Yayabaşı Camii Kuzey Cephesi Üçgen Alınlık ek s.26
Resim 53: Yayabaşı Camii Kuzey Cephesi Bahçeden Görünüşü ek s.27
Resim 54: Yayabaşı Camii Doğu Cephesi ek s.27
Resim 55: Yayabaşı Camii Güney Cephesi ek s.28
Resim 56: Yayabaşı Camii Batı Cephesi ek s.28
Resim 57: Yayabaşı Camii Ahşap Minaresi ek s.29
Resim 58: Yayabaşı Camii Minaresi Girişi ek s.29
Resim 59: Yayabaşı Camii Son Cemaat Yerinden Harime Giriş ek s.30
Resim 60: Yayabaşı Camii Harim Ahşap Destek ek s.30
Resim 61: Yayabaşı Camii Harim Doğu Duvarı Pencere Açıklıkları ek s.31
Resim 62: Yayabaşı Camii Mihrabı ek s.31
Resim 63: Yayabaşı Camii Restorasyon Öncesi Mihrap Süsleme ek s.32

Resim 64: Yayabaşı Camii Restorasyon Öncesi Osmanlı Türkçesi Yazılar ek s.32
Resim 65: Yayabaşı Camii Batı Cephesi Kalemişi Süsleme ek s.33
Resim 66: Yayabaşı Camii Restorasyon Öncesi Süsleme Detayı ek s.33
Resim 67: Hacı Abdi Camii Genel Görünüşü ek s.34
Resim 68: Hacı Abdi Camii Çatısı ek s.34
Resim 69: Hacı Abdi Camii Ahşap Saçak Detayı ek s.35
Resim 70: Hacı Abdi Camii Batı Cephesi ek s.35
Resim 71: Hacı Abdi Camii Ahşap Payandası ek s.36
Resim 72: Hacı Abdi Camii Kuzey Cephesi ek s.36
Resim 73: Hacı Abdi Camii Kerpiç Bacası ek s.37
Resim 74: Hacı Abdi Camii Minaresi ek s.37
Resim 75: Hacı Abdi Camii Doğu Cephesi ek s.38
Resim 76: Hacı Abdi Camii Harimi Batı Duvarı Pencere Açıklıkları ek s.38
Resim 77: Hacı Abdi Camii Harim Doğu ve Güney Duvarı ek s.39
Resim 78: Hacı Abdi Camii Kadınlar Mahfili ek s.39
Resim 79: Hacı Abdi Camii Mihrap ve Minber ek s.40
Resim 80: Hacı Abdi Camii Mihrap Süslemesi ek s.40
Resim 81: Hacı Abdi Camii Minber Süslemesi ek s.41
Resim 82: Hacı Abdi Camii Mahfili Süsleme Detayı ek s.41
Resim 83: Çeşme Camisi Genel Görünüşü ek s.42
Resim 84: Çeşme Camisi Saçak Detayı ek s.42
Resim 85: Çeşme Camisi Kuzey Cephesinden Görünüm ek s.43
Resim 86: Çeşme Camisi Doğu Cephesi ek s.43
Resim 87: Çeşme Camisi Güney Cephesi ek s.44
Resim 88: Çeşme Camisi Batı Cephesi ek s.44
Resim 89: Çeşme Camisi Minaresi Şerefe Altı Detayı ek s.45
Resim 90: Çeşme Camisi Kadınlar Mahfili ek s.45
Resim 91: Çeşme Camisi Minare Girişi Açıklığı ek s.46
Resim 92: Çeşme Camisi Mihrap ve Vaaz Kürsüsü ek s.46
Resim 93: Çeşme Camisi Minberi ek s.47
Resim 94: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Genel Görünüşü ek s.47
Resim 95: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Cephe Görünüşü ek s.48

Resim 96: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Revak ek s.48
Resim 97: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Giriş Açıklığı ek s.49
Resim 98: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Sandukaları ek s.49
Resim 99: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Revak Kubbesi ek s.50
Resim 100: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Revak Kubbesi Göbeği ek s.50
Resim 101: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Kubbe Göbeği ek s.51
Resim 102: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Kemer Köşeliği ek s.51
Resim 103: Akşemseddin Türbesi Genel Görünüşü ek s.52
Resim 104: Akşemseddin Türbesi Silme Detayı ek s.52
Resim 105: Akşemseddin Türbesi Pencere Açıklığı Detayı ek s.53
Resim 106: Akşemseddin Türbesi Giriş Açıklığı ek s.53
Resim 107: Akşemseddin Türbesi Sandukaları ek s.54
Resim 108: Akşemseddin Türbesi Kubbe Geçişleri ek s.54
Resim 109: Akşemseddin Türbesi Pencere Süsleme Detayı ek s.55
Resim 110: Akşemseddin Türbesi Kubbe Detayı ek s.55
Resim 111: Akşemseddin Türbesi İnşa Kitabesi ek s.56
Resim 112: Akşemseddin Türbesi Eski Fotoğrafı ek s.56
Resim 113: Debbağ Dede Türbesi Genel Görünüşü ek s.57
Resim 114: Debbağ Dede Türbesi Kuzeybatı Cephesi Detayı ek s.57
Resim 115: Debbağ Dede Türbesi Ahşap Sanduka ek s.58
Resim 116: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Kubbeleri ek s.58
Resim 117: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Genel Görünüşü ek s.59
Resim 118: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Kuzey Cephesi ek s.59
Resim 119: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Doğu Çephesi ek s.60
Resim 120: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Güney Cephesi Sundurması ek s.60
Resim 121: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Külhan Bacası ek s.61
Resim 122: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Batı Cephesi ek s.61
Resim 123: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Soyunmalık Kubbesi Işıklığı ek s.62
Resim 124: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Soğukluk Kubbesi Işıklığı ek s.62
Resim 125: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Sivri Kemerli Açıklığı ek s.63
Resim 126: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Külhan Açıklığı ek s.63
Resim 127: Meryem Hatun Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü ek s.64

Resim 128: Meryem Hatun Çeşmesi Yalak Detayı ek s.64
Resim 129: Meryem Hatun Çeşmesi Dikdörtgen Açıklığı ek s.65
Resim 130: Meryem Hatun Çeşmesi İnşa Kitabesi ek s.65
Resim 131: Başaklar Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü ek s.66
Resim 132: Başaklar Çeşmesi İnşa Kitabesi ek s.66
Resim 133: Başaklar Çeşmesi 1993 Yılı Fotoğrafı ek s.67
Resim 134: Çarşı Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü ek s.67
Resim 135: Çarşı Çeşmesi Tamir Kitabesi ek s.68
Resim 136: Çarşı Çeşmesi Kuzeybatıdan Görünüm Detayı ek s.68
Resim 137: Çarşı Çeşmesi Profilli Silme Detayı ek s.69
Resim 138: Beybahçesi Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü ek s.69
Resim 139: Beybahçesi Çeşmesi Doğudan Görünüşü ek s.70
Resim 140: Hükümet Konağı Genel Görünüşü ek s.70
Resim 141: Hükümet Konağı Kuzeybatı Cephesi ek s.71
Resim 142: Hükümet Konağı Güneybatı Cephesi ek s.71
Resim 143: Hükümet Konağı Pencere Detayı ek s.72
Resim 144: Hükümet Konağı Güneybatı Cephesi Girişi ek s.72
Resim 145: Hükümet Konağı İnşa Kitabesi ek s.73
Resim 146: Zafer Kulesi Genel Görünüşü ek s.73
Resim 147: Zafer Kulesi Taş Kaidesi ve Giriş Açıklığı ek s.74
Resim 148: Zafer Kulesi Ahşap İç Cephesi ek s.74
Resim 149: Zafer Kulesi Eski Fotoğrafı ek s.75
Resim 150: Göynük Sofuali Camii Genel Görünüşü ek s.75
Resim 151: Aksungur Çarşı Camii Genel Görünüşü ek s.76
Resim 152: Melez Köprüsü Günümüzdeki Görünümü ek s.76

GİRİŞ

KONUNUN ÖNEMİ, KAYNAKLAR VE METOD

1.Konunun Tanımı, Sınırları ve Amacı

Mimari, medeni toplumların pratik ihtiyaçlarını karşılamak, kendilerini ifade etmek için ortaya koyduğu yıllar içinde geliştirdiği yapım tekniği ve sanatıdır[1]. Sanat kavramı hayat boyu edinilen birikimlere estetik değerler katılarak ortaya konulan yaratıcılıkla şekillenir. Mimari insanoğlunun yaşadığı coğrafyanın tarihinin izlerini taşır. Anadolu, farklı kültürlere, inanışlara, farklı yaşam tarzlarına köprü görevi görmüş yegâne coğrafyasıyla Türk Devri mimarisinin şekillenmesine en güzel zemini hazırlamıştır.

Araştırma konumuz olan "Göynük'te Türk Devri Mimarisi" Osmanlı Dönemi'nin Türk mimarisinin küçük bir alanda nasıl bir gelişim içinde olduğunu göstermektedir. Karadeniz Bölgesinin batı ucunda Bolu sınırları içinde kalan Göynük, Sakarya nehrini besleyen "Göynük Suyu Vadisi" üzerinde kurulmuştur[2]. Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra kurulan beylikler arasında yer alan Umur Han Beylik'ine merkez olma özelliğinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk fethedilen yerleşim merkezlerinden biri olma ayrıcalığını da taşımaktadır[3]. Tarihi Helenistik Döneme kadar dayanmaktadır[4]. Yıllarca Roma, Bizans ve Anadolu Selçuklu Türkleri egemenliğinde kalan Göynük 13. Yüzyıl sonlarında Osmanlı akınlarına maruz kalmaya başlamış, Rumeli Fatihi Gazi Süleyman Paşa tarafından 1323 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır[5]. Şehir Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinde altı yönetimsel devir geçirmiştir.

Bugün İstanbul-Ankara karayolu güzergâhında yer alan Göynük'ü o yıllarda önemli bir ticaret merkezi haline getiren tarihi Bursa İpek Yolunun buradan geçtiği

---

[1] Selçuk Mülayim, "Mimari", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:30, TDV İSAM, İstanbul, 2005, s.91.
[2] Şerife Özüdoğru, **Göynük ve Taraklı 'da Türk Mimari Eserleri (14-16.Yüzyıl)**, Etam Yayınevi, Eskişehir,1999, s.1.
[3] Gökçe Günel, "Göynük'te Tarih ve Sivil Mimari", **Kültür**, Sayı:97, Ankara,1993, s.40.
[4] Cevat Erder, Ömür Bakırer ve diğerleri, **Göynük A Town in A Timber Region**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü, Ankara, 1970, s.7.
[5] Enver Konukçu," Bolu Sancağı", **Bolu 1988 Yıllığı**, Bolu Valiliği, Bolu, (Yıllık),1998, s.74.

bilinmektedir[6]. Eşsiz coğrafyası, zengin kültürü, küçük bir alanda toplanmış Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen eserleri Göynük'ü Türk Devri mimarisinde ayrıcalıklı bir konuma ulaştırmaktadır.

Yaptığımız kaynak taramaları sırasında, Göynük'te bulunan eserlerin çeşitli yayınlarda ele alındığı tespit edilmiştir. Ancak araştırmacıların genellikle erken Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen dini yapılar ve geleneksel konutlar üzerinde çalıştıkları görülmüştür. Göynük'te sivil mimarinin ürünü çok sayıda geleneksel konut bulunmaktadır. Bu geleneksel konutların ayrıca araştırma konusu olduğu ve çalışıldığı görülmektedir[7]. Ağırlıklı olarak çalışılan dini yapılar ise Gazi Süleyman Paşa Camii ile külliye olarak inşa edildiği düşünülen Gazi Süleyman Paşa Hamamı [8] ve Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin'e, ölümünden beş sene sonra yaptırdığı bilinen Akşemseddin Türbesi[9]'dir. Kent merkezinde 19. yüzyıl ve sonrasına ait diğer Türk Dönemi yapıları da bulunmaktadır. Bu yapılar bugüne kadar bir arada ve ayrıntılı bir şekilde incelenmemiştir. Biz bu çalışmamızda Göynük'te erken Osmanlı Dönemi'nden, 20. yüzyıla kadar inşa edilmiş Türk Devri yapılarını yerinde inceleyip belgelemeye çalıştık. Bu eserleri mimari, plan ve süsleme özelliklerini dikkate alarak değerlendirmeyi hedefledik. Göynük'ün, doğal afetler, yanlış imar düzenlemeleri ve bilinçsiz müdahalelerle günümüze ulaşmış ancak özgün özelliklerini yitirmiş yapılarıyla, kaynaklarda adı geçen ama günümüze ulaşamamış eserlerine ait bilgi ve belgeleri de bir araya getirmeye çalıştık.

2.Yöntem

Çalışmamızın araştırma yönteminin başında saha çalışması gelmektedir. Bu tez çalışmasının başlığını belirlemek amaçlı literatür taramasının hemen ardından saha çalışması yapılmıştır. Göynük'te bulunan Türk Devri yapıları tespit edilmiştir.

---

[6] Enver Konukçu," Eski Coğrafyada Bolu", **Bolu 1988 Yıllığı**, Bolu Valiliği, Bolu, (Yıllık),1998, s.55.

[7] ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü tarafından1970 yılında hazırlanan **Göynük A Town in A Timber Region**, Ayten Erdem'in 1996 yılında doktora tezi olarak hazırlamış olduğu **Göynük Tarihsel Siti, Dini ve Sivil Mimarlık Ürünleri, Koruma Sorunları ve Yapılanma Koşulları** ve yine Ayten Erdem'in 1999 yılında **Mimarlık Dergisi**'inde yayınlanan **"**Göynük Kenti, Geleneksel Konut Mimarisi" adlı makalesidir.

[8] Hümeyra Özalp Konyar, **Karadeniz III Bolu Düzce Zonguldak Karabük Bartın** Kastamonu, Türsab Kültür Yay., İstanbul,2011.

[9] Hamdi Birgören, **Bolu Vilayeti Salnamesi Miladi 1925**, BBBAM, Bolu, (Miladi 1925),2008, s.433.

Yapılar 2014 yılı Kasım ve 2015 yılı Mart ayları arasında tek tek yerinde incelenmiştir. Çeşitli kütüphanelerde kaynak araştırma çalışmalarına devam edilmiş ve eksiklikler tamamlanmaya çalışılmıştır. 2015 yılı Mayıs ayında Ankara'ya Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu 'na gidilmiştir. Buradan Göynük ilçesi eski eserlerinin röleve, kesit çizimleri, fotoğrafları ile restorasyon ve onarıma dair belgelerin temininin sağlanması konusunda yardım alınmıştır. Göynük yapılarının önceki yıllara ait röleve restitüsyon, geçirmiş olduğu onarım ve restorasyonlara dair bilgi ve belgeler temin edilmiştir. Hava şartlarının elverdiği ilk saha çalışmasından yaklaşık dört ay sonra tekrar ilçeye gidilmiş yapıların fotoğrafları çekilmiş, plânları için çalışmalar yapılmıştır[10]. Elde edilen kaynaklar karşılaştırılmış, daha önce çeşitli kaynaklarda yayınlanmış ama eksiklikleri bulunan yapıların ölçüleri yeniden alınıp eksikleri tamamlanmıştır. Tezimizin yazım aşamasına geçilmiştir.

"*Göynük'te Türk Devri Mimarisi*" başlıklı bu çalışmamızda yapıları tek tek yerinde tespit ederek ayrıntılı bir şekilde inceleyip değerlendirmeyi amaçladık. Beş bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde kısaca Göynük'ün tarihine yer verdik. İkinci bölümde Osmanlı Dönemi'nin Cumhuriyet Dönemi'ne kadar olan mimari gelişimini ele aldık.

"Katalog" kısmını oluşturduğumuz üçüncü bölümde çalışmamızın asıl konusu olan Göynük'te Türk Devri Eserleri'ni, mimari, plan ve süsleme özelliklerini dikkate alarak ayrıntılı bir şekilde incelemeye gayret ettik. Eserleri önce yapı türlerine göre sınıflandırdık. Daha sonra her bir gruptaki yapıyı kendi içinde kronolojik olarak sıraladık. Bu bölümdeki her eseri yine kendi içinde konumundan başlayarak sırasıyla plan ve mimari özelliklerini, süsleme özelliklerini tanımlayıp tarihlendirdik. Yapılarda onarımlarla meydana gelen değişiklere yer verdik. Her bir eser için kullandığımız fotoğrafları metin içinde numaralandırıp tezimizin sonunda yer alan ekler kısmına yerleştirdik.

Kaynaklarda adı geçen ancak bugün var olmayan yapılar hakkındaki bilgileri dördüncü bölümde tasnif etmeye çalıştık. Beşinci bölümde "Karşılaştırma ve Değerlendirme" başlığı altında yapıları, plan ve kullanılan malzeme, örtü sistemleri

[10]İlçeye birkaç yapının eksik kaldığı düşünülen ölçüleri için 2019 yılında tekrar gidilmiştir. Göynük Hükümet Konağının 2019 yılı aslına uygun restorasyan çalışmalarının devam etmekte olduğu görülmüştür.

ve süsleme özelliklerine göre değerlendirip, Anadolu'da aynı dönemde inşa edilen benzerleriyle karşılaştırdık. Çalışmamızı sonuç bölümüyle tamamladık. Yararlandığımız tüm çalışmalar ise tezimizin sonunda alfabetik sıraya göre düzenlediğimiz kaynakçada yer almaktadır.

3.İlgili Yayın ve Araştırmalar

Yerli ve yabancı gezginlerin Göynük'le ilgili bilgi ve gözlemlerine seyahatnamelerinde yer verdiği görülmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ilçenin eski ve şirin, nüfusun çoğunluğunun Türk olduğundan bahseder[11]. İbn Batuta ise Göynük'ün küçük bir yer olduğundan, halkının Müslüman egemenliğini kabul etmiş Hristiyan Rumlardan oluştuğundan ve safran üretimi yapıldığından söz eder[12]. Evliya Çelebi, İbn Batuta'nın yanı sıra Tavernier'in Seyahatnamesinde[13], Bozoklu Osman Şakir'in Musavver İran Sefaretnamesin 'de[14] Göynük ve Göynük'ün yapıları ile ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. 19.Yüzyıl mimar ve gezginlerinden Charles Texier ise "Küçük Asya" adlı eserinde ilçenin güzelliklerinden bahsetmektedir[15].

Bugüne kadar bu seyahatnamelerin ışığında hazırlanmış, Göynük'ün Türk Devri tarihine kaynaklık eden yararlandığımız bilimsel yayınlar şunlardır;

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümünün 1970 yılında hazırladığı **"**Göynük A Town in A Timber Region**"** adlı İngilizce yayının büyük bölümünü evler oluşturmakla beraber Göynük ilçesinin diğer Türk Devri yapılarının sadece isimlerine ve fotoğraflarına yer verilmiştir. Yayında bulunan 1967 tarihli fotoğraflar yapıların eski durumları ile ilgili fikir vermektedir. Yoğun imar düzenlemelerinin, yanlış yapılmış restorasyon çalışmalarının ve müdahalelerin yıllar içinde meydana getirdiği değişiklikleri en iyi gösteren arşiv niteliğinde bir çalışmadır[16].

---

[11] Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Çev. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1970, s.168.

[12] **İbn Battuta Seyahatnamesi,** Çev. A. Sait Aykut, Cilt:1, YKY Yayınları, İstanbul, 2004, s.433.

[13] Jean Baptıste Tavernier, **Tavernier Seyahatnamesi**, Çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul,2006, ss. 47-53.

[14] Cahit Bilim, "Elçi, M. Seyid Abdülvahab Efendi, Yazar, Sefaret Tercümanı Bozoklu Osman Şakir Efendi Musavver İran Sefaretnamesi", **OTAM Dergisi**, Sayı:13, 2002, ss. 275,284.

[15] Charles Texier, **Küçük Asya**, Çev. Ali Suat, Cilt:1, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara,2002, ss.77,78,79.

[16] ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü, **Göynük A Town in A Timber Region**, Ankara, 1970.

Günümüzde ayrıntılı şekilde hazırlanmış diğer bir önemli çalışma mimarlık alanında yapılmış, Ayten Erdem'in 1996 yılında hazırlamış olduğu "Göynük Tarihsel Siti, Dini ve Sivil Mimarlık Ürünleri, Koruma Sorunları ve Yeni Yapılanma Koşulları" adlı doktora tezidir. Tezde yer alan beş bölümde Göynük kentinin coğrafi ekonomik ve sosyal yapısı araştırılmış tarihsel değerlendirilmesi yapılmıştır. Göynük'ün dini ve sivil mimari öğelerine iki ayrı bölüm ayrılmıştır. Ancak bu çalışmada da bizim ele aldığımız yapıların çoğunun içine girilmemiş cephe düzenlerinden hareketle tanımlamalar yapılmıştır. Geleneksel dokudaki değişimlere, kent planlama ve koruma kararlarına ilişkin geniş bilgilere yer verilmiştir. Çalışmamız sırasında en sık başvurduğumuz kaynak olmuştur[17].

Şerife Özüdoğru'nun hazırlamış olduğu "Göynük ve Taraklı 'da Türk Mimari Eserleri (14-16.Yüzyıl)" isimli çalışmada adından da anlaşıldığı gibi Göynük ve Taraklı'daki 14.-16. yy. arasında inşa edilen eserler ele alınmıştır. Göynük'e ait bir cami, bir hamam ve iki türbe anlatılmaktadır. 1999 yılında yayımlanan Göynük'e ait dört eserin tanımının yer aldığı bu çalışma mimari, plan ve süsleme özellikleri dikkate alınarak ele alınmıştır[18].

Bolu tarihi hakkında yazılmış Zekai Konrapa[19]'nın "Bolu Tarihi" adlı yayınıyla, Enver Konukçu[20]'nun 1998 il yıllığı için hazırlamış olduğu "Tarih" başlıklı bölümü Göynük'ün tarihi hakkında en çok yararlandığımız kaynaklar olmuştur.

Sema Toprakeşenler'in Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığı "XVI. Yüzyılda Göynük ve Yenice-i Taraklı Kazaları" adlı tarih alanındaki çalışma için tahrir defterleri incelenmiştir. 16. yüzyılda Göynük ve Taraklı'nın fiziki yapısı, sosyal ve ekonomik durumu ortaya konmuştur. Göynük'ün Vakıfları ayrıca bir bölüm olarak ele alınmıştır[21].

---

[17] Ayten Erdem**, Göynük Tarihsel Siti, Dini ve Sivil Mimarlık Ürünleri, Koruma Sorunları ve Yapılanma Koşulları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, (Tez),1996.

[18] Şerife Özüdoğru, **Göynük ve Taraklı 'da Türk Mimari Eserleri (14-16.Yüzyıl)**, Etam Yayınevi, Eskişehir,1999. Göynük'e ait ele alınan eserler Gazi Süleyman Paşa Camii ve Hamamı ile Akşemseddin Türbesi ve Ömer Sıkkînî Türbesi'dir.

[19] Zekai Konrapa, **Bolu Tarihi**, Bolu Vilâyet Matbaası, Bolu,1964.

[20] Enver Konukçu," Tarih", **Bolu 1998 Yıllığı**, Bolu Valiliği, Bolu, (Yıllık),1998.

[21] Sema Toprakeşenler, **XVI. Yüzyılda Göynük ve Yenice-i Taraklı Kazaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskisehir, 1994.

Ömer Lütfi Barkan ve Enver Meriçli'nin 1988 yılında yayınlamış olduğu "Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri I" adlı yayın, *Göynük Kazası*'nın mahalle isimleri, tarihleri ve vakıfları ile ilgili önemli bilgiler vermektedir[22].

Fuat Uçar'ın 2009 yılında "Osmanlı Döneminde Bolu'da Paşa Vakıfları" adıyla yayınlanmış eserinde Göynük'ün önemli yapılarından Gazi Süleyman Paşa Camii, hamamı ve ilçenin hükümet konağı ele alınmıştır. Yazar bu üç yapıyı vakıflardan hareketle anlatırken bizim Göynük'ün tarihçesi ile ilgili büyük ölçüde fikir sahibi olmamızı sağlamıştır[23].

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından yayınlanan "Bolu Livası 1921-1925 Senesi Salnamesi"[24], Dursun Bayraktar'ın "Tanzimatın İlk Yıllarında Bolu (Şer'iye Sicilleri 1838-1850)"[25], Hamdi Birgören'in hazırladığı "Ayanlar Devrinde Bolu 1809-1812"[26], "Müstakil Bolu Sancağı Salnamesi Miladi 1916" [27] ve "Bolu Vilayeti Salnamesi Miladi 1925"[28] adlı yayınlar Bolu vilayeti salnamelerinin okunduğu muhtelif çalışmalardır. Salnamelerin ait olduğu yıllar Bolu'nun dolayısıyla Göynük'ün o zamanki durumu hakkında önemli bilgiler içermektedir. Belgelere dayanarak yapılan bu çalışmalar o yörenin geçmişi hakkında başka bir şekilde bilgi elde edemeyeceğimiz ayrı ayrı önemli yayınlardır.

Zeynel Özlü'nün kadı sicillerinde bulunan 249 tereke kaydını inceleyerek hazırladığı "Terekeler Işığında Göynük'te Aile[29]" ve yine Göynük'e ait dokuz kadı sicili, Osmanlı arşivleri ve vakfiyelerini incelediği "19. Yüzyılda Akşemseddin'in Göynük'teki Ahvadı[30]" başlıklı makaleler verdiği o yıllara ait bilgilerle tezimize katkı sağladığımız yayınlardır.

---

[22] Ömer Lütfi Barkan, Enver Meriçli, **Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri I**, TTK Basımevi, Ankara, 1988, ss.507-589.
[23] Fuat Uçar, **Osmanlı Döneminde Bolu'da Paşa Vakıfları**, Bamer Yay., Ankara,2009.
[24] Levent Kayapınar ve Diğerleri, **Bolu Livası 1921-1925 Senesi Salnamesi,** BAMER, Bolu,2008.
[25] Dursun Bayraktar, **Tanzimatın İlk Yıllarında Bolu (Şer'iye Sicilleri 1838-1850)**, BAMER, Bolu,2009.
[26] Hamdi Birgören, **Ayanlar Devrinde Bolu 1809-1812**, BBBAM, Bolu, (Ayan),2008.
[27] Hamdi Birgören, **Müstakil Bolu Sancağı Salnamesi Miladi 1916**, BBBAM, Bolu,(Müstakil),2008.
[28] Hamdi Birgören, **Bolu Vilayeti Salnamesi Miladi 1925**, BBBAM, Bolu, (Miladi 1925),2008.
[29] Zeynel Özlü, "Terekeler Işığında Göynük'te Aile", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:29, Alemdar Ofset Baskı, İstanbul, (Aile), 2006.
[30] Zeynel Özlü, "19. Yüzyılda Akşemseddin'in Göynük'teki Ahvadı", **Akademik Araştırmalar Dergisi,** Sayı:31, Alemdar Ofset Baskı, İstanbul, (Ahvad) 2007.

Hamdi Birgören'in "Bolu'da Çeşme Kitabeleri" adlı makalesinde bizim incelediğimiz dört adet çeşmeden, kitabesi bulunan üç adet çeşme yer almaktadır[31]. Bu çalışmada Bolu'da Osmanlı Dönemi'nden kalma çeşme kitabeleri ele alınmıştır. Hüseyin Can'ın "Bolu ve Yöresinde Bulunan Tarihi Çeşmeler" adlı tez çalışmasında ise Göynük'e ait dört adet çeşme mimari ve plan özellikleri dikkate alınarak incelenmiştir[32].

Göynük'te 1988 yılından bu yana her yıl düzenlenen *Akşemseddin Sempozyumu'na* sunulan tebliğlerle hazırlanan 1989 yılı "Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri" adlı yayın da başvurduğumuz çalışmalardan bir tanesi olmuştur. Tezimizde yer alan türbelerden Akşemseddin Türbesi'ni incelerken Hasan Özönder'in "Akşemseddin'in Türbesi ve Vakıfları[33]" ile Ali Yardım'ın "Akşemseddin Türbesi ve Haziresindeki Tarihi Kitabeler[34]" adlı makaleler sıkça yararlandığımız çalışmalar olmuştur.

[31] Hamdi Birgören, "Bolu'da Çeşme Kitabeleri", **Halk Kültürü ve Köroğlu Bilgi Şöleni Bildirileri**, Bamer Yay, Bolu, (Kitabe), 2008.
[32] Hüseyin Can, **"Göynük Mengen ve Mudurnu'daki Tarihî Çeşmeler"**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2015.
[33] Hasan Özönder, "Akşemseddin'in Türbesi ve Vakıfları", **Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri**, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, Ankara, 1989.
[34] Ali Yardım." Akşemseddin Türbesi ve Haziresindeki Tarihi Kitabeler", **Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri**, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, Ankara, 1989.

BİRİNCİ BÖLÜM
GÖYNÜK'ÜN KISA TARİHİ

1.1. GÖYNÜK'ÜN KISA TARİHİ

Göynük, Batı Karadeniz bölgesinde Bolu iline bağlı 1437 km2 'lik alana sahip ve il merkezine 98 km uzaklıkta bir ilçedir[35].

Bolu'nun güneybatı ucunda yer alan Göynük, güneyinde Eskişehir'in Sarıcakaya, kuzeyinde Sakarya'nın Akyazı, batısında Bilecik'in Gölpazarı, Sakarya'nın Geyve ve Taraklı ilçeleriyle doğusunda Ankara'nın Nallıhan ilçesinin sınırları ile çevrilidir[36].

Şekil 1: Göynük İlçesi Haritası[37]

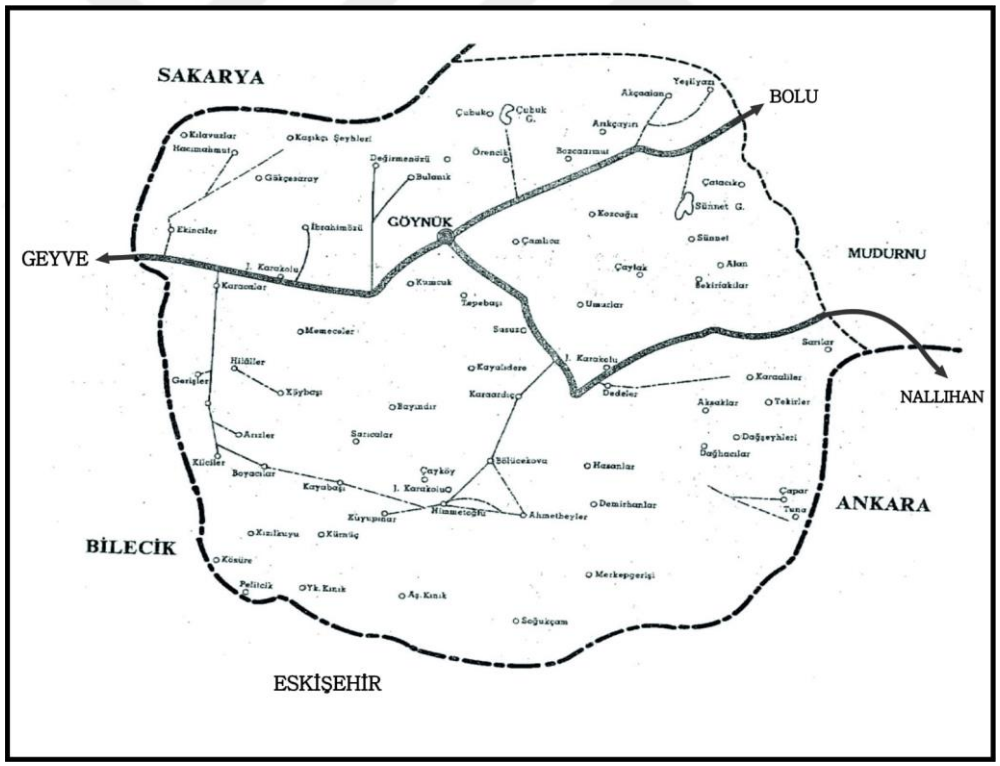

[35] **Yurt Ansiklopedisi**, "Bolu", Cilt:2, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.1495.
[36] Erdem, Tez, s.4.
[37] **Bolu İl Yıllığı 1967**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, s.80.

Göynük ilçesinin adı Ramsay'in Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası adlı eserinde[38] ve çeşitli kaynaklarda "Koinon Gallicanon" olarak geçmekte ve bunun bilinen ilk adı olduğu düşünülmektedir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Göynük'ün Fatih'in hocası Akşemseddin'in Türbesi'nin burada bulunmasından dolayı Türbeli adıyla anıldığından ve Osmanlıların Göynük'ü ele geçirdikten sonra ilçe halkının çuval, at çulu ve torba yapımı ile uğraşmasından dolayı Torbalı adını kullandıklarından bahsedilmektedir[39]. Evliya Çelebi "*Bu kaleye Torbalı Göynük ve Torbalı Gülyük derler ama sahihi Türbelü Köylük'tür*" şeklinde ifade etmektedir[40]. Göynük, Bozoklu Osman Şakir'in Musavver İran Sefaretnamesinde (H.1225, M.1810) Tübrelü, Tireli, Tirebolu[41], İbn Battuta Seyahatnamesi'nde Keynûk[42] adıyla anılmaktadır.

Bugünkü Bolu Bithynium[43], Bithynion[44], Claudiopolis[45] ili sınırları içinde yer alan Göynük ilçesi eski çağda adını Thrak boyu olan Bithynler'den [46] alan Bithynia olarak bilinen bölgenin sınırları içerisinde bulunuyordu. Bithynia bölgesine daha önce yine Thrak kökenli bir halk olan Bebryk'lerin M.Ö. VII. yüzyılda yerleştiği ve buraya önceden Bebrykia (Bebrisya) denildiği de bilinmektedir[47]. Bolu ilinin ilk yerleşim yeri olan Üsküb'nün Bebriklerce kurulduğu öne sürülür. Bolu'ya ilk yerleşenlerin Anadolu'ya MÖ 5000-3000 yılları arasında yayılmaya başlayan Önhititler olduğu varsayılmaktadır[48]. Hititlerin yıkılmasından sonra Anadolu'nun kuzeybatısında Frigya Devleti kurulmuştur. M.Ö 1200-600 yıllarında frigler doğuya doğru ilerleyerek Bitinia'yı (Bolu) almışlardır[49].

Tarihi Helenistik Döneme uzanan Göynük ve çevresine ait en eski yazılı belge niteliğini taşıyan yazılı metin Frig Dönemi'ne ait Soğukçam (Germenos)

---

[38] Walter M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1960, s.194. Konu hakkında diğer kaynaklar için bkn. Mecdi Emiroğlu, "Bolu Yöresi ve Yer Adları",**Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Başbakanlık Basımevi,Ankara,1984,s.182.
[39] Birgören, Müstakil, s.249.
[40] Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt: I-II, ss.737,738.
[41] Cahit Bilim, "Elçi, M. Seyid Abdülvahab Efendi, Yazar, Sefaret Tercümanı Bozoklu Osman Şakir Efendi Musavver İran Sefaretnamesi", **OTAM Dergisi**, Sayı:13, 2002, ss. 275,284.
[42] İbn Battuta Seyahatnamesi, s.433.
[43] Cengiz Orhonlu*," Bolu",* **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:6, TDV İSAM, Ankara, 2003, s.276.
[44] Bilge Umar, **Bithynia**, Ak Yayınları Kültür Kitapları Serisi:11, İstanbul,1983, s.36.
[45] Orhonlu, s.276.
[46] Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, TTK Basımevi, Ankara,2001, ss.29,30,31.
[47] Sevin, s.30.
[48] Toprakeşenler, s.4,5.
[49] Zekai Konrapa, **Bolu Tarihi**, Bolu Vilâyet Matbaası, Bolu 1964, s.34.

Köyü'nde bulunan Türbe Önü Kayası'dır[50]. Eski frig dilinde bilinen en uzun kitabedir. Bu kitabe 9 satırdan meydana gelmektedir. Kaya, Soğukçam Köyü'nün 2,5 km batısında Çatak Deresi'nden 50 m yüksekte bir düzlükte yer almaktadır. Köylüler tarafından "Türbe Önü" ya da "Yazılı Kaya" olarak adlandırılmaktadır[51].

Kilciler, İbrahimözü, Narzanlar[52] köylerinin yakınlarında Bizans Dönemi'ne ait olduğu bilinen kalıntılar bulunmaktadır. Kilciler Köyü'ndeki kilise kalıntısı ile İbrahimözü Köyü'ndeki nekropol alanı, eski yerleşime ait kalıntılardır[53]. Erken Tunç Çağı'na ait olduğu üzerinden toplanan seramiklerden anlaşıldığı belirtilen Ekinciler Köyü'ndeki Yivce Höyüğü[54]de eski yerleşime kaynaklık edebilecek kalıntılardandır.

Bolu, Asartepe olarak bilinen Hisartepe höyüğü üzerinde bu bölgeden geçen eski İstanbul-Ankara karayolu güzergâhında yer alıyordu. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "*Kalesi göğe baş uzatmış bir kaya üzerindedir*" diye Hisar Tepesi'nde bir kalenin varlığından bahsetmektedir[55]. Kale Bizanslılar Dönemi'nde Bursa Tekfurları tarafından inşa ettirilmiştir. Bu kale H.712 (M. 1312-1313) yılında Osman Gazi tarafından fethedilmiştir[56].

Tarih boyunca Roma, Bizans ve Anadolu Selçuklu Türkleri egemenliğinde kalan Göynük, 13. Yüzyıl sonlarında Osmanlı akınlarına maruz kalmaya başlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra kurulan Umur Han Beylik'inin merkezi olmuştur[57]. Orhan Gazi'nin oğlu Rumeli Fatihi Gazi Süleyman Paşa tarafından 1323 yılında fethedilmiştir[58]. İsmail Hami Danişmend kitabında Osmanlıların Göynük'ü ele geçirmek için ilk defa bir Türk beyliği ile çarpıştığından söz etmektedir[59].

Yıldırım Beyazıd İstanbul'u ikinci kez kuşatmasından sonra Bizans imparatoru Yuannis ile anlaşmış Göynük ve Taraklı halkının bir bölümünü İstanbul'da kurulacak olan İslam mahallesine yerleştirmiştir. Bizans imparatoru ile

---

[50] Ramsay, s.194.
[51] Lütfü Tuğral ve Nezih Fıratlı, "Germanos Phryg Kitabesi", **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı 13-14**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1967, s.231.
[52] Yasa, Azize Aktaş, Soysaldı, Aysen (Ed)," Kültürel Zenginlikleri ile Göynük", **Göynük El Sanatları Paneli ve Çalıştayı Bildirileri**, Göynük Belediyesi Yayın, Bolu, 2013, s.24.
[53] **Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri**, Aralık, 2011, ss.196, 197.
[54] Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri,s.198.
[55] Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt: I-II,** s.737.
[56] Çelebi, s.737.
[57] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt:1, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1955, s.11.
[58] Konukçu, (Yıllık), s.74.
[59] Danişmend, s.11.

Yıldırım Beyazıd arasındaki anlaşma bozulunca Göynüklüler Tekirdağ'a sürülmüşler, İstanbul'u terketmek zorunda kalmışlardır[60]. Tekirdağ'da "*Göynüklü*" köyünü kurmuşlardır[61].

Göynük, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk fethedilen topraklarındandır. Gazi Süleyman Paşa buraya kendi adıyla anılan bir cami ve hamam[62] yaptırmıştır[63]. Göynük'ün merkezindeki tek haziresi Gazi Süleyman Paşa Cami ile Akşemseddin Türbesi arasındaki alanda bulunmaktadır. 15. yüzyildan 20. yüzyıla kadar tarihlenen mezar taşlarının olduğu hazirede yer alan en eski iki mezar taşından biri H.745 (M.1344) tarihlidir[64].

Bolu'nun fethedilmesinden sonra Göynük, Osmanlı idaresinde Bolu'ya bağlı olarak bazı yönetimsel değişiklikler geçirmiştir. Osmanlı Devleti idari teşkilatı Anadolu Eyaletine bağlı iken Bolu sancak merkezi Hüdavendigar Livası, ilk yönetim şekli mutasarrıflıktır[65]. Sancak Beyliği 1692 yılında kaldırılınca 122 sene süren (1692-1811) voyvodalık ve muhassalıkla idare edilmiştir[66].

II. Mahmut'un emri ile voyvodalık kaldırılınca Bolu Sancağı ve Viranşehir Sancağı birleştirilerek Bolu-Viranşehir Sancakları ismi ile II. Mutasarrıflık Devri başlamıştır (1811-1864)[67]. Bolu sancağı o dönemde Göynük, Gerede, Mudurnu vs dahil 19 bölgeyi içine alan kaza adıyla anılmaktadır. II. Mutasarrıflık Dönemi "Ayanlar Devri" adıyla da bilinmektedir.

1864 yılında "Vilayet Nizamnamesi" ile eyalet yerine vilayet sistemine geçilmiştir[68]. Kastamonu 1868 yılında vilayet merkezi olunca Bolu Sancağı Kastamonu'ya bağlanmıştır[69]. 1910 yılına kadar mutasarrıflık idare şeklini Kastamonu'ya bağlı olarak sürdürmüştür[70]. II. Meşrutiyet'in ilanıyla Kastamonu vilayetinden ayrılan Bolu Livası, müstakil sancak merkezi olmuştur. Bolu Sancağı,

---

[60] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt:1, Baskı.4, TTK Basımevi, Ankara, 1982, s.292.
[61] Günel, s.40.
[62] Bilim, ss. 275,284. Bozoklu Osman Şakir Efendi Musavver İran Sefaretnamesi'nin tercümesinin ele alındığı bu eserde ayrıca Akşamseddin'in hamamla ilgili hikayesi anlatılmaktadır.
[63] Uçar, ss.44,45,47,49.
[64] Ali Yardım, "Akşemseddin Türbesi ve Haziresindeki Tarihi Kitabeler", **Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri**, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, Ankara,1989, s.135.
[65] Bayraktar, s.147.
[66] Birgören, Miladi 1925, s.141.
[67] Konrapa, s.124.
[68] Ali Fuat Örenç, "Mutasarrıf", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:31, TDV İSAM, İstanbul,2006, s.378.
[69] Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Bolusu", **TTOK Belleteni**, Sayı:47, İstanbul,1975, s.14.
[70] Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No:26, Ankara, 2017, s.305.

merkez kazasıyla birlikte Gerede, Düzce, Mudurnu ve Göynük'ün ilk ilçelerinden olduğu bilinmektedir[71]. 10 Ekim 1923 Bolu'da Mutasarrıflık Dönemi sona ermiştir[72]. Cumhuriyetin ilanından sonra Bolu vilayet olmuştur (1924)[73].

Göynük'te mahalle sayıları 16. yüzyılda, II. Beyazıt ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde 9 adet, II. Selim Dönemi'nde 7 adet mahalleden meydana gelmektedir[74]. 18. yüzyılda ise avarız kayıtlarına göre 7 adet mahalle tespit edilmiştir[75]. Göynük ilçesinde mahallelerin bir mescid etrafında toplandığı görülmektedir. Evliya Çelebi 17. yüzyılda Göynük'e seyahati sırasında 8 mahalle, 18 mihrap, 200 ev ve 20 sıbyan mektebinin varlığından bahsetmektedir[76]. Mahallelerin bazılarının adı, etrafında toplandığı mescidin ya da o mescidi yaptıran kişinin adıyla anılmaktadır[77]. Cuma ve Yenice dışındaki mahalleler camileriyle aynı adı taşımaktadır. Hisar Tepesi'nin bulunduğu Cuma Mahallesi'nin Göynük'ün ilk yerleşim alanı olduğu bilinmektedir[78].

Bugünkü Göynük ilçesi sınırları içinde kalan alan belirli dönemlerde dar bir alanda değerlendirilirken, bazı dönemlerde de daha geniş bir bölge içinde değerlendirilmiştir. Bugün ilçe merkezi adları Çeşme, Kepkebir, Hacı Apti, Cuma, Sofu Ali ve Yenice olan 6 mahalleden oluşmakta ve ilçe merkezine bağlı 66 köy bulunmaktadır[79].

Göynük için Cumhuriyet'in ilanından bu yana 3 ayrı imar planı hazırlandığı ve 3 koruma kararı alındığı bilinmektedir[80]. İlk imar planı 1951 yılında hazırlanmıştır. Alınan kararlar üzerine İstanbul-Ankara Karayolu olarak bilinen Gazi Süleyman Paşa Bulvarı güzergahı kentin içinden geçirilmiştir. Çeşme Camisi imar planına göre İstanbul- Ankara karayolu buradan geçeceği için tamamen yıkılıp beden duvarlarındaki taşlarla yolun kenarına yeniden yapıldığı bilinmektedir. Geleneksel

---

[71] Birgören, (Miladi 1925), s.183.
[72] Enver Konukçu, "Cumhuriyet'in İlk Bolu Valisi Ahmed Fabreddin", **DergiPark Akademik**, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26148 , (19.10.2019), s.1.
[73] Sezen, s.305.
[74] Toprakeşenler, s.33,34,35.
[75] Özlü, Aile, s.100.
[76] Ayrıca bir hamam, su değirmenleri ve 75 dükkânın varlığından bahsetmektedir. Bkn. Erdem, Tez, s.39.
[77] Toprakeşenler, s.35.
[78] Erdem, Tez, s.235.
[79] Erdem, Tez, s.30. Göynük ilçesine bağlı köyler için bkn Erdem, Tez, s.4.
[80] Ayten Erdem, **"**Göynük Kenti, Geleneksel Konut Mimarisi", **MimarlıkDergisi**, Sayı:5, Mimarlar Odası, 1999 Yıl: 37, (Konut), s.58.

dokusu büyük ölçüde zarar görmüştür. Evleri yıkılan Göynük sakinlerinin itirazları sonucunda imar planının uygulanmasına devam edilmemiştir. 1976 yılında 2. imar planı hazırlatılmış, onaylanmış, ancak uygulanmamıştır[81]. 1983 yılında Gayrımenkûl Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, 1987 'de Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu, 1990 yılında Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tespit ve tescil çalışmaları yaptırılmış, sit alanı sınırları tespit edilmiş ve "koruma amaçlı imar planının" hazırlanmasına karar verilmiştir. Hazırlanmış 3. ve son imar planı 1991 yılından beri geçerlidir[82].

Şekil 2: Göynük İlçesi Vaziyet Planı[83]

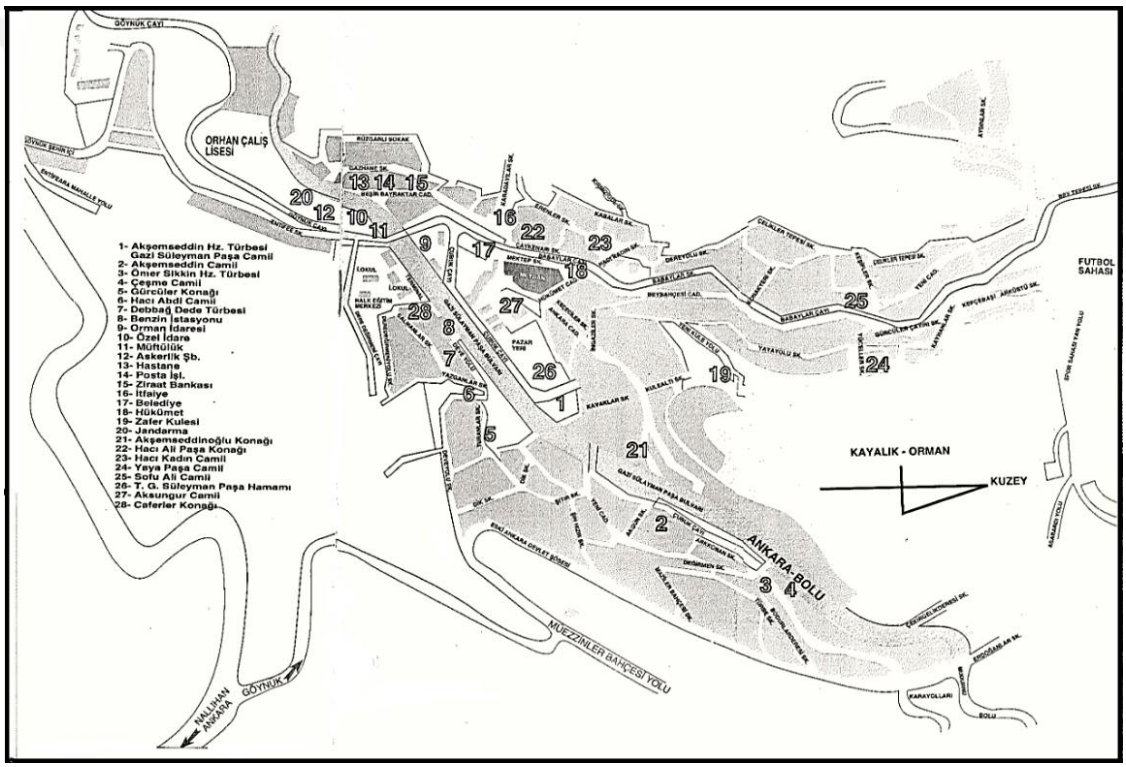

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde "*Diyarı Akşemseddin*[84]*"* adıyla bahsettiği bugün Bolu iline bağlı olan Göynük, 2017 yılında Uluslararası Cittaslow Birliği'nin evrensel eleme kriterlerini yerine getirerek "*Sakin Şehir*" seçilmiştir[85].

[81] Erdem, Tez, s.22,226.
[82] Erdem, Konut, s.58.
[83] Kaynak: Göynük Kaymakamlığı.
[84] Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt: I-II, s.737.
[85] Türkiye Kültür Portalı, "Sakin Şehir Göynük -Bolu" (19.09.2019). https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bolu/TurizmAktiviteleri/goynuk

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DÖNEMİ MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

2.1. CAMİ MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında ve Erken Osmanlı mimarisinin şekillenmesinde Beylikler Dönemi'nin mimari geleneğinin etkisi oldukça fazladır. Kısa süren Beylikler Dönemi'nde inşa edilmiş Eşrefoğulları Beyliğinin kurucusu Süleyman Bey tarafından yaptırılan *Eşrefoğlu Ulu Camii* [86]*(1299),* Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından yaptırılan çok ayaklı cami geleneğini sürdüren *Birgi Ulu Camii* [87]*(1312),* Saruhanoğulları Dönemi'inde İshak Çelebi tarafından yaptırılan *Manisa Ulu Camii* [88]*(1366),* Aydınoğulları zamanında İsa Bey tarafından yaptırılan *Selçuk İsa Bey Camii* [89]*(1375)* Selçuklu mimarisi ve Osmanlı mimarisi arasında köprü görevi gören örneklerdendir.

İstanbul'un fethinden önce ortaya çıkmış camiler, tek kubbeli, çok kubbeli, ters T planlı, çok fonksiyonlu olarak sınıflandırılmışlardır[90].

"Tek kubbeli camiler", bir kubbeli ana mekân, son cemaat yeri ve minareden meydana gelmektedir. Kare planlı, tek kubbeyle örtülü *İznik Hacı Özbek Camii (1333-1334)* tek kubbeli en eski Osmanlı eseri olarak bilinmektedir[91]. Osmanlı mimarisinin geniş mekân elde etme isteğinin ilk örneklerinden *Bilecik Orhan (Gazi) Camii* (*1331)* Orhan Bey zamanında yaptırılmıştır[92]. Kareye yakın planlı, sekizgen kasnaklı sivri kemerler üzerine oturan 9,50 m kubbe ile örtülü dört tarafı eyvanlarla genişletilmiştir[93]. Erken Dönemde belirleyici rol üstlenen başarılı örneklerden biridir.

---

[86] Oktay Aslanapa, **Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi**, AYK AKM Yay, Ankara, 2007, (Anadolu), s.67.

[87] Daha geniş bilgi için bkn. Hakkı Önkal, "Birgi Ulu Camii Hakkında Bazı Mülahazalar", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler,** Cilt: III, Ankara 1995, ss. 31-35.

[88] Daha geniş bilgi için bkn. Ali Kızıltan, **Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV yüzyıl sonuna kadar)**, Güven Basımevi,İstanbul,1958,ss.100-104, Hakkı Acun, **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, TTK Basımevi, Ankara,1999,ss.32-67.

[89] Mehmet Şeker, **Selçuk İsa Bey Camii**, Endüstri Basım ve Yayınevi, İzmir, 1970.

[90] Doğan Kuban, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970,(Soru), s.159.

[91] Aptullah Kuran, **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, ODTÜ Mim. Fakültesi Yay., Ankara 1964. s.9.

[92] Suut Kemal Yetkin, **Türk Mimarisi,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970, (Türk), ss. 172-173.

[93] Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi,** İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1986, (Devri), s.5.

İznik'te inşa ettirilen tek kubbeli *Hacı Hamza Camii (1345)* bu planın diğer önemli örneklerindendir[94].

Osmanlı mimarisinin en önemli özelliği olarak kubbeli iç mekân gelişimi tanımlanmaktadır. Kare şeklinde tasarlanmış *tek kubbeli, İznik Yeşil Camii (1378-1391)* yine mekânın genişlediği cami örneklerindendir[95].

Osmanlı mimarisinin cami tipinin büyük kubbeyle örtülü mekân gelişimine 13. yy. Anadolu kapalı medrese planları öncülük etmektedir[96]. I. Murat'ın yaptırdığı *Bursa Hüdavendigar Cami (1367-1385)* eski medrese plan tasarımının uygulandığı Osmanlı mimarisinin oluşum örneklerinden biridir[97].

Yıldırım Beyazıt'ın Niğbolu zaferi sonrası vermiş olduğu söz üzerine yaptırdığı *Bursa Ulu Camii (1396-1400)* "*çok kubbeli camilerin"* en klasik eserlerindendir. Dikdörtgen planlı cami, sivri kemerlerle birbirine bağlanmış on iki dört köşeli ayak üzerine oturan yirmi kubbe ile örtülüdür[98].

Bursa Ulu Camii' nin plan tasarımının örnek alındığı *Edirne Eski Camii (1402-1414)* Çelebi Mehmet tarafından inşa ettirilmiştir. Kareye yakın planlı cami dört tane büyük ayağın taşıdığı dokuz kubbe ile örtülüdür. Camide yine toplu mekân elde etme isteği görülmektedir[99].

"Zaviyeli Camiler" sınıfına giren *Bursa Yeşil Camii* [100]*(1414-1424)* Çelebi Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Ters "T" plana sahip cami aynı eksen üzerinde çapı 13 m yerden yüksekliği 25 m olan birer kubbeli iki ana mekân yanlarda yivli kubbe ile örtülü birer eyvan, köşelerde giriş tarafında çapraz tonozlu, mihrap tarafında ise yivli kubbeli birer odadan meydana gelmektedir. Bursa Orhan Gazi Camii ile başlayan *Hüdavendigar Camii* [101]*(1366-1385)* ve *Yıldırım Camii* [102]*(1400)* ile devam eden Yeşil Camii'nin planı ilk Bursa'da uygulandığı için "Bursa Tipi Camiler" olarak anılmaktadır[103].

---

[94] Aslanapa, Devri, s.3.
[95] Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, Remzi Kitapevi, İstanbul,1984, (Türk) s.219.
[96] Kuban, Soru, s.159.
[97] Aslanapa, Devri, s.13.
[98] Aslanapa, Devri, s.24.
[99] Aslanapa, Devri, s.33.
[100] Suut Kemal Yetkin, **İslam Ülkelerinde Sanat,** Cem Yayınevi, İstanbul,1984, (Sanat),s.64.
[101] Daha geniş bilgi için bkn. Aslanapa, Devri, ss.13-15.
[102] Plan ve daha geniş bilgi için bkn. Aslanapa, Devri, ss.26.
[103] Daha geniş bilgi için bkn. Kuran, ss.80-81.

Beylikler Dönemi'nde hazırlık aşamasında olan Osmanlı cami mimarisi, Bursa camileriyle belli bir olgunluğa ulaşmıştır. Osmanlı Erken Dönem cami mimarisinin geniş mekân tasarımlı başarılı örnekleri Sultan Cami'leri için de örnek teşkil etmektedir. Kubbe ile örtülü merkezi plan şemasının geliştirildiği Erken Dönem mimarisinde Bursa, Edirne, İznik'te yaptırılan camiler Klasik Osmanlı Cami'leri için belirleyici olmuştur[104].

Fetih öncesinde, Osmanlı mimarisinin altıgen ve sekizgen şemalı merkezi planlı camilerin ilk örneği sayılacak II. Murad Dönemi'nde külliye olarak yaptırılmış *Edirne Üç Şerefeli Cami (1437-1447)* yüz yıl sonra Mimar Sinan tarafından ortaya konan cami planlarının ana fikrini oluşturacak bir ilk olacaktır[105]. Klasik Osmanlı Dönemi örneklerinin ilk denemelerinden kabul edilen büyük bir alanda tasarlanmış cami, altı ayağın taşıdığı merkezinde 24,10 m çapında ana kubbe, yanlarda ikişerden dört kubbe ile genişletilmiştir[106].

Anadolu'da Türk kültürü 15. yy'a kadar Osmanlı mimarisinde kendi geleneklerine, coğrafyasına ve toplumunun yapısına bağlı olarak değişiklik gösterse de doğunun Türk ve İslam kültürüne dayanmaktadır[107]. Beylikler Dönemi camileri, Bursa Erken Dönem camileri ve Edirne Üç Şerefeli Cami ile nasıl bir mimari ilerleme kaydedildiği görülmektedir. Ancak Erken Dönem mimarisinde yeterli görülmeyen işlevsellik Klasik Döneme özgü yapılarda karşılanmaya çalışılmıştır. Klasik Dönem merkezi plan sorununa nasıl bir çözüm getirileceğinin cevabının arandığı mimarlık çalışmalarına tanıklık etmektedir. İmparatorluk Dönemi mimari açıdan geniş mekânlı ve yüksek kubbeli camileri inşa etme ve yeni mimari tasarım buluşlarını bir adım ileriye götürme gayreti içerisinde olacaktır[108].

Fatih Sultan Mehmet tarafından Mimar Sinaneddin Yusuf'a yaptırılan *Eski Fatih Camii[109] (1463-1473)* Edirne Üç Şerefeli Cami'den sonra büyük kubbeli cami planına öncülük eden eserlerden biri olmuştur[110]. Fatih Camii eski planına göre 26 m çapında ortada merkezi kubbe, mihrap tarafında bir yarım kubbe, yan taraflarında

---

[104] Ayla Ödekan, "Cami", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,** Yem Yay., İstanbul,1997, s,318.
[105] Aslanapa, Türk, s.236.
[106] Gönül Öney, **Beylikler Devri Sanatı XIV.- XV. Yüzyıl (1300-1453),** TTK Yayınları, Ankara, 1989, (Beylikler), s.16, Plan için bkn.s. 124.
[107] Kuban**,** Soru, s.169.
[108] Yetkin, Mimari, s.238.
[109] A. Saim Ülgen ve Halim Baki Kunter, "Fatih Camii", **Vakıflar Dergisi,** Sayı:1, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1938,ss.91-103,Plan için bkn. Kuran,s.111.
[110] Yetkin, (Sanat), s.65.

üçer küçük kubbe ile örtülmüştür. 18. yy'da depremde kubbesi yıkılan cami Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılmıştır (1767-1771). Bugünkü cami merkezi kubbenin etrafındaki dört kubbesi eksedralarla genişletilmiş, dört fil ayağı ile taşınmaktadır[111].

Tabhaneli camiler sınıfına giren *II. Beyazıt Camii*[112] *(1501-1506)* II. Beyazıt tarafından yaptırılmıştır. Mimarı Şah Bin Sultan Şah'tır. Harim düzenlemesi bakımından Fatih Cami'ne benzemektedir. Harim dört ayak ve yanlardaki iki sütuna oturan 18 m çapında merkezi kubbe, kubbenin kuzey güney yönlerine birer yarım kubbe ve yanlardan alçakta tutulan dörder küçük kubbe ile genişletilmiştir. Kuzey yönünde yer alan yarım kubbeler de ortada büyük yanlarda ikişer küçük beşer kubbeli bölümlere açılmaktadır[113]. Doğusunda ve batısında iki minaresi vardır. Tasarımı, örtü öğesi, iki yarım kubbesi ile mimaride gelişimini sürdüren etkili ve başarılı bir eserdir.[114]

Mimarbaşı ünvanıyla Mimar Sinan'ın inşa ettiği ilk sultan camilerinden *Şehzade Camisi* [115]*(1543-1548),* Kanuni Sultan Süleyman tarafından Şehzade Mehmet adına yaptırılmıştır. Mimar Sinan camiyi payandalarını revaklı galeriler içine gizlediği, minareleri cami ile bütünleştirdiği ve dengeli tasarımıyla Şehzade Külliyesi'nin en önemli bölümlerinden biri yapmaktadır. Cami merkezde 19 m çapında bir kubbenin dört yarım kubbe, köşelerde birer küçük kubbe ile örtüldüğü bir plana sahiptir. Dört yarım kubbe ikişer çeyrek kubbe ile genişletilmiştir. Mimar Sinan istediği yüksekliği alamayınca bir daha bu yapının planını tekrarlamamıştır. Klasik Osmanlı Dönemi'nde Mimar Sinan'ın "*Çıraklık Dönemi"* bu eseri nitelikli özellikleri ile diğer camilerden ayrılır. Mimar Sinan *Süleymaniye Camii*'nde *Beyazıd Camii* ve Ayasofya da uygulanan ilave iki yarım kubbeli örtü planına dönmektedir[116].

Süleymaniye Camii (1550-1557) Kanuni Sultan Süleyman tarafından İstanbul'un en yüksek tepelerinden biri olan Haliç'e bakan bir yerde Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Cami kare orta sahın üzerinde, çapı 26,50 m dar yan sahınları, farklı

---

[111] Robert Anhegger," Eski Fatih Cami'i Meselesi", **Tarih Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul,1954,ss,151,157,158,159, Fatih Külliyesi için bkn. Aslanapa, Devri, ss. 107-114.
[112] Plan için bkn. Kuran,s.111.
[113] Aslanapa, Devri, s.36.
[114] Öney, Beylikler, s.16, 125.
[115] Yetkin, Mimari, s.249.
[116] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yem Yayın, İstanbul,2007, (Osmanlı), s.273.

büyüklüklerdeki beşer kubbeden oluşan bir örtü sistemi ile örtülmektedir. Çapları 10 m'ye yaklaşan ve 7 m'yi aşan ara kubbeler, payandalar arasına yerleştirilmiş ayaklarla taşınmaktadır[117]. Mimar Sinan eserinin, güneydekiler hariç tüm payandalarını gizlemiş, yan cephelerdeki payandaları gizlemek için iki katlı revaklar yapmıştır. Yapı toplam on şerefesi olan dört minareye sahiptir[118].

Osmanlı Dönemi camileri en önemli özelliklerinden biri olan kubbeli iç mekân gelişiminin yanı sıra strüktürel anlamda da ilerleme kaydetmiştir. Mimarlık tarihinin sembolü olan kubbe ve kubbeli strüktürler modern strüktür sistemleri bulunana kadar büyük yapıların örtü sistemlerinin en önemli öğesini oluşturmaktadır[119].

Mimar Sinan'ın İstanbul Beşiktaş'ta Kaptanı Derya Sinan Paşa için yaptığı *Sinan Paşa Camii (1555)* dikdörtgen planlı olup merkezi kubbe kemerlerle altı köşeli bir şekilde sütunlarla taşınmaktadır. İki yanda ikişer kubbesi bulunmaktadır. Yine aynı yılda yapıldığı kabul edilen "*Topkapı Camii"* diye anılan *Kara Ahmet Paşa Camii (1555-1571)* kubbe kemerleri altıgenini taşıyan sütunları duvarların az önüne yerleştirilmiş, köşeleri eksedralarla genişletmiş yanlardaki ikişer kubbeyi kaldırıp, sadece iki yan niş derinliğinde mahfillere yer bırakılmıştır. Mimar Sinan'ın *Edirne Üç Şerefeli Camii* planının biraz değiştirerek uyguladığı altıgen şemalı camilerindendir[120].

Klasik Dönem, ibadetin içerde yapıldığı, geniş mekân anlayışına çözümler aradığı bu yüzyılda mimari bir zorunluluk olarak kubbe de yükselmektedir. Osmanlı mimari anlayışı, iç alanla birlikte örtü tasarımında genişleme göstererek ilerlemiştir. Bu genişlemeyle birlikte yapıların tasarım şemasını hazırlamak, kubbe ağırlığını hafifletmek için yanlara sahınlar eklenmiştir. *Süleymaniye Camii*'nin yerden 50 m yukarı yükselmesi mekân ve kubbe anlayışının geldiği noktayı göstermektedir[121].

II. Selim'in emriyle Edirne'de Mimar Sinan tarafından inşa edilen *Selimiye Camii (1559-1575)* çapı 31,5 m olan bir kubbe ikisi mihrap ikisi bağımsız olarak

---

[117] Aslanapa, Devri, s.194.

[118] Geniş bilgi için bkn. İ. Aydın Yüksel, **Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (926-974/1520-1566) İstanbul**, Cilt:6, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul,2004, ss.563-641

[119] Ömer İskender Tuluk, "Osmanlı Camilerinde Mekân Kurgusu Açısından Kare Tabanlı Baldaken Varyasyonları (15.-17.yy.)", **Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.**, Cilt:21, No:2,Ankara,2006, s.276.

[120] Yüksel, s.18.

[121] Kuban, Osmanlı, s.281.

yerleştirilmiş sekiz büyük fil ayağı ile taşınmaktadır[122]. Üçer şerefeli dört minaresi vardır. Mimar Sinan, Selimiye Camii'yle Klasik Dönemin cami mimarisini hiç kuşkusuz erişilemeyecek bir yere taşıdığı tüm estetik unsurları bu eserde kullanarak efsaneleştirdiğini görmekteyiz[123]. Anadolu Türk Mimarisi ikinci sentezini *Divriği'den*[124] *(1228-1229)* dört buçuk yüzyıl sonra batı kültürüyle kesiştiği yerde, yine bir ustalık ürünü olarak *Selimiye Cami'nde* yaratmaktadır[125].

Osmanlı Klasik Dönem mimari anlayışında geniş tutulan iç mekân aynı zamanda tasarımsal zorunluluk olarak kubbelerde yükselmiştir. Klasik Dönem'de birçoğu Mimar Sinan'ın imzasını taşıyan bu merkezi kubbeli yapıların problemlerini çözüme ulaştırdığı görülmektedir. Osmanlı imparatorluğunun kültürel mimari ve estetik unsurlarını, bu uygarlığın bir kültürel kimliği olarak yansıtan Mimar Sinan, cami mimarisi geleneğini de ulaşılması zor ileri bir seviyeye taşımıştır. Günümüzde Süleymaniye'yi, Selimiye'yi tasarlamanın, yapmanın mümkün olmadığını, Sinan'ın yaşadığı çağda bunları başararak mimaride bir devrim yaptığı düşünülmektedir.[126]

Mimar Sinan'ın ustalık eserim dediği Selimiye Camii gerek teknik gerek estetik planın çözüme kavuştuğu eserlerden biridir. Hatta Osmanlı mimarisinin teknik tasarım ve mimari kuralları göz önüne alındığında kuşkusuz en önemli şaheseridir. Mimar Sinan'dan sonrası Osmanlı mimarisi için dini yapıların ağırlığını yitirdiği yeni bir dönemdir[127].

Sultan Ahmet Camii[128] I. Ahmet'in isteğiyle Sedefkâr Mehmet Ağa tarafından inşa edilmiştir (1609-1616). Mimar caminin kubbesini dört büyük ayak üzerine oturtmuş camiye büyük bir hacim vermek istemiştir. Camide yoğun bir çini bezemesi vardır. Sultan Ahmet Cami'de ilk kez kullanılan ince altı adet minare, zarifliğin ve estetik güzelliğin bir neticesi olarak görülmektedir[129].

Osmanlı Devleti'nin Karlofça Antlaşması'yla (1699) gerileme dönemi başlamaktadır. Avrupa'yla yaşanan savaşların Osmanlı Devleti'nin gerileyip çöküşüne etkisini büyük olmuştur. Osmanlı Devleti'nin politik olarak olumsuz

[122] Aslanapa, Devri, s.257.
[123] Kuban, Osmanlı, s.302.
[124] Konu ile ilgili geniş bilgi için bkn. Yılmaz Önge ve diğerleri (Der), **Divriği Ulucamii ve Darüşşifası**, VGM Yay., Ankara,1978.
[125] Doğan Kuban, **Divriği Mucizesi**, YKY, İstanbul, 2010, (Divriği), s.23.
[126] Aslanapa, Devri, s. 179.
[127] Kuban, Osmanlı, s.505.
[128] Yetkin Mimari, s.252.
[129] Daha geniş bilgi için bkn. Aslanapa, Devri, ss.326-338

etkilendiği bu sancılı süreç Osmanlı mimarisi için geçerli görünmemektedir[130]. Gerileme Dönemi'nin başlangıcı, Osmanlı mimarisi için de Avrupa kültüründen etkilenmenin, "*Batılılaşma"* [131] adı verilen ve pek çok yeniliği beraberinde getirecek bir sürecin ilk aşaması olacaktır.

Batılılaşma, direnen eski ile onun yerini almak isteyen yeninin çatışmasının yaşandığı bir düzen olarak karşımıza çıkmaktadır[132]. Zevk, sefa, eğlence, lüks ve batıya özenmenin ifade edildiği, Osmanlı'da lale yetiştiriciliği her zamankinden daha fazla yapıldığı için sonradan "*Lale Devri"* adıyla anılacak bir döneme girilecektir.

Lale Devri adı verilen bu dönemde Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, III. Ahmet'in elçisi olarak gittiği Paris'te köşkleri, sarayları ve bu yapıların parklarını, bahçelerini gezmiş, yolculuğu dönüşü gördüğü düzenlemeleri, yaşam tarzlarını anlattığı "*Fransa Sefaretmesi"* adlı eserini yazmıştır[133]. Sultan III. Ahmet'e Fransa kralının gönderdiği hediyeleri ve yazdığı eseri sunmasıyla Osmanlı sanatçılarını batının etkisi altına alacak dönem de başlamıştır[134].

Bu dönemin külliyeleri anıtsal büyüklükte bir cami çevresinde gelişen Klasik Dönem külliye tipi yerine daha küçük ölçekli vezir veya paşa külliyeleridir. III. Ahmet'in annesi Gülnuş Emetullah Valide Sultan adına yaptırdığı *Üsküdar Yeni Valide Külliyesi*[135] *(1708-1710)* yeniliklerin habercisi sayılabilecek yapılardan biridir[136]. Klasik Dönem'in cami çevresinde gelişen külliye tipinin geleneğine bağlı ancak şadırvan, çeşme, sebil ve türbesinin süsleme unsurlarında Klasik Devir'den farklı bu dönemin değişimleri de görülmektedir. Osmanlı Dönemi'nin son külliye örneklerinden sayılabilecek *Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi* [137]*(1727)* Lâle

---

[130] Kuban, Osmanlı, s.506.
[131] Semavi Eyice," Batılılaşma, VI. Mimari", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:5, TDV İSAM, İstanbul,1992, ss.171-181.
[132] Kuban, Osmanlı, s.499.
[133] Hatice Aksu, "Rokoko", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:35, TDV İSAM, İstanbul, 1992, ss.159,160.
[134] Dönemin en önemli gelişmelerinden biri olan matbaanın kurulması aynı zamanlara denk gelmektedir. Yüzyıl içerisinde kurulacak mühendishanenin ilk aşamaları, III. Ahmet zamanında saray bostancılarından üç yüz kişinin batılı askerler gibi eğitilmesi ile başlar, matbaada basılan "*Harp Sanatı ve Askeri Eğitim*" adlı kitapla devam eder. Enderundan seçilmiş öğrencileri yetiştiren Hendesehane'nin kuruluşu da bu Dönemdedir. Bkn. Kuban, Osmanlı, s.507.
[135] Plan için bkn. Aslanapa, Devri, s.369.
[136] Kuban, Soru, s.190.
[137] Aslanapa, Devri, s.376.

Devri'nin mimari süslemeleriyle ön plana çıkan yapılarındandır. Batılılaşma Dönemi etkileri bu külliye programında da görülmektedir[138].

Nuriosmaniye Camii [139](1748-1755) Klasik Osmanlı cami planından ayrılarak Barok üslupta yapılmıştır. I. Mahmut zamanında inşasına başlanan III. Osman zamanında (1754-1757) bitirilen bu cami yuvarlak kavisli avlu planı ve bir kubbe yapılarak tamamlanan bir sahından ibarettir. Nuruosmaniye Camii bu planda yapılmış cami örneği olarak tektir. Kuban Nuruosmaniye Camii'ni "Osmanlı *Mimarisi"* adlı eserinde I. Mahmut'un kültürel gösterişi olarak tanımlamaktadır[140].

Osmanlı mimarisinde *Avrupa Barok* [141] ve *Rokoko*[142] etkileri I. Mahmut Dönemine (1730-1754) denk gelmektedir. 17. yüzyılda Avrupa'yı etkileyen Barok 18. yüzyılda Osmanlı'yı etkilemeye başlamaktadır. Osmanlı eserlerinde Barok ve Rokoko üsluptan devşirilen özelliklerin uygulanmaya başlaması 1740'lı yıllara denk gelmektedir[143]. Barok üslubu Avrupa'da Rokoko üslubundan önce doğmuştur. Rokoko etkisinin Osmanlı mimarisine girişi ise Baroktan önce ve İstanbul sarayları ile olmuştur[144]. Bu akımlarla beraber Ampir, Art Nouveau, Neo-Klasik gibi akımların tek başına ya da şeçmeci bir şekilde ele alınarak birarada uygulandığı örneklerle de karşılaşılmaktadır[145].

Bu dönemde camilerin tek kubbeli, kare planlı ana şemalarının dikey kütlelerinin önüne son cemaat yeri, hünkâr mahfili, haremlik, saray muhafızlarına ayrılmış yerler, odalar gibi bölümler yatay biçimde eklenmiştir. Dini mimarinin ürünlerinden sivil mimarinin örneklerine benzeyen görünümler elde edilmiştir. Erken

---

[138] Aslanapa, Devri, ss.369-370.

[139] Plan için bkn. Kuban, Osmanlı, s.528.

[140] Kuban, Osmanlı, s. 499.

[141] "Barok" uslup süslemede (S) ve (C) kıvrımlarının, istiridye kabuğu motiflerinin, altın yaldızın kullanılmasıdır. Mimari de ise yapı unsurları arasındaki dengenin bilinçli bozulması, kırık pencere alınlıkları ışık ve gölge oyunlarının dışında konkav ve konveks duvarlar kubbelerde dairenin yerini dikine ve yatay ovalin alması şeklinde karşmıza çıkmaktadır. Çoklu pencereler kullanılmış çiniler yerine bitki ve deniz motiflerinin kullanıldığı freskolar, köşeli planların yerine oval ve yuvarlak planlar uygulanmıştır. Daha geniş bilgi için bkn. Nurhan Atasoy, "Barok", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:5, TDV İSAM, İstanbul, 1992, s.81.

[142] "Rokoko" uslup süslemede deniz kabuğu çakıl taşı eğrelti otu hurma dalı mercan tüy fiyonk gibi doğayı yansıtan motifler olarak (S) ve (C) kıvrımları rokoko uslubunda birbirine bağlanıp sonsuza uzandığının varyasyonları görülmektedir. Daha geniş bilgi için bkn. Aksu, s.159.

[143] Ayda Arel, **Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 1975, s.11.

[144] Kuban, Osmanlı, s.505.

[145] İnci Kuyulu," XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinin Gelişimine Genel Bir Bakış", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu (İzmir 6-7 Kasım 1989),** EÜ Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir,1992, (XIX. Yüzyıl) s.48.

örnekleri *İstanbul Beylerbeyi Camii* [146]*(1778), İstanbul Selimiye Camii (1804)* olan bu tip camilerin 19. yüzyıl boyunca inşasına devam edildiği görülmektedir[147]. Ana kütlesi Barok ve Ampir üslubunda, kuzeyinde Ampir üslubunda inşa edilen ek yapısı ile *İstanbul Nusretiye Camii* [148]*(1823-1826)* ve Nusretiye Camii ile benzer özellikler taşıyan kare planlı tek kubbeli önünde hünkâr dairesi bulunan *İstanbul Dolbahçe Camii*[149] *(1853-1854),* Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan zengin süslemeli ana yapı kütlesi ile sade ek yapı kütlesinden oluşan *İstanbul Ortaköy Camii* [150]*(1854-1855)* dönemin mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Bu dönemde inşa edilen İstanbul *Yıldız Hamidiye Camii* [151]*'inin (1885)* ek yapıları ise doğu ve batısına inşa edilmiştir[152].

Yapılarda duvar resimleri Batılılaşma Dönemi'nde yaygınlaşmaktadır[153]. Bu dönemde Türk sanatçılarının Fransa'da eğitim gördükleri bilinmektedir[154]. Dönemin resimli bezeme örnekleri ilk İstanbul'da ortaya çıkmıştır. Yeni tür ve tarz arayışı içinde olan Osmanlı sanatını etkisi altında bırakan batılı biçimler, neredeyse bütün eserlerde başlıca süsleme unsuru olarak uygulanmaya başlamıştır. Kısa sürede Anadolu ve Osmanlı coğrafyasına yayılmıştır[155]. Anadolu'da eserlerin İstanbul'da inşa edilen eserlere göre planlarıyla ve dıştan sade bir görüntü verdikleri görülmektedir. Bu dönemin Anadolu'da yaptırılan camilerinin iç duvarlarında zengin bezemeler dikkat çekmektedir[156]. *Yozgat Başçavuşoğlu Camii*[157]*(1800-1801), Denizli Acıpayam Yazır Köyü Çarşı Camii*[158] *(1802-1803), Aydın Koçarlı Cihanoğlu*

---

[146] Aslanapa, Devri, s.407.

[147] Selçuk Batur, "Ondokuzuncu Yüzyılın Büyük Camilerinde Son Cemaat Yeri ve Hünkâr Mahfili Sorunu Üzerine" **Anadolu Sanatı Araştırmaları II**, İstanbul,1970, ss.97-104'ten aktaran Kuyulu, XIX. Yüzyıl, s.53. Plan için bkn. Kuban, Osmanlı, s.630.

[148] Aslanapa, Devri, s.431.

[149] Aslanapa, Devri, s.449.

[150] Kuban, Osmanlı, s.638.

[151] Aslanapa, Devri, s.464.

[152] Kuyulu, XIX. Yüzyıl, s.54.

[153] III. Mustafa zamanında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun[153] (1773), III. Selim zamanında (1789-1807) Mühendishane-i Berri Hümayun adıyla askeri mühendislik okulları açıldığı bilinmektedir (1793). Osmanlı batının etkisinde batı tarzıyla resim yapan, askeri öğrenciler yetiştirmeye başlamıştır. Tamamı asker ilk Türk ressamları bu okullarda yetişmiştir. Bkn. Kuban**,** Soru, s.249.

[154] Rüçhan Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, TİB Kültür Yay., Ankara,1976, s.15.

[155] İnci Kuyulu Ersoy," İzmir ve Çevresindeki Bir Grup Duvar Resminin İncelenmesi", **II. Uluslararası İzmir Sempozyumu Tebliğler**, Haz. Necmi Ülker, EÜ Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir, 1988, s.59.

[156] Kuyulu, XIX. Yüzyıl, s.55.

[157] Arık, ss.40-42.

[158] Arık, ss.42-46. Plan için bkn. Şakir Çakmak, **Denizli İli'ndeki Türk Anıtları (Camiler)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir,1991, s.62.

Camii[159]*(1834-1835), Manisa Kırkağaç Çiftehanlar Camii* [160]*(1864-1865)* resimli bezemelerin sıkça yer verildiği Anadolu'da inşa edilmiş başlıca camilerden örneklerdir.

2.2. TÜRBE MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Türklerin İslamiyet'ten önce ölünün anılarını yaşatmakla ilgili bir takım üsul ve adetlerinin olduğu bilinmektedir. İslam dünyasında tarihi bilinen ilk türbe 9. yüzyılın ikinci yarısına ait olup 10. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamaktadır[161]. Karahanlılar'dan Osmanlılar'a, türbelerin yaygınlaşmasında ve önemli örneklerin ortaya çıkmasında Türklerin etkisi büyüktür[162]. Kümbet geleneğinin İran Selçukluları'ndan Anadolu Selçuklu Mimarisi'ne sürdürüldüğü görülmektedir[163]. Anadolu Selçuklu Devri'nde inşa edilmiş türbeler kaide, gövde ve külah olmak üzere üç kısımdan meydana gelmektedir[164]. Anadolu Selçuklu mezar anıtları cenazelik, mumyalık gibi isimlerle adlandırılan bir bodrum katı üzerinde konik ya da silindirik bir gövde ile örtülü iki bölümden oluşup çeşitli plan şekillerinde meydana gelmektedir[165]. Osmanlı mimarisine baktığımızda ise türbeler gövde ve üst örtüden oluşan bazen bir revakın eklendiği dikey yapılardır.

Erken Osmanlı Dönemi'nin en erken tarihlisi 14. yy. sonuna ait olan türbeleri *kübik, poligonal* ve *açık plan* tipinde inşa edilmişlerdir[166]. *Hacı Hamza Türbesi* [167]*(1349), Lala Şahin Paşa Türbesi (14.yy'ın son çeyreği)* gibi piramidal külahlı kümbetler ise Selçuklu geleneğini sürdüren türbelerdir[168].

Kübik Gövdeli Türbeler dıştan kübik gövdeye sahip içten kasnak yükseklikleri, kubbeye geçiş elemanları, revak düzenlemeleri bakımından değişiklik

---

[159] Arık, ss.46-47.
[160] Daha geniş bilgi için bkn. İnci Kuyulu, "Kırkağaç Çiftehanlar Cami", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,İzmir,1990, ss.103-115.
[161] Hakkı Önkal,"Türk Türbe Mimarisinde Tire Türbelerinin Yeri", **Türk Kültüründe Tire**, Ankara, 1994,(Yeri),s.113.
[162] Hakkı Önkal, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Kültür Bakanlığı Yay.Ankara,1992, s.1.
[163] Sema Doğan, "Kümbet", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:26, TDV İSAM, Ankara, 2002, s.548.
[164] Önkal, s.7.
[165] Önkal, s.7.
[166] Önkal, ss.8-11.
[167] Orhan Cezmi Tuncer, **Anadolu Kümbetleri 2 Beylikler ve Osmanlı Dönemi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1991, s.123.
[168] Oktay Aslanapa, **Osmanlı Mimarisi,** Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul, 1996, (Osmanlı), s.88.

gösterirler. İçte kare planlı dıştan farklı düzenlemeye sahip türbe örnekleri *Bursa Gülçiçek Hatun (1399-1400) ve Bursa Yıldırım Beyazıd Türbesi*[169]*(1406)'dir.*

Poligonal Gövdeliler gövde ve kenar sayısı dörtten fazla olan altıgen ve sekizgen plana sahip olan türbelerdir. *Rum Mehmet Paşa Türbesi* [170]*(1471), Mahmud Paşa Türbesi* (1473), *Şehzade Ahmed Türbesi*[171], revaklı *Şehzade Mahmud Türbesi (1505-1506) ve Davudpaşa Türbesi (1485)* sekizgen plan tipinin örneklerindendir[172].

Açık Türbeler yanları açık olarak kare, altıgen, sekizgen sütunlar kemerlerle birbirlerine bağlanırken kubbeyle örtülüdürler[173]. Osmanlı Dönemi'nde İznik ve Bursa'da 14. yüzyılın ikinci yarısında gelişimlerini tamamlamışlardır[174]. İznik'te inşa edilmiş dört ayak üzerine oturan, kubbeli, bazı planlarda yanları açık türbelerden dört kemer üzerine kubbe ile örtülü *İznik Sarı Saltuk Türbesi(14. yy)* ve *İznik Yakub Çelebi Türbesi (14.yy ikinci yarısı)* Erken Dönem örneklerindendir[175].

Osmanlı padişahlarının türbeleri Fatih Dönemi'ne kadar Bursa'da inşa edilmiştir[176]. Osmanlılarda türbelerin değişimi 15. yy' dan itibaren başlamaktadır. Türbeler kare veya poligonal planlı basit yapılarken 16. yy' ın ikinci yarısından itibaren camilere benzeyen yapılar inşa edilmeye başlanmıştır[177]. Ayasofya haziresinde Mimar Sinan'ın Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu için yaptığı *II. Selim Türbesi (1577),* Sinan'ın kalfası Davut Ağa'nın yaptığı altıgen planlı *III. Murat Türbesi (1599)* [178] ve inşası Sedefkar Mehmet Ağa tarafından tamamlanan *III. Mehmet Türbesi (1608)*[179] anıtsal yapılarıyla dönemin türbelerine en güzel örneklerdir[180]. *Lala Mustafa Paşa* ve *Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa (1661)* açık türbe geleneğinin Klasik Dönem örneklerindendir[181].

Batılılaşma Dönemi türbeleri köşeleri yuvarlatılmış kübik gövdeliler poligonal gövdeliler, dilimli gövdeliler, silindirik gövdeliler plan şekillerinde uygulanmaktadır.

---

[169] Aslanapa, Devri, s.30, Önkal, s.53,59.
[170] Hakkı Önkal, **Tire Türbeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991. s.79, Önkal,(Yeri),s.116.
[171] Önkal,s.121.
[172] Bilgi için bkn. Aslanapa, Osmanlı, s.93.
[173] Aslanapa, Devri, s.482.
[174] Aslanapa, (Osmanlı), s.88.
[175] Aslanapa, Devri, s.482. Plan için bkn. Kuban, Osmanlı, s.153.
[176] Aslanapa, Osmanlı, s.88.
[177] Kuban, Soru, s.182.
[178] Plan için bkn. Kuban, Osmanlı.s.390.
[179] Plan için bkn. Kuban, Osmanlı.s.390.
[180] Aslanapa, Devri, ss.501,502.
[181] Kuban, Osmanlı.s.390.

Bu dönemin türbelerinde kasnak biçimlerinde değişiklik kasnağın plastırlar ya da konsollar ile desteklenerek süslenmesi şeklinde görülmektedir. Cephelerde iki sıra pencere düzeni yerini korurken pencere formlarında değişiklikler gözlenmektedir[182].

Daire planlı iki katlı hafif dilimli kubbe ile örtülü *Nakşidil Sultan Türbesi[183](1817),* sekizgen planlı sekizgen kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülü olan *II. Mahmut Türbesi[184](1839),* yanlardan iki hücre ile genişletilmiş sekizgen gövde kubbe ile örtülü olan *Reşad Paşa Türbesi [185](1918) ve* sekizgen planlı *Sultanahmet Fuat Paşa Türbesi[186](ö.1868)* Geç Dönem'in özelliklerini yansıtan başlıca örneklerdir[187].

2.3. HAMAM MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

İslamiyetin hamam geleneğinin kökeni Eski Roma ve Bizans hamam geleneğine dayanmaktadır. Osmanlı Dönemi hamamları ise bizansla ilişki içinde olmasına karşın klasik Roma boyutlarında yapılmamış kendi özgün tipolojisini yaratmıştır[188]. Osmanlıların hamama çok önem verdikleri devletin sınırlarının ulaştığı her yerde birçok hamam yaptırdıkları bilinmektedir. Hamamlara önem verilmesinin başlıca sebeplerinin iyi gelir getiren ticaret yapıları olarak görülmesi ve külliye geleneğinin içinde yer alması olarak gösterilmektedir[189].

Hamamlar yapay yolla su ısıtma sistemlerinden oluşan yapılardır. Doğal sıcak su kaynaklarından yararlanılan yapıların üzeri açık olanlarına *ılıca,* kapalı olanlarına ise *kaplıca* denilmektedir[190].

Hamamlar hizmet verdiği insan topluluklarının kullanım şekillerine göre özel ve genel hamamlar olarak iki gruba ayrılmaktadır[191]. Özel hamamlar sınırlı sayıda

---

[182] Önkal, ss.34-40.
[183] Aslanapa, Devri, s.511, Önkal, s.254.
[184] Önkal, s.261, Aslanapa, Devri, s.512.
[185] Önkal, s.287.
[186] Aslanapa, Devri, s.446.
[187] Kuyulu, XIX. Yüzyıl, s.56.
[188] Doğan Kuban, **Osmanlı Mimarisi**, Yem Yayın, İstanbul,2007, (Osmanlı), s.160.
[189] Semavi Eyice, "Hamam", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:15, TDV İSAM, İstanbul,(Hamam TDV), 1997,s.414.
[190] Öney, Beylikler, s.22.
[191] Yılmaz Önge, "Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar" **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**,Cilt:1, VGM Yayınları, İstanbul, (Sinan), 1988, s. 404.

kişilerin yıkanması için daha küçük boyutlu, genel hamamlar ise daha çok kişiye hizmet verecek şekilde genelde bir külliyenin bir parçası olarak inşa edilmişlerdir. Fatih, Süleymaniye, Beyazıt gibi külliyelerin kendilerine ait birer hamamları bulunmaktadır. Büyük şehirlerde konak ve yalılarda çarşı hamamları , Anadolu'da ise ayan konaklarında esas binadan ayrı olarak küçük çapta kagir özel hamamlar inşa edilmiştir[192].

Erken devir hamamları genellikle küçük boyutlu asimetrik planlı yapılardır. Klasik Devir'de ise Ayasofya Hamamı gibi simetrik, büyük, kadın ve erkek kısımlarından meydana gelen çifte hamamlar ortaya çıkmıştır[193].

Genel hamamlar erkekler ve kadınlar için ayrı ya da birarada yapılışlarına göre de tek ve çifte hamamlar olarak adlandırılmıştır. "*Çifte Hamam"* adı verilen yapı tipleri kadın ve erkek olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Bu sınıfa giren hamamlar ortak bir duvar boyunca yan yana konumlanmaları ya da ortak bir duvarın yanında birbirlerine zıt yönde sıralanmaları şeklinde düzenlemeye sahiptirler[194].

Çifte hamam olarak yaptırılmış dönemin en eski ve anıtsal örneklerine İstanbul *Mahmut Paşa Hamamı (1466)* ile *İstanbul Beyazıd Hamamı (16.yy. başı)* verilmektedir[195]. Ortak bir duvarın iki yanında birbirlerine zıt yönde sıralanmış plan düzenlemesine sahip hamamlara ise *İstanbul Ayasofya Hamamı (1556-1557), Ankara Şengül Hamamı (19.yy)* [196] örnek gösterilmektedir. *İstanbul Gedik Paşa Hamamı (XV. yy. ikinci yarısı), İstanbul Langa Hamamı (XV. yy. ikinci yarısı),* ortak bir duvar boyunca yanyana sıralanmış düzenlemeye sahip hamamlardır[197].

İstanbul'da fetihten sonra yaptırılan hamamların çoğu külliyelerin bünyesinde ya da cami vakıflarının gelir getiren öğeleri olarak inşa edilmişlerdir. Fatih Camii Vakfiyesi (1470-1471) içinde yer alan *Tahtakale Hamamı (1453-1481)* kadın ve erkek girişleri aynı cephede yer alan çifte hamam yapılarındandır[198]. Yine Mahmut Paşa Külliyesi içinde inşa edilen *Mahmut Paşa Hamamı (1466),* yapılış tarihleri belli olmayan Beyazıd Külliyesi'nin bir parçası olarak yaptırılan *II. Beyazıd Hamamı* ve

[192] Eyice, Hamam TDV, 1997, s.414.
[193] Kuban**,** Soru, ss.200,201.
[194] Canan Çakmak, **Tire Hamamları**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,2002, s.10.
[195] Plan için bkn. Aslanapa, Devri, ss.530,531.
[196] Plan için bkn. **Türkiyede Vakıf ve Abideler Eski Eserler I,** VGM Yay., Ankara,1972, s.455.
[197] "C. Çakmak, s.10".
[198] Kuban, Osmanlı.s.227.

sonradan kadınlar bölümü yıktırılan *Bursa Mesih Ahmed Paşa(Nasuh Paşa) Hamamı [199](XV. yüzyılın sonu)* çifte hamamlar grubundan örneklerdir.[200]

Osmanlı Dönemi hamam planlarının işlevsel sırası *soyunmalık-camekan, soğukluk, sıcaklık,* küçük kemerlerle sıcaklığa açılan *halvet* ve *külhan* gibi birimlerden oluşmaktadır[201]. Sıcaklıklar ayrıca halvet adı verilen özel yıkanma bölümlerine ayrılmaktadır. "*14.ve 15.yy'da görülen hamamları, Semavi Eyice sıcaklık ve halvet bölümlerine göre;*

1- Haç benzeri dört eyvanlı ve köşe hücreli,

2- Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli,

3- Ortası kubbeli enine sıcaklıklı ve çifte halvetli,

4- Yıldıza benzer sıcaklıklı,

5- Sıcaklığı çok kubbeli tip,

6- Ilıklık- sıcaklık ve halveti eş mekanlardan oluşan hamamlar

şeklinde sınıflandırmıştır[202]".

Ortası kubbeli bir sıcaklığı olan bu *birinci tip* hamamlarda ortada kubbeli sıcaklık bölümünün dört yanında eyvanlar yer alır. Eyvanların köşelerine halvet hücreleri yerleştirilmiştir[203]. *Bursa Orhan Gazi Hamamı[204] (1339)* erkekler kısmı, *Bursa Nalıncılar Hamamı*[205] *(14.yy)* erkekler kısmı, *Edirne Tahtakale Hamamı[206] (14.yy)* erkekler kısmı bu birinci tip hamamlara örnektir[207]. Mimar Sinan bu tip hamamlara ek olarak köşe halvetlerini, duvarların kısmen veya tamamen kaldırılması suretiyle bitişik eyvanlardan ve orta mekândan ayırmış, halvet kubbelerinin sütunlarının taşıdığı kemerlere oturtarak sıcaklık bölümlerinde bir mekân bütünlüğü yaratmıştır. Topkapı Sarayı Harem Dairesinde *Hünkâr Hamamı* ile *Valide Sultan Hamamı'*nın sıcaklıkları da bu planın örneklerindendir[208]. Hünkâr Hamamı'nın

---

[199] Ekrem H. Ayverdi ve İ. Aydın Yüksel, **İlk 250 Senenin Osmanli Mimarisi**, Baha Matbaası, İstanbul,(İlk 250 Sene),1976, s.112.

[200] Kuban, Osmanlı.s.228.

[201] Önge, Sinan, ss.407-412.

[202] Semavi Eyice, "İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Cilt:11, Sayı:15,İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, (Büyük),1960, ss.108-116.

[203] Eyice, Büyük, s.108.

[204] Ayverdi, ,İlk 250 Sene,1960,s.108.

[205] **Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi)**, VGM Yay., Yenigün Matbaası, Ankara, 1983, s.375.

[206] Ayverdi, ,İlk 250 Sene,1960,s.111.

[207] Eyice, Hamam TDV, 1997,s.417.

[208] Önge, Sinan, s.410.

planının başka varyasyonlarının uygulandığı *Süleymaniye Külliyesi Hamamı*[209] *(1557), Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi* [210]*(1577) Hamamı* bu tipin yine Klasik Dönem'de inşa edilmiş başlıca yapılarındandır.

Bursa'da inşa edilmiş *Gircık (Kimsesizler-Hayrat) Hamamı*[211] *ikinci tipin* ilk örneklerinden sayılmaktadır. Yine Bursa'da *Ulucami Hamamı, Yeşilcami Hamamı* ve *Tahtakale Hamamı*, İnegöl'de Sinan Bey Hamamı, Minar Sinan tarafından yapılan *Rüstem Paşa Hamamı*'nın kadınlar kısmı[212], İstanbul'da Fatih Camii Vakfiyesi'inde yer alan *Tahtakale Hamamı* [213]*(14.yy)* kadınlar kısmı *ikinci tipin* az sayıdaki örneklerdendir.

*Üçüncü tip*e örnek hamamlardan *Ankara Karacabey Hamamı*[214], *Yenişehir Çifte Hamamı* kadınlar kısmı, *Niğde'de Çavuş Hamamı*, *İstanbul Tahtakale Hamamı*'nın kadınlar kısmı sayılabilir.

Dördüncü tip hamamların örnekleri Bursa Yenişehir çifte hamamının erkekler kısmı, Bursa Eski Kaplıca ve *Bursa Armutlu Hamamı*[215]*(1394)*, İzmit Mehmet Bey Hamamı, İstanbul Çardaklı Hamamı ve Küçük Ayasofya'daki Kapıağası Hüseyin Ağa Hamamı'nın kadınlar kısmı sayılmaktadır. İstanbul'da Mimar Sinan eseri olan *Kılıç Ali Paşa Hamamı* özgün özelliğini koruyan örneklerden biridir[216].

Sıcaklığı çok kubbeli *beşinci tip* hamamların ender örneklerinden biri olan, Eminönünde inşa edilen *İstanbul Haseki Hamamı (1453-1481)* günümüze ulaşamamıştır. *Kastamonu Yeni Hamamı* ise bir diğer örnek olarak gösterilebilir[217].

Altıncı tipteki küçük ölçülerdeki genel ve özel hamamlarda rastlanan bu planda bütün mekânlar aynı büyüklükte kubbeli odalar şeklinde düzenlenmiş olup, bu odaların hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Bu tipin örnekleri günümüzde mevcut olmayan *Bozüyük Kasımpaşa Hamamı*[218] *(1525-1528)* ve *İznik İsmail Bey Hamamı*[219]*'*dır.

---

[209] Önge, Sinan, s.410.
[210] Önge, Sinan, s.410.
[211] Eyice, Hamam TDV, 1997,s.418.
[212] Eyice, Hamam TDV, 1997,s.418.
[213] Kuban, Osmanlı.s.227.
[214] Kuban, Osmanlı.s.160.
[215] Plan için bkn. Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler III,s.350.
[216] Önge, Sinan, s.411.
[217] Eyice, Hamam TDV, 1997,s.418.
[218] Eyice, Hamam TDV, 1997,s.419.
[219] Semavi Eyice, "İsmail Bey Hamamı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:23, TDV İSAM, İstanbul,2001,s.86.

18. yüzyılda özellikle şehirlerde hamam sayısı artınca su ve odun tüketimine önlemeye yönelik tedbirler alınmıştır. III. Mustafa M.1768 yılında Hassa Mimarbaşısına ferman göndermiş yeni hamam yapımına engel olunmasını istemiştir. Sadece devlet adamlarının ve halktan hamama ihtiyacı olanların evlerinde hamam yaptırmalarına izin verilmiştir. 18.yy'da I. Mahmud'un vakıf olarak inşa ettirdiği *Cağaloğlu Hamamı* ve Süleymaniye semtindeki *Ayşekadın Hamamı* İstanbul'da inşa edilen son hamamlar olarak sayılmaktadır. Hamamlar Batılılaşma etkisiyle eski önemini kaybetmiş çoğu kapatılmıştır[220].

2.4. ÇEŞME MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Anadolu Türk Mimarisinde tarihi bilinen ilk çeşme Artuklular zamanına dayanmaktadır. 13. yüzyıl sonuna kadar inşa edilmiş çeşmeler 14. yüzyıldan sonra inşa edilen çeşmelere de örnek teşkil etmişlerdir. Osmanlılar Döneminde en eski bilinen çeşme sivri kemerli bir niş ve yalaktan meydana gelen *Davut Paşa Çeşmesi'* [221]*dir* (1485). 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı Dönemi su mimarisinde şehirlerin artan su ihtiyacını karşılamak için değişik çeşme tipleri ortaya çıkmıştır[222]. Bunlardan birtanesi üzeri kubbe ya da bir tonoz ile örtülü olan "*depolu çeşmeler"dir*. *İsparta Yılan Kırkan Çeşmesi (1519)*[223] bu tipte inşa edilen çeşme örneklerinden biri olarak gösterilmektedir. Depolu çeşmeler meydan çeşmelerinin ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir. Sadece su içmek için yapılan çeşmeler de vardır. "Suluk" adı verilen bu çeşmeler üç farklı tipte yapılmışlardır[224].

Birinci tip çeşmeler bir çanakçık ya da yalakçık vasıtasıyla üstündeki aynadan su akıtan lülecikten meydana gelmektedir. Özellikle 17. ve 18. yy.'da cami gibi yapıların taçkapılarında, türbe ya da hazirelerin duvarlarında, hela pencerelerinin kenarlarında ve anıtsal çeşmelerin köşelerinde görülmektedir[225]. İkinci tip çeşmeler Anadolu'da sadece duvara konsol şeklinde bazen aynasız ve lülesiz olarak bir çanakçığın alt kademesinin kenarından su yolu oyularak dışarı atılmaktadır. Bu tip

[220] Eyice, Hamam TDV, 1997,ss.414,426.
[221] Aslanapa, Devri, s.539.
[222] Yılmaz Önge, **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, TTK Basımevi, Ankara,1997, s.15.
[223] "C. Çakmak, s.10".
[224] "C. Çakmak, s.10".
[225] Önge, s.15.

çeşmenin bir örneği Edirne Selimiye Camii'nin kuzeyinde görülmektedir. Üçüncü tip çeşmeler düz atkılı ya da kemerli bir nişin iç duvarındaki lüleden yalağa su akıtan kuruluşa sahiptirler. Selçuklu sebillerine benzemektedirler.[226] İstanbul Sultanahmet Camii'nin (1617) Çinili Köşk'teki *Tavuslu Çeşme* örnek olarak gösterilebilir[227].

Batılılaşma Dönemi'nde külliyelerin bünyesinde ancak külliyelerden bağımsız dikkat çeken çeşme, sebil gibi yapılar görülmektedir. Klasik Dönem'de çeşmelerde kullanılan taş malzeme yerini mermer malzemeye bırakmaya başlamıştır. Lale Devri'nde Osmanlı mimarisinde daha önce benzerine rastlanmayan Topkapı Bab-ı Hümayûn'daki *III. Ahmet Meydan Çeşmesi (1728), Bereketzâde Çeşmesi (1732), Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1734)* ve *Tophane Çeşmesi (1732)* gibi meydan çeşmeleri ortaya çıkmıştır[228]. III. Ahmet Dönemi'nde başlayıp I. Mahmut Dönemi'nde devam eden 18. yy. çeşmeleri sadece su ihtiyacını gideren yapılar olmaktan çıkmış bezemesi ve anıtsal ölçüleriyle meydanları süsleyen mimarların ustalıklarını gösterdikleri benzersiz yapılar olarak döneme damga vurmuşlardır. Batının etkisinin görülmeye başlandığı 1740'lardan itibaren Barok ve Rokoko'dan sonra 19 yy Ampir, Neo-Klasik, Art Nouveau akımlarının tek başına ya da birarada eşlik ettiği çeşme yapılarının inşa edildiği dönem olmuştur. *Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi (1881), Kavacık Çeşmesi (1837)* bu çeşme örneklerinden bazılarıdır[229].

2.5. HÜKÜMET KONAĞI MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Avrupa ile artan ticari kültürel ilişkiler, Tanzimat Fermanı (1839) ardından Islahat Fermanı (1856) toplum ve devlet yapısında değişiklikler meydana getirmiştir. Devlet yapısında yapılan düzenlemelerin getirdiği yeni şartlara uygun yapılara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. 19.yy 'da özellikle Tanzimat Fermanı sonrası, devam eden batılılaşma hareketlerinin neticesi olarak pek çok yapı tipi inşa edilmeye başlanmıştır[230]. 18. yüzyıldan sonra meydana gelen devlet ve toplum yapısındaki

[226] Önge, ss.15-16.
[227] Semavi Eyice,"Çinili Köşk" **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:8, TDV İSAM, İstanbul,1993, s.341.
[228] Kuban, Osmanlı, s.509.
[229] Hasan Uçar, **Sipilden Manisaya Ab-ı Hayat Manisa Çeşmeleri**,Manisa Belediyesi Kültür Yay.,Manisa,2012, s.23.
[230] Alidost Ertuğrul, **XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt:7, Sayı:13, İstanbul,2009, s.303. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/653872 (20.10.2019).

değişimlerle günün şartlarına uygun olarak yeni askeri yapılar, hastahaneler, sanayi tesisleri, sağlık kuruluşları, eğlence, konaklama ve ticaret yapıları inşa edilmeye başlanmıştır. Kışla, hastahane gibi varolan yapıların yeni şartlara uygun olarak inşa edilmesi ve o zamana kadar tanışılmamış yapıların ortaya çıkması Osmanlı Devleti'nin gerilemesiyle gücünü kaybetmesiyle başa çıkmanın çözümü olarak görülmektedir[231].

Osmanlı Devleti'nin şehirlerinde Tanzimat Dönemi'ne kadar bir idare yapısı örneği ya da ayrı bir mahkeme binası bulunmamaktadır[232]. Topkapı Sarayı'nda devlet işleri ve özel yaşam birarada yürütülmektedir. Yönetici ikametgâhı konakların resmi işler için kullanıldığı görülmektedir[233]. Osmanlı mimarisinde güç sembolü olarak görülen resmi yapıların tasarlanmasına 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra "*Tanzimat Fermanı"* ile başlanmıştır. "*Teşkilat-ı Vilayet Nizamnamesi" (1868)* yürürlüğe girmesiyle vilayet ve liva işlerinin yürütüleceği hükümet binaları kurulmuştur[234]. Hükümet binalarına adliye, postahane, müze gibi farklı işlevleri olan yapılar eklenmiştir. Sultan II. Abdülhamid'le (1876-1909) İstanbul'da başlayan imar faaliyetlerindeki değişimler Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer şehirlerinde de yayılmaya başlamıştır [235].

Osmanlı Dönemi hükümet konaklarının çoğu II. Abdülhamid Dönemi'inden günümüze ulaşmıştır. Hükümet binaları ortada bir hol etrafında simetrik planlı odalardan oluşan, yatayda gelişen, Neo-Klasik mimari uslüpta genel olarak iki ya da üç katlı dikdörtgen planlı yapılardan oluşmaktadır. Genellikle uzun cephe meydana bakacak şekilde ana girişin öne çekilerek vurgulandığı süslemenin cephede toplandığı sade yapılar, dönemin mimarisini yansıtmaktadır[236].

Hükümet konaklarının planları ve cephe komposizyonlarının birbirlerini tekrarlamayan şehirden şehire farklılık gösteren plan özellikleri bulunmaktadır.[237] Ortada uzun bir koridor, koridorun iki yanında odaların yer aldığı dört yöne cepheli plan şemasıyla inşa edilen hükümet konaklarına örnek olarak Kastamonu Hükümet

---

[231] Ertuğrul, s.295.
[232] Yasemin Avcı, **Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul,2016, s.17.
[233] Ertuğrul, s.296.
[234] Kuban, Osmanlı, s.5.
[235] Ertuğrul, s.297.
[236] Nurcan Yazıcı, "Amasya'daki Hükümet Konağı Binaları", **Sanat Dergisi** , Mart 2011,s. 93.
[237] Avcı, s.18.

Konağı[238], Sinop Hükümet Konağı[239], Erzurum Hükümet Konağı[240], Bolu Hükümet Konağı [241] ve Çankırı Hükümet Konağı [242] verilmektedir[243]. Bu plan şemasının orta koridora göre şekillenen U planlı bir diğer varyasyonu olarak değerlendirilen örnekler ise Eskişehir Hükümet Konağı [244], Samsun Hükümet Konağı [245] ve Tekirdağ Hükümet Konağı'dır[246]. Konya Hükümet Konağı[247], Safranbolu Hükümet Konağı [248] ve Sinop Hükümet Konağı[249] ise cephelerin bittiği yerde parapet düzeninin uygulandığı plan şemalarına sahiptir[250].

2.6. SAAT KULESİ MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

"Kasaba ve şehirleri süsleyen birer anıt birer sembol olan saat kuleleri kentin en yüksek her yerden görülen meydanlarına dikilirdi[251]"

Saat kulesi geleneği Doğu'da geliştirilip Batı'da ortaya çıkmıştır.13. yy'dan itibaren ilk kez saray ve kilise kulelerinde uygulanmaya başlamıştır[252]. Bu yapı türünün ilk örnekleri İngiltere Westminister ve İtalya Padua 'da yapılan saat kuleleridir. Osmanlılar'da en erken tarihli saat kulesi örneklerine ise 16. yy. da Makedonya ve Bosna Hersek' te rastlanmaktadır. *Üsküp Saat Kulesi* ve *Banja Luka Ferhad Paşa Camii Saat Kulesi (1577),* Osmanlı'da ilk karşılaşılan saat kulelerine

[238] Nurcan Metin Yazıcı, **Tanzimattan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi Devlet Kapısı**, Kitapevi Yayınları, İstanbul, **(**Devlet Kapısı), 2019, s.280.
[239] Yazıcı, Devlet Kapısı, s.252.
[240] Yazıcı, Devlet Kapısı, ss.244-245.
[241] Yazıcı, Devlet Kapısı, s.250.
[242] Yazıcı, Devlet Kapısı, s.251.
[243] Yazıcı, Devlet Kapısı, s.126.
[244] Metin Sözen, **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)**,TİB Kültür Yayınları, Ankara, 1984, ss.130-131.
[245] Yazıcı, Devlet Kapısı, s.248.
[246] Yazıcı, Devlet Kapısı, ss.127,261.
[247] Avcı, s.158.
[248] Yazıcı, Devlet Kapısı, s.264.
[249] Yazıcı, Devlet Kapısı, s.252.
[250] Yazıcı, Devlet Kapısı, s.136.
[251] Hakkı Acun, **Anadolu Saat Kuleleri**, AKM Yayını, Ankara, 1994,(Anadolu),ss.4-5.
[252] Hakkı Acun, "Saat Kuleleri", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:35, TDV İSAM, İstanbul,2008, (TDV), s.326.

verilen örneklerdir[253]. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Arnavutluk Elbasan ve Berat'da iki adet saat kulesinden söz etmektedir[254].

Avrupa'da 14. yy.'ın başlarında ortaya çıkan "*Saat Kulesi* "geleneği Osmanlı mimarisine 16. yy.'ın sonlarında girmiştir. 18. yy. ve 19. yy. 'da Batı'dan Doğu'ya doğru yaygınlaşmaya başlamıştır[255]. Osmanlı Dönemi'nde kulelerin ilk örneği Beyazıd Yangın Kulesi'dir[256]. II. Abdülhamit tahta çıkışının 25. Yıldönümünde valilere saat kulesi inşası ile ilgili ferman göndermiştir[257]. Bu ferman saat kulelerinin Anadolu'da yaygınlaşmasının nedenlerinin başında gelmektedir. Yeni örgütlenmenin, yenileşmenin habercisi olan saat kuleleri aynı zamanda siyasi iktidarın kentsel merkezlerdeki simgesi olmuştur. *İstanbul Tophane Saat Kulesi(19.yy ikinci yarısı)*, *Yıldız Saat Kulesi(*1889-1890) , *Dolmabahçe Saat Kulesi (1890-1894)* ve *İzmir Saat Kulesi* (1901) dönemin en anıtsal örnekleridir[258].

Saat kuleleri genelde kaide, gövde ve köşk kısımlarından oluşan plan kuruluşuna sahiptir. Kulelerin saatleri ise köşk kısımlarında yer almaktadır. Saat kuleleri konumlarına göre[259];

1-Meydanlarda yer alanlar

2-Yamaç veya tepelerde yer alanlar

3- Bir yapı üzerinde yer alanlar,

olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Saat kuleleri yangın kulesi, sisli havalarda yön gösterici, barometre, rüzgâr gülü gibi hava olaylarını ölçen aletler taşıyan çok fonksiyonlu yapılar olarak da hizmet etmişlerdir[260]. Meydanlarda, yamaç veya tepelerde ya da bir yapı üzerinde konumlanan saat kuleleri dönemin Barok, Empire, Eklektik ve Neo-Klasik mimari uslubunu yansıtmaktadır. Genellikle taş malzemeden inşa edilen saat kulelerinin ahşap malzeme kullanılarak inşa edilen örneklerine de rastlanmaktadır. *Bolu Gerede*

[253] Acun, TDV, s.325.
[254] Hicran Hanım Halaç ve Sibel Özdemir İlhan," Kentsel İmge Olarak Saat Kuleleri; II. Abdülhamit Han Dönemi Saat Kulelerinin İstanbul Dışı Türkiye Coğrafyasında Dağılımları ve Bir Tipoloji Denemesi" **NWSA-Humanities**,ss.190-200.
[255] Hakkı Acun, (TDV), s.325.
[256] Kuban, Osmanlı, s.629.
[257] Acun, Anadolu,s.55.
[258] Kuban, Osmanlı, s.664.
[259] Acun, Anadolu, ss.5,55.
[260] Acun, TDV, s.326.

Saat Kulesi [261], *Çorum Sungurlu Saat Kulesi* [262] Anadolu'da ahşap malzeme ile inşa edilmiş kule örneklerindendir.

Osmanlı mimarisinde, 18.yy.'da Lale Devri'yle başlayan batıya açılma yoğun bir şekilde 19.yy.'da Tanzimat Dönemi'yle devam etmektedir. 17.yy'dan başlayarak Batı etkisinin yavaş yavaş hissedildiği, Batılı üslupta binalar, Batılı üslüpta süsleme öğelerinin kullanıldığı Batılılaşma hareketinin hız kazanmaya başladığı bu dönemde Batılı mimari kendine yeni alanlar edinmektedir. Batılı yaşam tarzının benimsendiği lüks tüketimin arttığı var olan eski yapıların kaldığı toplumun ihtiyacı olmayan yapıların ortaya çıktığı bu dönemin mimarisi toplumun yararına değil kişiye hizmet ettiği bir dönem olarak görülmektedir. Resmi yapıların çoğaldığı eserlerde batılı süsleme biçimlerinin döneme damga vurduğu görülmektedir. Geleneksel plan şekillerinin aynı kaldığı, değişikliklerin eserleri oluşturan unsurların üzerinde motif çiçek geometrik vs ile süslemede değişim olarak karşımıza çıkmaktadır[263].

[261] Bilgi ve fotoğraf için bkn. Acun, s.17.
[262] Bilgi ve fotoğraf için bkn. Acun, s.35.
[263] Kuyulu, XIX. Yüzyıl, s.63.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KATALOG

3.1. CAMİLER

3.1.1.Gazi Süleyman Paşa Camii

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019
Ek (Resim)No: 1-20
Şekil No: 3

Yeri:

Gazi Süleyman Paşa Camii ilçenin merkezinde Cuma Mahallesi'nde inşa edilmiştir.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Cami 16,10 m x 25,00 m boyutlarında dikdörtgen planlı bir harim ve harimin kuzeyinde kapalı bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinde batı duvarına bitişik bir minare yer almaktadır. (Resim 1, Şekil 3).

Caminin dört cephesi kesme taştan akça geçmez örgü tekniği ile düzenlenmiştir. Yapının örtü sistemini iç kısımda ahşap tavan üst örtüsünü dışta kiremitle kaplı dört yöne eğimli kırma çatı taşımaktadır. Cepheleri ikisi içbükey, biri dışbükey olmak üzere üç sıra taş silme dolanmaktadır (Resim 2).

Yapıyı doğu cephesinde yuvarlak kemerli üstte dört adet, altta yedi adet olmak üzere toplam on bir adet dikdörtgen pencere açıklığı aydınlatmaktadır. On bir adet pencere açıklığının dört adeti üstte kadınlar mahfilinde, iki adeti altta kapalı son cemaat yerinde bulunmaktadır. Cephenin açıklıklarının kemerleri ve söveleri kesme taştandır. Mahfili aydınlatan üst sıradaki dört adet açıklığın denizlikleri yatay silmelerle bütünleştirilmiştir (Resim 3).

Güney cephesinde dört adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli pencere açıklıklarının alınlıkları petek desenli alçı şebekelerle örtülmüştür. Açıklıkların kemerlerinin kilit taşları yapının taş örgüsü içinde belirginleştirilmiştir

(Resim 4). Cephede mihrap nişinin dışarıya doğru yarım daire formunda bir çıkıntısı bulunmaktadır. Mihrap nişinin çıkıntısı pencere açıklıklarını ortadan ikiye ayırmaktadır (Resim 5). Dışarıya taşkın mihrap çıkıntısı alaturka kiremitle örtülüdür (Resim 6).

Şekil 3: Gazi Süleyman Paşa Camii Planı (Çizim K. Yılmazgür)

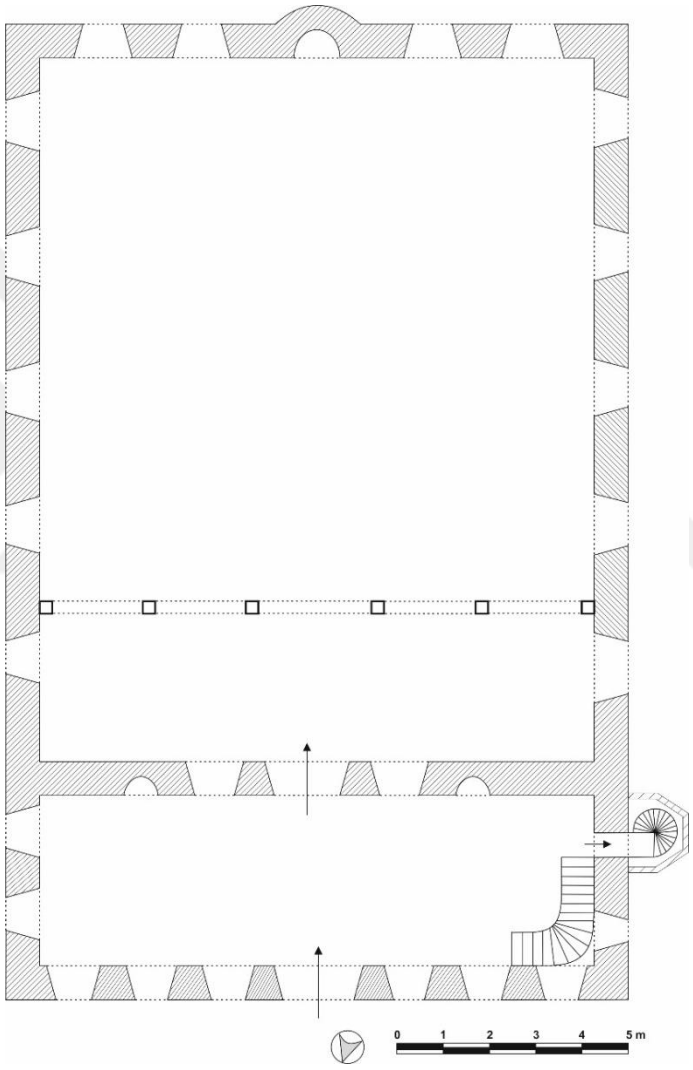

Batı cephesinde ise yuvarlak kemerli üstte üç adet, altta altı adet olmak üzere toplam dokuz adet pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 7). Caminin kesme taş malzeme ile inşa edilmiş minaresi bu cepheye bitişiktir. Cephede minare kaidesinin

hemen yanında caminin kuzey cephesine yakın alt kısımda 1,90 m x 2,25 m ölçülerinde çerçeve içinde bir tabela yer almaktadır[264] (Resim 8).

Minare batı cephesinde oldukça yüksek sekizgen bir kaide üzerinde yer almaktadır. Prizmatik bir pabuç kısmından sonra yükselen minare silindirik bir gövdeye sahiptir. Kaide tek sıra silme ile son bulmaktadır. Silindirik gövdenin yüzeyi kesme taşlarla örülüdür. Gövde bir bilezikle sınırlandırılmıştır. Taş malzeme ile inşa edilmiş minarenin şerefesine üç sıra silmeden sonra ulaşılmaktadır. Minare petek, külah ve alemle nihayetlenmektedir (Resim 9).

Kuzey cephede üç katlı bir düzenleme vardır. Bodrum katına girişi sağlayan zemin seviyesinde köşelere yakın basık kemerli niş içerisinde dikdörtgen şekilli iki küçük açıklık yer almaktadır. Aynı cephede açıklıkların hemen yanında yine zemin seviyesinde birer dikdörtgen şekilli havalandırma penceresi bulunmaktadır. Giriş açıklığının sağında ve solunda üç adet, üstte yedi adet yuvarlak kemerli taş söveli toplam on beş adet pencere açıklığı yer almaktadır. Bu cephedeki pencere açıklıkların çokluğu ve düzeni esere dıştan üç katlı izlenimi vermektedir (Resim 10). Pencere açıklıklarının en üst ve bir alt kata yerleştirilen denizlikleri dört cephe boyunca devam eden yatay bir silme ile bütünleştirilmiştir. Camiye giriş iki taraftan yedişer basamakla yükseltilmiş bir platform üzerinden sağlanmaktadır. Ahşap iki kanatlı bir açıklıktan son cemaat yerine girilmektedir. Açıklığın taş söveli girişinin aralığı basık kemerlidir. Açıklığın hemen üzerinde bir mermer levha, solunda ise dikdörtgen bir pano yer almaktadır[265] (Resim 11).

Son cemaat yerini toplam on adet pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Son cemaat yerinin harime bakan kuzey duvarında giriş açıklığı ve girişin her iki tarafında yuvarlak kemerli pencere açıklıkları yer almaktadır. Girişin yanlarında yer alan iki adet pencere açıklığından birinin sağında diğerinin ise solunda kalemişleriyle bezenmiş yuvarlak kemerli mihrabiyeler dikkati çekmektedir. Duvarların alt kesimi yerden yarım metre yüksekliğe kadar dört yönde dolanan ahşap süpürgeliklerle belirginleştirilmiştir (Resim 12).

[264] Hz. Akşemseddin Vakfı tarafından yerleştirilen tabelada Akşemseddin'in hayatı hakkında bilgilerin yazılı olduğu görülmektedir.

[265] Mermer levha üzerinde Latin harflerle caminin adı, ilk yapılış tarihi ve tamir tarihi bulunmaktadır. Panoda ise Latin harflerle Akşemseddin Hz. Vakfı tarafından yapının yangın tarihi ve restorasyona katkı sağlayan isimlere teşekküre yer verilmiştir.

Son cemaat yerinin üst katında kadınlar mahfili vardır. Kadınlar mahfiline yapıya girişin batısından ahşap bir merdivenle ulaşılmaktadır. Bursa tipi kemerlerle bağlanmış altı adet ahşap desteğin taşıdığı kadınlar mahfili harimin kuzeyinde yer almaktadır. Mahfilin üst katı, alt kat desteklerinin taşıdığı ikisi duvara bitişik dört adet ahşap destekle ahşap tavana bağlanmaktadır. Kare şekilli iki adet ahşap panoyla yıldız görünümü verilmiş tavan göbeğini tek ahşap destek taşımaktadır (Resim 13).

Harime giriş yine basık kemerli bir açıklıktan sağlanmaktadır. Harim on üç adet pencere açıklığıyla aydınlatılmaktadır. Dikdörtgen harimin kadınlar mahfilinin maksure kısmı ve son cemaat yeri dışında kalan alanı kare planlıdır. Daha önceki planlarda harimin ikisi önde, ikisi arkada olmak üzere toplam dört adet ahşap destekle kıble duvarına dik uzanan üç sahına ayrıldığı görülmektedir[266].

Harimin güney duvarının ortasında yer alan yarım daire kesitli mihrap nişinin sağında ahşap işlemeli bir minber, solunda ahşap bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır (Resim 14). Ahşap mihrap üç sıra çerçeveyle kuşatılmış yarım daire şeklinde derin niş içerisinde kademeli şekilde daralarak üst noktaya kadar devam eden kavsara ile örtülüdür. Mihrabın alınlığında *Bakara Suresi'nin 144. Ayeti* [267] yazmaktadır. Mihrabın çerçevesinde ise "*Bakara Suresi'nin 255. Ayeti* [268] dolanmaktadır[269]. Ayetin bittiği yerde Türkçe yazılmış 1999 tarihi dikkati çekmektedir. Ahşap minber ve mihrap yakın bir tarihte yapılmıştır.

Süslemeler:

Harimin süslemelerini yuvarlak kemerli pencere açıklıklarının alınlıklarında kullanılan renkli camlar, yuvarlak kemerini çevreleyen rumi motiflerle bezeli kompozisyon, aralarına serpiştirilmiş madalyon ve şemse desenler meydana getirmektedir. Tek ahşap desteğin taşıdığı kadınlar mahfilinin ve harimin tavan süslemelerini ise yıldız formu verilmiş ahşap tavan göbeği belirlemektedir (Resim 15,16).

---

[266] Sabih Erken, **Türkiye'de Vakıflar Abideler ve Eski Eserler II**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1977, s.365.

[267] **Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli**, Haz.Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım,TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşletmesi Basımevi, İzmir,2016, s.21,Süre:2/144.Ayet.

[268] Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli, s.41,Sure 2/255. Ayet.

[269] Cami yazılarının ve süslemelerde yer alan Arapça yazıları okuyarak tanımlanmasında yardımcı olan sınıf arkadaşım Ali Çetinkaya'ya teşekkür ederim.

Eserin dört bir cephesinde her birinin çevresi bezenmiş kırk iki adet pencerenin oluşturduğu kompozisyon dikkati çekmektedir. Pencere açıklıklarının etrafı koyu yeşil zeminde mavi, beyaz ve turuncu renklerin kullanıldığı rumi motifleriyle bezenmiştir. Rumi motiflerinin yer aldığı kompozisyon pencerelerin yuvarlak kemerlerinde taç şeklinde birleştirilmiştir. Siyah kontürle çevrelenen bu süsleme harimin bütün açıklıklarını birbirine bağlayarak bir bütünlük oluşturmaktadır (Resim 17). Şemse desen süsleme motifinin karşılıklı iki cephede tüm açıklıkların aralarında tekrar edildiği görülmektedir. Mavi zeminde yeşilin hâkim olduğu şemse desenler bordo sarı renklerle bezenmiş etrafını bordo renkli bir kontür çerçevelemektedir (Resim18).

Harimin duvarlarını beyaz zemin üzerine kiremit kırmızısı ve mavinin hâkim olduğu renklerin kullanıldığı desenli ince bir bordür ahşap tavanla birleştirmektedir. İnce bordürün hemen altında kalın siyah renkli zemin üzerine altın yaldızla "*Esmaül Hüsna'nın"* yazılı olduğu kuşak harimi dört cephede dolanmaktadır. Yazı kuşağının etrafı zencerek motifi birer kontürle çerçevelenmiştir. Üstteki ince bordürün aksine tavanı pencere açıklıkların süslemelerinden ayırmaktadır (Resim 19).

Siyah bordürün altında açıklıkların aralarında madalyon motifleri dikkati çekmektedir. Toplam sekiz adet olan bu madalyonların içinde siyah zemin üzerine altın yaldızla "*Ashab-ı Kehf'in"* isimleri yazılıdır. Madalyonların aralarına ortasında mavi, mavinin etrafında sarı, yapraklarında ise kiremit kırmızısı ve siyah renklerin kullanıldığı penç motifi serpiştirilmiştir (Resim 20).

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Gazi Süleyman Paşa Camii adı vakıf kayıtlarında Paşa'nın vakfı olarak geçmektedir[270]. Caminin geliri Süleyman Paşa'nın yazılı emri ile kırsal kesimden sağlanmaktadır. Vakıf kayıtlarında gelirinin 16. yüzyılda Eskihisar, Görenç ve Hacılar Köyü'nden geldiği görülmektedir. Kentte vakfı bulunmamaktadır[271].

Eserin bir inşa kitabesi yoktur. Vakıf kayıtlarına göre ilk caminin Orhan Gazi'nin oğlu "*Süleyman Paşa tarafından H. 732/735"* yılında yaptırıldığı

[270] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri I**, Baha Matbaası, İstanbul, 1966, (İlk) s.145.
[271] Toprakeşenler, s.63.74.

bilinmektedir[272]. İlk caminin tek kubbeli tek minareli olduğundan bahsedilmektedir[273]. Caminin batısında aynı avlu içinde yer alan Akşemseddin Türbesi kitabesine göre M. 1463/1464 inşa edilmiştir. Caminin inşa tarihi türbenin inşa tarihinden yaklaşık 130 yıl önceye M. 1331/1335 tarihlendirilmektedir. Ahşap olan ilk cami yıkılınca yerine Sultan II. Abdülhamit tarafından yenisi yaptırılmıştır[274]. Göynük'te vakıf kayıtlarına göre H. 1279 M.1862/1863 yıllarında sel baskını yaşanmıştır[275]. Caminin sel baskınında yıkıldığı ve II. Abdülhamid tarafından bugünkü hali olduğu düşünülen yenisinin yaptırıldığı kabul edilirse II. Abdülhamid 1876-1909 yılları arasında tahta çıkmıştır. Sel baskını yaşanan tarih ile II. Abdülhamid'in tahta çıkış tarihi arasında en az 13 sene fark bulunmaktadır. Ayrıca yine vakıf kayıtlarında caminin tamiratı için gerekli paranın karşılanması konusunda vakıf varidatının (vakıf gelirinin) kullanılmasını isteyen H. 1292 M. 1875/1876 tarihli *"Evkaf-ı Hümayun Nezareti"* yazısı vardır[276]. Bu tarihlere göre 12 yıl gibi uzun bir süre yıkık vaziyette tamir edilmeyi beklediği anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid'in camiyi tahta çıktığı ilk yıllarında yaptırdığını kabul edersek, yapının inşa tarihini 19. yüzyıl son çeyreğine tarihlendirmek mümkündür.

Yapının 1998 yılında çıkan bir yangın sonrası ahşap kısımları yandığı için 2000 yılında restore edilerek günümüzdeki son haline ulaşılmıştır. Kalemişi süslemelerinin yeni olduğu görülmektedir.

[272] Toprakeşenler, s.32.
[273] **Cumhuriyetin 50 Yılında 1973 İl Yıllığı**, Kemal Matbaası, Bolu,1973, s.111.
[274] Sabih Erken, **Türkiye'de Vakıflar Abideler ve Eski Eserler II**, VGM Yay., Ankara, 1977, s.364.
[275] Fuat Uçar, **Osmanlı Döneminde Bolu'da Paşa Vakıfları**, BAMER Yay., Ankara, 2009, s.45.
[276] Zeynel Özlü, "Göynük Kent Merkezinde Bulunan Vakıflar ve Vakıf Görevlileri", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl:10 Sayı 26, 2006, (Kent) s. 197.

3.1.2.Hatice Hatun Camii

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019
Ek (Resim) No: 21- 34
Şekil No: 4

Yeri:

Göynük Hatice Hatun Camii, Yenice Mahallesi, Beybahçesi Caddesi'ndedir. Yapı eğimli bir arazi üzerinde küçük bir tepenin yamacına bitişik durumdadır.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Cami kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir harim, kuzeyinde sonradan kapatılan bir son cemaat yeri ile kuzeydoğu köşesinde yer alan bir minareden oluşmaktadır (Şekil 4, Resim 21).

Caminin tüm cepheleri moloz taş duvar arası çökertme derz ile doldurulmuştur. Yapının örtü sistemini iç bölümde ahşap tavan, üst örtüsünü dışta kiremitle kaplı üç yöne eğimli kırma çatı meydana getirmektedir. Geniş ahşap bir saçak yapıyı üç cepheden dolanmaktadır (Resim 22).

Güney cephesinde iki adet yuvarlak kemerli dikdörtgen pencere açıklığı vardır (Resim 23). Taş aralarında aralıklarla doğu cephesinde de devam eden beş sıra yatay ahşap hatıl kullanılmıştır. Bu cephede ortada yatay, batı ve doğu köşelerinde dikine kesitli primidal şekilli istinat ayakları dikkati çekmektedir. Cephenin ortasında iki açıklığın arasına denk gelen bölümün hemen üstünde bir açıklık olduğunu ve sonradan kapatıldığını düşündüren izler görülmektedir (Resim 24).

Batı cephesinin çatı seviyesine yakın dikdörtgen şekilli tek bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Cephenin üç katlı bir evin bahçe hizasının altında kaldığı görülmektedir. Cephe ile bahçeyi bir merdiven ayırmaktadır. (Resim 25).

Kuzey cephesinden yukarı doğru merdivenle çıkılmaktadır. Bu nedenle batı tarafına yakın kısmının neredeyse tamamı yolun altında kalmıştır. Beden duvarının doğu kesiminde sonradan açılmış basit kare bir pencere açıklığı ile dar uzun dikdörtgen bir giriş görülmektedir. Cephe beyaz badanalıdır. (Resim 26).

Kuzeydoğu köşesinde bulunan silindirik bir gövdeye sahip minaresi çatı üzerinden yükselmektedir. Minarenin daha önce ahşap olduğu bilinmektedir[277]. Bugün minarenin gövdesi sacla kaplanmıştır. Minare beyaza boyanmıştır (Resim 27).

Şekil 4: Hatice Hatun Camii Planı (Çizim K. Yılmazgür)

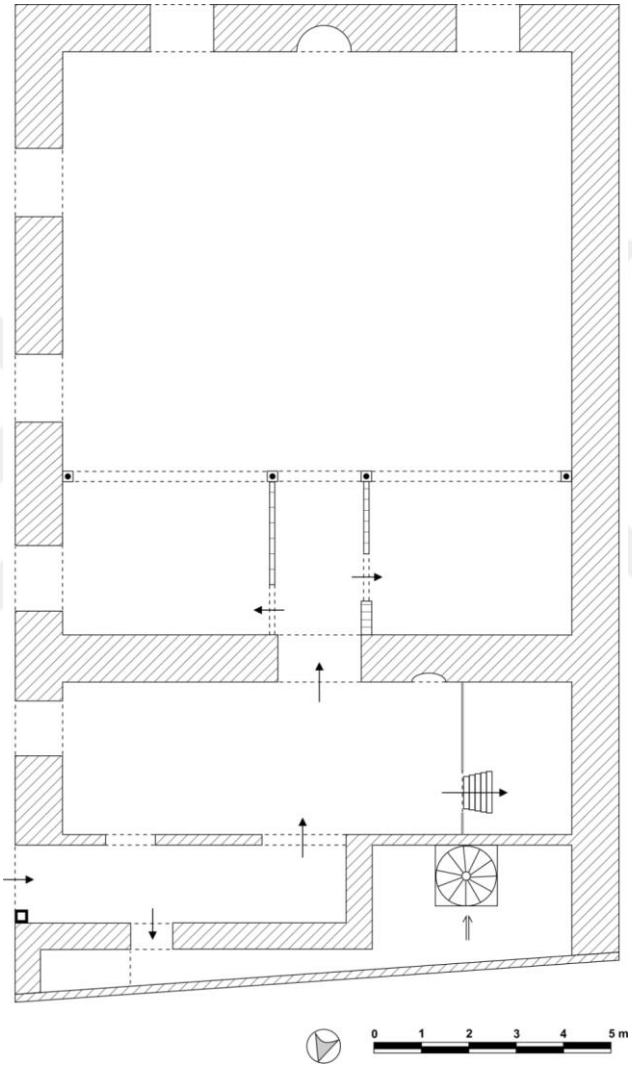

Doğu cephesinde yapıya girişi sağlayan dikdörtgen şekilli bir açıklık yer almaktadır. Giriş açıklığının güney yönünde petek desenli alçı şebekeli, yuvarlak kemerli, üç adet pencere açıklığı üstünde kareye yakın dikdörtgen şekilli iki adet, yanında ise bir adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen şekilli bu açıklıklar sonradan kapatıldığı düşünülen son cemaat yerindedir. Doğu cephesi

[277] Cevat Erder, Ömür Bakırer ve diğerleri, s.51.

batı duvarıyla birleştiği yere yakın üstteki kare küçük bir açıklıkla birlikte toplam yedi adet pencere açıklığına sahiptir. (Resim 28). Giriş açıklığının sol üst köşesinde günümüz Türkçesiyle inşa tarihinin yazılı olduğu mermer levha görülmektedir. Sağ üstünde sac levha ile kapatılmış oldukça dar bir açıklık vardır. Buradan bir insanın geçmekte zorlanacağı dar bir dehlize oradan da gövdesi çatı üzerinde yükselen minareyi taşıyan kolona ulaşılmaktadır (Resim 29).

Yapıya giriş doğu cephesinden dikdörtgen şekilli kapısı olmayan açıklıktan sağlanmaktadır. Açıklıktan daha önce son cemaat yeri olarak kullanıldığı düşünülen ahşap tavanla örtülü uzunlamasına alana girilmektedir. Günümüzde kullanılan taş karolarla döşenmiş zemini ve zeminden yarım metre yükseklikte fayansla döşenmiş duvarları bulunmaktadır. Bu alandan güney yönüne açılan giriş açıklığı yer almaktadır. Güney yönünde yer alan açıklıktan sağda ayakkabılık, solda abdesthane olmak üzere ikiye ayrılmış bir bölüme girilmektedir. Bu bölümde harime girişi sağlayan açıklığının batısında sivri kemerli bir dış mihrap yer almaktadır. Dış mihrap bu alanın daha önce son cemaat yeri olduğunu düşündüren unsurlardan biridir. (Resim 30).

Birbirinden ahşap döşemelerle ayrılmış iki bölümlü son cemaat yeri, üst katta kadınlar mahfilinden önce yer almaktadır. (Resim 31). Girişi ayakkabılık bölümünde batıda yer alan oldukça dar düşey dikdörtgen bir açıklıktan sağlanmaktadır. Son cemaat yerine ahşap iki kademeli bir merdivenle ulaşılmaktadır. Yapının minare gövdesinin içte kalan bölümü, merdivenlerin bulunduğu bu yerde ahşap kaplıdır. İki bölümden oluşan son cemaat yerini doğu cephesinde iki adet pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Harim yönünde yer alan kadınlar mahfili ile iki bölümlü son cemaat yerini ahşap döşemeler ayırmaktadır. Kuzey yönünde sokağa açılan bir giriş açıklığı bulunmaktadır.

Hiçbir özelliği olmayan iki kanatlı ahşap bir kapıdan harime girilmektedir. Harimin kuzeyinde üstte harime doğru çıkıntı yapan ahşap kadınlar mahfili ahşap seperatörlerle ayrılmıştır (Resim 32). Mahfil katının altında doğuda cami görevlisinin çalışma alanına dönüştürülmüş bir odayla batıda ibadet için kapatılmış bir oda bulunmaktadır. Harimi mihrap duvarında iki adet, doğu duvarında üç adet batı duvarında bir adet olmak üzere toplam beş adet dikdörtgen şekilli pencere açıklığı aydınlatmaktadır (Resim 33).

Caminin güney duvarında sade mermer bir mihrap, mihrabın sağında ahşap minber, sol köşede ahşap bir vaaz kürsüsü yer alır (Resim34).

Mihrabın orjinalliği bozulmuştur. Yarım daire şekilli mihrap nişi, dikdörtgen bir çerçeve ile kuşatılmıştır. Mihrap boyanarak mermer görünümü verilmiştir. Mihrap çerçevesinin iç kısmında üç adet florasan lambası görülmektedir. Çerçevenin üst köşelerinde sonradan iki adet çini tabak yerleştirilmiştir. Harimin duvarlarını dolanan ahşap süpürgelik zeminden 0,50 m yukarıya doğru mihrabın çerçevesini belirginleştirmektedir.

Süslemeler:

Harimin duvarları sıvalı ve badanalıdır. Oldukça sade olan harim duvarlarında sekiz adet daire şekilli siyah madalyonlar içinde altın yaldızla *Allah Muhammed* ibareleriyle dört halifenin isimleri ve *Hasan, Hüseyin* yazmaktadır. Harimin duvarları alt kesiminde yerden 0,50 m yüksekliğe kadar, dört yönde dolanan ahşap süpürgelikle belirginleştirilmiştir.

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Caminin inşa kitabesi yoktur. Caminin vakıf kayıtlarında Hatice Hatun Camii Vakfı'na ait olduğu görülmektedir[278]. Caminin adı çeşitli kaynaklarda Hacı Kadın Camii olarak geçmekte[279] ve halk arasında Hacı Kadın Camii olarak da anılmaktadır.

Araştırmalarımız sırasında Hatice Hatun ismine birkaç yerde rastladık. Bunlardan birisi Çayırzadelerden Hüseyin kızı Hatice Hatun'dur[280]. Diğeri ise Ayân Hacı Emin Bey'in eşi Hatice Hatun'dur[281]. Ayan[282] Hacı Emin Bey'in eşi Hatice Hatun'un Mudurnu'da iki Kur'an-ı Kerim ve "*saat-name"* türünde bazı kitaplarını

[278] Özlü, Vakıf, s.198.

[279] Ayten Erdem**, Göynük Tarihsel Siti, Dini ve Sivil Mimarlık Ürünleri, Koruma Sorunları ve Yapılanma Koşulları**, Doktora Tezi, İstanbul,1996, s.52.

[280] Hüseyin kızı Hatice Hatun'un büyük bir çamaşır kazanını halkın müşterek kullandığı çamaşırhanelerden Hızırfaki Mahallesi çamaşırhanesine bağışladığı II. Mahmud Dönemi Mudurnu şer'iyye sicillerinde geçmektedir. Daha geniş bilgi için bkn. Hüseyin Sarı, "Şerr'iye Sicillerine Göre II. Mahmut Dönemin'nde Mudurnu'da Nüfus Hareketleri ve Toplumsal Hayattan Bir Kesit" **OTAM Dergisi**, Sayı:7, Ankara,1996, s.191.

[281] Hüseyin Sarı, "Şerr'iye Sicillerine Göre II. Mahmut Dönemin'nde Mudurnu'da Nüfus Hareketleri ve Toplumsal Hayattan Bir Kesit" **OTAM Dergisi**, Sayı:7, Ankara,1996, s.191.

[282] Ayan şimdiki kaymakamın yetkisine sahip kazayı yöneten en üst makamdaki kişiler. Bkn Birgören, Ayan, s.32.

vakfettiği bilinmektedir[283]. Göynük'te yüksek mevki sahibi kişilerin eşleri ya da kızları durumundaki varlıklı kadınların kurduğu vakıflara sıkça rastlanmaktadır[284]. İki ayrı kişiye ait Hatice Hatun ismi de II. Mahmut Dönemi'nde (1808-1839) geçmektedir. Göynük'ün II. Mutasarrıflık Dönemi'nde (1811-1864) ayanlar tarafından yönetildiği bilinmektedir[285]. Mudurnu o dönemde Göynük İlçesi'ne bağlı kaza durumundadır[286]. Mudurnu'da Hızırfaki Mahallesi'nde Hatice Hatun Camii adıyla bir cami daha bulunmaktadır[287]. Vakıf kayıtlarında vakfın kuruluş tarihi belli olmamakla birlikte kayıtlarda geçen tarihlere göre en eski tarih 1865/1866 yıllarıdır[288]. Ayân Hacı Emin Bey'in eşi Hatice Hatun'un vakfın kurucusu olduğunu kabul edersek yapının inşa tarihini 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarına tarihlendirmek mümkündür.

Caminin ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümünün hazırladığı yayında yer alan 1967 tarihli fotoğraflarla günümüzdeki hali karşılaştırıldığında birçok değişiklik gözlemlenmektedir[289]. Yeni pencereler açılmış; ahşap minaresi kaldırılmış ahşap olan son cemaat yeri kapatılmıştır. Cephelerde daha önce sayıca fazla olan pencere açıklıklarının kapatılıp azaltıldığı görülmektedir. Doğu cephesinde altlı üstlü toplam dokuz adet açıklığın yerine bugün tek sıra pencere açıklığı yer almaktadır. Kuzeydoğu köşesinde çatı üzerinde yükselen minaresi, o yıllarda açık olan ahşaptan son cemaat yerinde taş bir kaide üzerinde yükselmektedir. Bugün saç kaplı minarenin daha önce ahşap desenli olan gövdesi dikkati çekmektedir[290]. Günümüze gelene kadar çok önemli değişiklikler geçirdiği gözlemlenen caminin girişinde Latin harflerle mermer levha üzerinde "Hatice Hatun Camii Yapım 1324 Miladi" yazmaktadır. Ancak H.1324 (M. 1906/1907) onarım tarihi olmalıdır.

---

[283] "Mudurnu'da kitap sahibi olanlar genelde şer'i ve örfi yöneticilerdir". Daha geniş bilgi için bkn.Sarı, s.191.192.

[284] Kentin ileri gelen kadın eğiticilerinden kabul edilen kişilerin kurduğu vakıflardır. Bilgi için Bkn.Toprakeşenler, s.73.

[285] II. Mahmut'un emri ile voyvodalık kaldırılınca yerine Ayanlar Devri olarak bilinen II. Mutasarrıflık Dönemi (1811-1864) başlamıştır. Bilgi için Bkn. Konrapa, s.124.

[286] Bolu Sancağı o Dönemde Göynük, Gerede, Mudurnu vs dahil 19 bölgeyi içine almaktadır. Bkn. Göynük'ün Kısa Tarihi Bölümü.

[287] Envanter No:166, bkn. **Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri**, Bolu, 2011, s.396.

[288] Bilgi için bkn. Özlü, Vakıf, s.198.

[289] Cephede daha önce var olan ve harimi aydınlatan pencere açıklıklarının kapatıldığı düşünülmektedir. Fotoğraf için bkn. Cevat Erder, Ömür Bakırer ve diğerleri,s.53.

[290] 1967 yılında çekilmiş fotoğraflar için bkn. Cevat Erder, Ömür Bakırer ve diğerleri, s.51.

Bugün caminin giriş açıklığının üzerindeki mermer levhada yer alan Hicri ibaresi Miladi olarak değiştirilmelidir.

3.1.3.Akşemseddin (Kepkebir) Camii

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019
Ek (Resim) No: 35-49
Şekil No: 5

Yeri:

Göynük Akşemseddin Camii, Gazi Süleyman Paşa Bulvarı, Kepkebir Mahallesi, Akgün Sokak'tadır.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Cami kuzey güney yönleri doğrultusunda hafif eğimli bir arazi üzerinde 6,03 m x 9,10 m ölçülerinde dikdörtgen planlı bir harim ve kuzeybatısında gövdesi çatısının üzerinden yükselen bir minareden oluşmaktadır (Şekil 5, Resim 35).

Yapının dört cephesi beyaz badana ile sıvanmıştır. Caminin örtü sistemini iç bölümde ahşap tavan, dışta oluklu kiremitle kaplı dört yöne eğimli kırma çatı meydana getirmektedir. Çatı seviyesinde dışarı doğru geniş ahşap saçak yapının bütün cephelerini dolanmaktadır (Resim36).

Doğu cephesinde altta iki adet düşey dikdörtgen, üstte üç adet kareye yakın dikdörtgen olmak üzere toplam beş adet pencere açıklığı vardır. Pencere açıklığının biri son cemaat yerinde bulunmaktadır. Ot ve çalılıkların pencere açıklığı seviyesine kadar yükseldiği görülmektedir (Resim 37). Güney cephesi tamamen sağırdır. Bir evin bahçe duvarına bakmaktadır (Resim 38). Batı cephesi ikisi altta düşey dikdörtgen, üçü üstte kareye yakın dikdörtgen açıklığıyla doğu cephesindeki pencere düzenlemesinin tekrarı bir görüntü vermektedir (Resim 39).

Kuzeybatısında yer alan minaresi çatı üzerinden yükselmektedir. Minare içeride ahşap kaplamalı dikdörtgen kesitli taş kaide üzerine oturmaktadır. Çatı üzerinde yükselen silindirik gövdesinin dış yüzeyinde düşey ahşap kaplamalar kullanılmıştır. Silindirik gövdeli minarenin şerefe altı, ahşap tezyinatlıdır. Gövdeden

şerefeye geçişi iki sıra silme sınırlandırmaktadır. Şerefe ve petek, ahşap düşey dikdörtgen kaplamalardan oluşturulmuştur. Kaplama araları çıtalarla doldurulmuştur. Sac kaplı külah, âlemle son bulmaktadır. (Resim 40). Minare gövdesinin içte kalan bölümü, kadınlar mahfiline çıkılan merdivenin bulunduğu yerde ahşap kaplıdır. Minareye giriş buradan sağlanmaktadır (Resim 41).

Şekil 5: Akşemseddin Camii Planı (Çizim K. Yılmazgür)

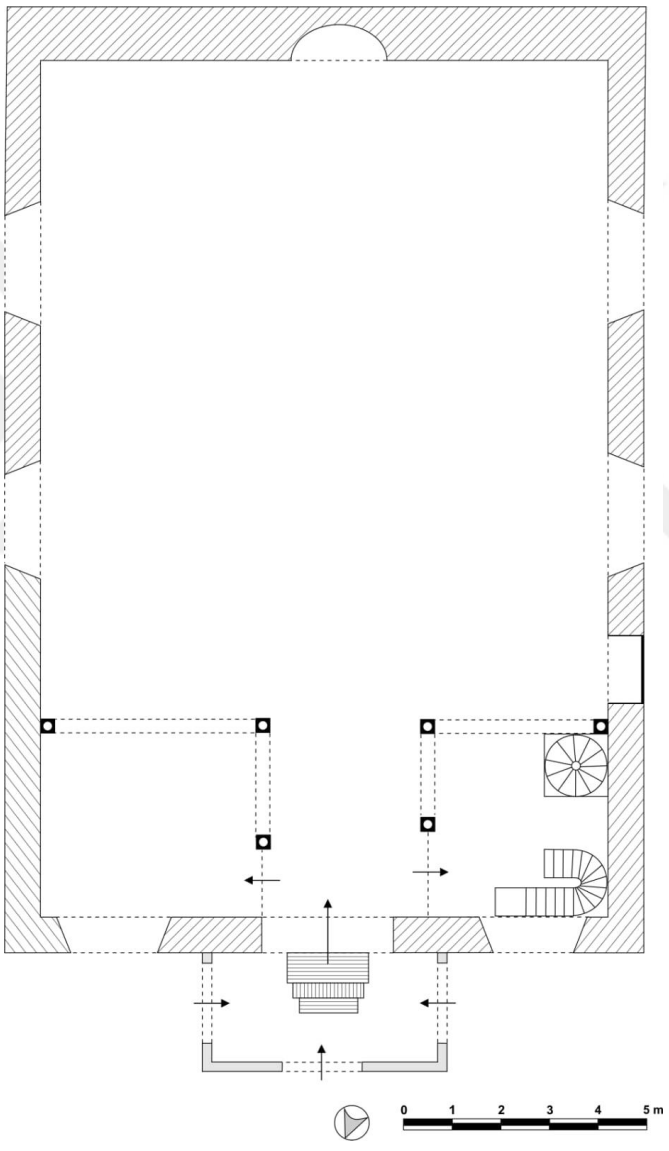

Kuzey cephesinde ortada yer alan giriş açıklığının sonradan kapatılan bir sundurması vardır. Kiremit çatılı sundurmanın iki tarafında ve üstte üç sıra dikdörtgen şekilli pencere açıklığı görülmektedir. Yapının 2010 yılı fotoğraflarında

pencere açıklıkların kare olduğu, içerden dışarı doğru küçültülerek dikdörtgen şekil verildiği anlaşılmaktadır[291] (Resim 42). Giriş cephesi altlı üstlü iki sıra halindeki pencere açıklıklarıyla iki katli bir ev görüntüsü vermektedir. Giriş açıklığının üzerinde yer alan panoda "Y. 15.yüzyıl R.2012" ibaresi yer almaktadır.

Sundurması camekânla kapatılan caminin girişine iki basamakla çıkılmaktadır (Resim 43). Ahşap iki kanatlı giriş açıklığından harime girilmektedir. Harimi doğu ve batı duvarında altlı üstlü ikişer adet olmak üzere toplam dört adet pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Pencere açıklıklarının alt sıradaki büyük boyutlu olanları dikdörtgen şekilli üst sıradaki küçük boyutlu olanları ise kare şekilli çerçeveler içinde yer almaktadır (Resim 44).

Harimin kuzey kanadında ahşap direklerle taşınan kadınlar mahfiline giriş açıklığının batısından ahşap merdivenle ulaşılmaktadır. Mahfilin harime açılan kısmı ahşap kafeslerle harimden ayrılmakta ortasında harime doğru taşıntı yapan bir balkonu bulunmaktadır (Resim 45). Kadınlar mahfilini batıdan bir, kuzeyden üç adet olmak üzere toplam dört adet pencere açıklığı aydınlatmaktadır.

Güney duvarında kalemişi bezemeli bir mihrap, mihrabın batısında sade ahşap bir minber, doğusunda köşede ahşap bir vaaz kürsüsü yer almaktadır (Resim 46).

Yarım yuvarlak bir niş şeklindeki mihrap gri, kırmızı ve turuncu renkler kullanılarak perde motifi tasarlanmıştır. Gri çerçeve içine kırmızı ve turuncu renkte dikdörtgen parçalardan oluşturulmuş perde motifi beş zincir sarkıtılarak tamamlanmıştır.

Süslemeler:

Eserin süslemelerini içte tavanda ve pencere açıklıklarının çerçevelerinde dışta ise minaresinde yer alan ahşap tezyinat belirlemektedir. Ayrıca mihrabın kalemişi bezemesi dikkati çekmektedir.

Harimi aydınlatan içeriden dışarıya doğru küçültülen pencere açıklıkları, dışta birbirinden bağımsız altlı üstlü pencere görünümü, içte ise ahşap çerçeveler içine alınarak bütün bir görüntü vermektedir (Resim 47).

[291] Fotoğraflar Göynük İlçe Belediyesi Fen İşleri Müdür Aziz Okur 'un yardımıyla temin edilmiştir. Kendisine teşekkür ederiz.

Harimin duvarları düz beyaz badana ile boyalıdır. Mihrap kavsarasının kuşatma kemeri gri boyanarak çerçeve içine alınmış kavsarasında siyah çizgilerle kafes görüntüsü verilmiştir. Bordo gri sarı renklerin kullanıldığı bezeme bir perde tasarımı gibi durmaktadır. Kandil motifi taşıyan beş zincir sarkıtılmıştır (Resim 48).

Minarenin gövdesi, şerefesi ve peteği ahşap düşey dikdörtgen kaplamalardan oluşturulmuş, kaplama araları çıtalarla doldurulmuştur. Şerefe altı, üst ucu ve alt ucu yarım daire oymalardan oluşan iki sıra silmeyle çerçevelenmektedir (Resim 49).

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Yapının inşa kitabesi yoktur. Cami Şeyh Mehmed Akşemseddin Vakfına aittir[292]. Giriş açıklığının üzerinde yer alan levhada yapım tarihi olarak 15. yy. yazmaktadır. Caminin asıl adı *Şeyh Mehmet Şemsettin Bin Hamza [293](1390-1459)* olan Akşemsettin tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir[294].

Restorasyon öncesi çekilmiş fotoğraflarla günümüzdeki hali karşılaştırıldığında kuzey cephesinde beş adet kare formlu olan pencere açıklığının dikdörtgen form alarak küçüldüğü, girişinde yer alan sundurmanın kapatıldığı görülmektedir[295]. Ahşap çatkı sistemi ile yapılmış beden duvarları taş temeller üzerinde oturmaktadır[296]. Beden duvarları taş duvar üzeri çimento sıvalıdır. Kuzey duvarında harim ve mahfil kotunda pencere çevrelerindeki taş duvarların yıkıldığı yerine ahşap iskelet sistemle yeni duvar yapıldığı gözlenmiştir. Güney duvarı ile diğer üç cephenin duvar kalınlığı arasında meydana gelen farkı restorasyon projesi raporu açıklamaktadır[297].

[292] Akşemseddin Mahallesi' nde bir mescidin varlığından bahsedilmektedir. Akşemseddin camii'nin adı geçen vakfa ait olup olmadığı bildirilmemektedir. Özlü, Kent, s.202. Ayrıca "Sahibi Kepkebir Vakfıdır" şeklinde geçmektedir. Ancak bilgiye ait bir atıf bulunmamaktadır. Bkn. Erdem,Tez,s.50.

[293] Orhan F. Köprülü ve Mustafa Uzun "Akşemseddin" **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:2, TDV İSAM, İstanbul,1989,

[294] Yaşar Asal (1958), Gazi Süleyman Paşa Camii Din Görevlisinin verdiği bilgi.

[295] Göynük İlçe Belediyesi tarafından verilen 22.12.2010 tarihli restorasyon proje raporundaki bilgiler ve fotoğraflara göre değerlendirme yapılmıştır.

[296] Erdem,Tez,s.51.

[297] 22.12.2010 tarihli restorasyon proje raporunda belirtilmektedir.

3.1.4.Yayabaşı Camii

İnceleme Yılı: 2014- 2015-2019
Ek (Resim) No: 50- 66
Şekil No: 6

Yeri:

Yayabaşı Camii, Sofuali Mahallesi, Nökerler Sokak'tadır.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Cami eğimli bir arazi üzerinde uzun kenarları kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. 7.00m x 9.46m bir harim ve harimin kuzeyinde sonradan ilave edilmiş son cemaat yeri ve gövdesi çatının üzerinden başlayan ahşap bir minareden oluşmaktadır (Şekil 6, Resim 50).

Yapının cepheleri sıvanmış beyaz badana ile boyalıdır. Bu nedenle inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Caminin üç cephesini üç sıra düz ahşap saçak dolanmakta, kuzey cephesinde üçgen alınlıkla sonlanmaktadır (Resim 51,52). Eser dıştan kırma çatı ile örtülmüş, alaturka kiremitle kaplanmıştır.

Cami üç taraftan duvarlarla çevrelenmiş bir bahçe içinde yer almaktadır. Bahçenin kuzeyinde bir şadırvan vardır. Pencere açıklıkları her cephede farklı bir düzen içindedir. Kuzey cephesinde pencere açıklığı bulunmamaktadır. Bu cephede ahşap üçgen bir alınlık dikkati çekmektedir. Sağır cephe bahçe seviyesinin altında kalmaktadır (Resim 53).

Doğu cephesinde üst sırada dört, alt sırada iki olmak üzere toplam altı adet ahşap kafesli dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 54).

Güney cephede ahşap kafesli dikdörtgen formlu pencere açıklığından oluşan bir düzenleme görülmektedir. Yapının üç cephesini üçe ayıran iki sıra yatay ahşap silme uygulaması bu cephede hâkim durumdadır (Resim 55).

Yapıya giriş batı cephesinden kuzey cephesine yakın yükseltilmiş bir platformdan üç kademeli merdivenle sağlanmaktadır. Cephede camiye girişi sağlayan açıklığın üzerindeki açıklıkla beraber toplam beş adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere açıklıklarının her biri üstteki alttakilerden daha küçük iki sıra

düzen içindedir. Dikdörtgen giriş açıklığının hemen üzerinde sağda dikdörtgen bir levha üzerinde caminin son cemaat yerinin eklendiği tarih olduğu düşünülen H. 1331/ M. 1913 yılı yazmaktadır (Resim 56).

Şekil 6: Yayabaşı Camii Planı (Çizim K. Yılmazgür)

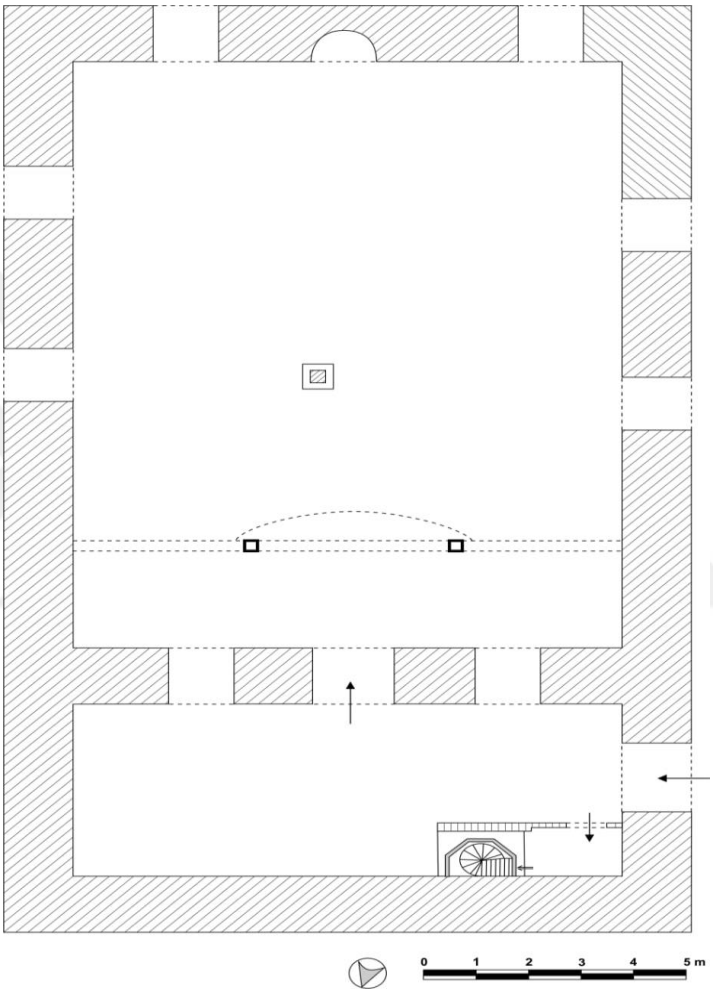

Minaresi kuzeybatısında çatı üzerinden yükselmektedir. Minarenin sekizgen gövdesi ve şerefe korkuluğu düşey ahşap kaplamalardan meydana gelmektedir. Kaplama araları çıtalarla kapatılmıştır. Sekizgen planlı şerefe altı yatay ahşap silmelerle kuşatılmıştır. Saçla kaplı minarenin külahı âlemle son bulmaktadır (Resim 57).

Batı cehpesinden dikdörtgen bir açıklıkla son cemaat yeri olarak kullanılan dar bir alana girilmektedir. Çatı üzerinden yükselen sekizgen minareye alçı bir duvar

ile kapatılmış bölümün ahşap kapısından giriş sağlanmaktadır (Resim 58). Son cemaat yerindeki harime girişi sağlayan açıklığın iki yanında alt sırada kare şekilli iki adet üstünde dikdörtgen şekilli üç adet olmak üzere toplam beş adet pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 59). Üst sıradaki açıklıklar kadınlar mahfilini alt sıradaki açıklıklar ise harim aydınlatmaktadır.

Harime kuzey yönünden tek kanatlı ahşap bir açıklıktan girilmektedir. Harimi ortada tek ahşap destek mihrap duvarına dik iki sahına ayırmaktadır. Kare taş kaide üzerinde yükselen tek ahşap destek kadınlar mahfilini de örten ahşap kare kasetli tavanı taşımaktadır (Resim 60). Harimi kuzey cephesi hariç üç cepheden dörder adet toplam on iki adet pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Kareye yakın dikdörgen şekilli pencere açıklıkları ahşap çerçeveler içinde yer almaktadır (Resim 61).

Harimin kuzey duvarına oturan kadınlar mahfilini iki ince kare kesitli ahşap destek taşımaktadır. Kadınlar mahfiline batı yönünden altı basamaklı sade bir merdivenle çıkılmaktadır.

Mihrap özelliksiz oldukça derin basık kemerli bir nişten ibarettir (Resim 62). Güney duvarının ortasında yer alan mihrabın batısında bir minber, doğusunda ise bağımsız bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır.

Oldukça sade olan harim duvarlarında sekizgen panolar içinde Ashab-ı Kehf'in isimleri dikkat çeker.

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Yapının inşa kitabesi yoktur. Kaynaklarda caminin Yayabaşı Ağası Vakfı'na ait olduğu belirtilmektedir[298]. Giriş açıklığının yanındaki levha üzerinde yazan H. 1331 M. 1913 yılının son cemaat yerinin eklendiği tarih olduğu varsayılmaktadır [299]. Göynük Belediyesi'nin arşivinden aldığımız 16.08.2005 tarihine ait detaylı bir röleve restorasyon projesine göre mihrap kenarlarında, batı cephesinde giriş açıklığının solunda sıva üzerinde, son cemaat yeri ile ana mekânı ayıran duvarın üstünde çatıya yakın kısmında basit kalemişi süslemelerin olduğu belirtilmektedir (Resim 63). Ayrıca Osmanlıca yazılara da rastlandığı eklenmektedir (Resim 64). Yarım daire şeklindeki mihrabın bordür kısmında, kiremit rengi, yeşil ve kahverengi realist tarzda betimlenmiş bitkisel süslemeler kazıma sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Harimin

[298] Erdem, Tez, s.56.
[299] Erdem, Tez, s.

duvarlarında da bu tip kalemişi süslemeler olduğu düşünülmektedir (Resim 65, 66). Asıl ibadet yerinin daha erken bir döneme ait olduğu kesin olmasına rağmen yapılan kaynak araştırmasında kesin bir tarihe ulaşılamamaktadır[300]. Restorasyon sırasında çekilmiş fotoğraflardaki kalemişi süslemeler ve harimi iki sahına ayıran tek ahşap destek Geç Dönem Osmanlı mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak bugün kalemişi süslemelerden hiçbir iz kalmamıştır.

Cami ile ilgili kayıtlara bakıldığında 1979, 1995, 1999 ve 2005 yıllarında onarım geçirdiği bilinmektedir[301].

3.1.5.Hacı Abdi Camii

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019
Ek (Resim) No: 67-82
Şekil No: 7

Yeri:

Cami Hacı Abti Mahallesi'nde Deveyolu Sokak ile Yazganlar Sokak'ın birleştiği noktada yer almaktadır.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Yapı kuzey güney doğrultusunda eğimli bir zemin üzerine 5.80m x 6.60m ölçülerinde bir harim, 3.00m x 4.80m ölçülerinde kapalı bir son cemaat yeri ve kuzey cephesine yakın gövdesi çatı üzerinde yükselen ahşap bir minareden oluşmaktadır (Şekil 7, Resim 67).

Yapının örtü sistemini iç bölümde ahşap tavan, dış örtüsünü kiremitle kaplı dört yöne eğimli kırma çatı meydana getirir (Resim 68). Çatı seviyesinde geniş iki sıra ahşap saçak yapının bütün cephelerini dolanmaktadır (Resim 69). Tüm cepheleri sıva ile kaplıdır. Kuzey ve batı beden duvarlarından yatay ahşap kat silmeleri

[300] T.C.Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, **"Bolu Göynük Yayabaşı Camii Rölöve-Restorasyon Projesi Yapım İşi "** 2005.
[301] T.C.Kültür Bakanlığı, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü: Envanter No: 14.04.0 (1.0)

geçmektedir. Moloz taşlarla örülü tamamen sağır güney cephesinden başlayarak kuzey doğrultusuna doğru eğimli bir yamaca oturmaktadır.

Şekil 7: Hacı Abdi Camii Planı (Çizim K. Yılmazgür)

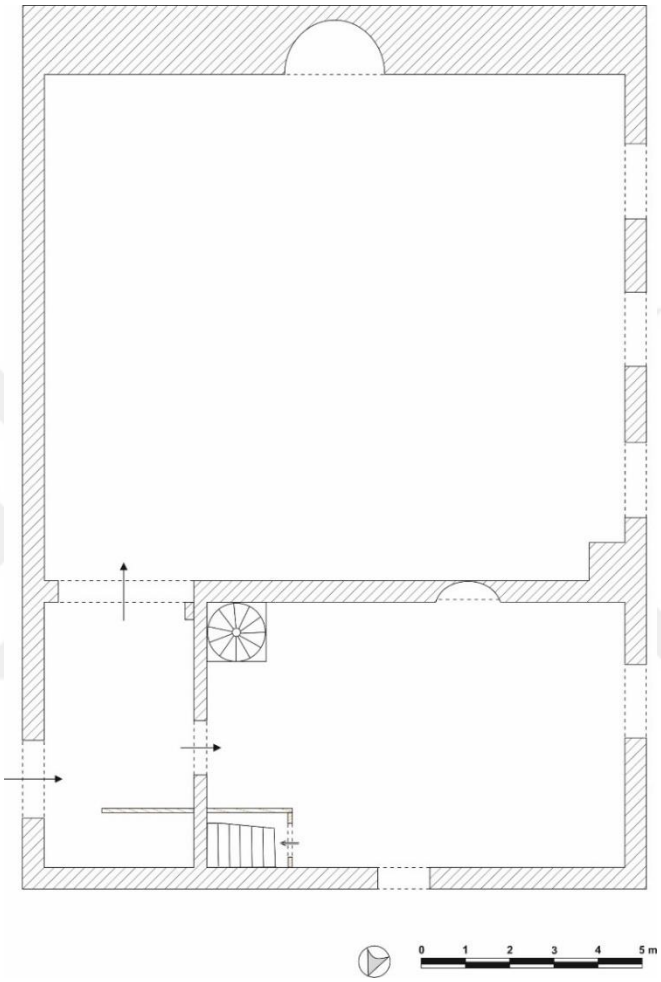

Caminin iki katlı ev görünümüne sahip yapısı batı cephesinden dikkati çekmektedir. Batı cephesinde üstte kuzey yönünde altlı üstlü iki adet kare pencere açıklığı ve aynı sırada petek desenli alınlığıyla üç adet yuvarlak kemerli, ahşap çerçeveli pencere açıklığı bulunmaktadır. Batı cephesinin alt katında ise bir adet kare pencere açıklığı vardır. Bu cephede alt seviyede bir adet dikdörtgen formlu giriş açıklığı yer almaktadır (Resim 70). Toplam altı adet pencere açıklığına sahip batı cephesinin kuzey cephesiyle kesiştiği köşe pahlıdır. Pahlı köşenin üzerinde üçgen planlı çıkmayı destekleyen ahşap payanda hem batıdan hem kuzeyden dikkati çekmektedir (Resim 71).

Kuzey cephesinde üstte iki adet, altta bir adet olmak üzere toplam üç adet dikdörtgen formlu, ahşap çerçeveli pencere açıklığı mevcuttur (Resim 72). Cepheyi ahşap kat silmesi ikiye ayırmaktadır. Dışa taşkın üçgen planlı çıkma bu cephede belirginleşmektedir.

Caminin güney ve doğu cephelerinde pencere açıklığı yoktur. Civardaki evlerde olduğu gibi kerpiçten bacası bulunmaktadır (Resim 73).

Minaresi kuzeydoğu köşesinde çatı üzerinden başlamaktadır. Çatı üzerinden yükselen silindirik ahşap minarenin gövdesi düşey dikdörtgen ahşap kaplamalardan meydana gelmektedir. Kaplama araları çıtalarla doldurulmuştur. Gövde ile şerefeyi alt ucu yarım daire şekillerden oluşan bir silme ayırmaktadır. Şerefe altı yatay ahşap silmelerle döşenmiştir. Demir korkuluklara sahiptir. Minare peteği minare gövdesi ile aynı düzende olup saç kaplı külah ve bir âlemle son bulmaktadır (Resim 74).

Caminin giriş açıklığı doğu cephesinde kuzey kenarına yakındır. Giriş açıklığının hemen üzerinde ahşap çerçeveli dikdörtgen şekilli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Beyaz badana ile boyanmış cephede bir giriş ve bir pencere açıklığından başka açıklık yoktur (Resim 75). Giriş açıklığının üzerinde Latin harflerle beyaz renkte dikdörtgen bir levhada "*Hacıabdi Camii y.t. 19.y. yıl*" ibaresi yazmaktadır.

Yapıya yol üzerinden dört basamaklı bir platformdan girilmektedir. Girişte ayakkabılık kabul edilen bir bölümle, ahşap bölmelerle kapatılmış son cemaat yeri bulunmaktadır. Kadınlar mahfilinin altında kalan son cemaat yeri cami görevlisinin kullandığı bir odaya dönüştürülmüştür. Odanın güney duvarında bir mihrabiye yer almaktadır.

Yapının tek katlı bölümü olan harime giriş, kuzey yönünde günümüzde evlerde kullanılan ahşap bir kapı ile açılmaktadır. Harimi kadınlar mahfilinde bulunan pencere açıklıkları dışında batı cephesindeki üç adet yuvarlak kemerli dikdörtgen şekilli pencere açıklığı aydınlatmaktadır (Resim 76). Ahşap tavanla örtülü harimin güney ve doğu duvarında pencere açıklığı bulunmamaktadır. Mihrap duvarına 10 cm yüksekliğinde ahşap sekiler yerleştirildiği görülmektedir (Resim 77).

Kadınlar mahfiline çıkış camiye giriş kapısının parelelinde yer alan ikinci bir kapıdan ahşap merdivenle gerçekleşmektedir. Kadınlar mahfilinin desteği diğer camilerde rastlamadığımız şekilde zeminden balkonun altına örülü bir duvar

üzerinden sağlanmaktadır. Mahfilin harime doğru çıkıntı yapan ahşap korkuluklu bir balkonu bulunmaktadır. (Resim 78). Güneyde yer alan mihrap duvarına yarım daire kesitli bir mihrap nişiyle mihrabın batısına ahşap bir minber yerleştirilmiştir (Resim 79).

Süslemeler:

Yuvarlak kemeri altın yaldızla çerçevelenmiş mihrabın nişi koyu kurşun rengine boyanmıştır (Resim 80). Minber ahşaptır ve tümüyle yağlı boya ile boyanmıştır. Aynalık kısmında kahverengi çerçeve içine alınarak yeşile boyanmış dört adet ahşap geometrik pano dikkati çekmektedir. Merdiven korkuluklarında S şeklinde parmaklıklar görülmektedir. Minberin köşk kısmında sade yeşil bir külah örtülüdür (Resim 81).

Kadınlar mahfili balkonun alt kısmında radiyal yerleştirilmiş ahşap çıtalar dikkati çekmektedir. Deseni meydana getiren bu çıtalar yeşile boyanmıştır (Resim 82).

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Caminin Hacı Abdullah Vakfı'na ait olduğu bilinmektedir ve 20. yüzyılın başında yaptırıldığı düşünülmektedir[302].

Göynük mahallerinin bir mescid etrafında toplandığı bilinmektedir. Mahallelerin bazılarının adı etrafında toplandığı mescidin adıyla ya da o mescidi yaptıran kişinin adıyla anılmaktadır. Cami 1970'li yıllarda yapılan onarımlar sırasında bazı özeliklerini kaybetmiştir[303]. Erdem tezinde camideki bazı değişikliklerden bahsetmektedir. Batı cephesinde son cemaat yerini ve üst katında yer alan kadınlar mahfilini aydınlatan iki sıralı ikişer pencere açıklığından birer tanesinin kapatıldığı ve yine batı cephesinde harimi aydınlatan yuvarlak kemerli pencere açıklığının kemer kısımlarına beton dışlıklar yerleştirildiğini ifade etmektedir [304].

[302] Erdem, Tez, s.52.
[303] Erdem, Tez, s.53.
[304] Erdem, Tez, s.53.

3.1.6.Çeşme Camii

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019
Ek (Resim) No: 83- 93
Şekil No: 8

Yeri:

Göynük Çeşme Camii, Çeşme Mahallesi, Gazi Süleyman Paşa Caddesi üzerindedir.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Cami eğimli bir arazi üzerinde 10,69 m x 11,20 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı bir harim, harimin kuzeyinde kapalı bir son cemaat yeri ve kuzeybatı cephesine bitişik bir minareden meydana gelmektedir (Şekil 8, Resim 83).

Cami düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Örtü sistemini içte dikdörtgen kasetlerle bölünmüş ahşap tavan, dışta dört yöne eğimli kiremitle örtülü kırma çatı meydana getirmektedir. Cepheleri çatı seviyesinde üç sıra ahşap saçak dolanmaktadır (Resim 84).

Yapının iki giriş açıklığından birisi kuzey cephede yer almaktadır. Girişe altı basamakla çıkılan ve camekânla kapatılmış bir platformdan ulaşılmaktadır. Kuzey cephede giriş açıklığından başka köşelere yakın iki adet dikdörtgen şekilli taş söveli pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 85).

Doğu cephesinde taş söveleri dışa çıkıntılı iki adet dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır. Cephede sonradan eklenmiş bir baca uzantısı ve klima ünitesi görülmektedir. Doğu cephesi kot farkından dolayı yolun zemin hizasının altında kalmaktadır. Cepheye bitişik konumda bir tuvalet yer almaktadır (Resim 86).

Güney cephesinin iki ucunda taş söveleri dışa taşıntılı dikdörtrgen şekilli iki açıklık vardır. Cephenin dereye yakın alt seviyesinde bir kesme taş eksilterek oluşturulmuş iki oyuk görülmektedir (Resim 87).

Batı cephesinde iki adet dikdörtgen şekilli taş söveli pencere açıklığı yer almaktadır. Cami bu cephede bir bahçe ile çevrilidir. Caminin biri batıda, diğeri

kuzeyde olan iki girişinden biri bu cephede bulunmaktadır (Resim 88). Taş söveli giriş açıklığının beyaz, iki kanatlı pvc doğrama kapısı bulunmaktadır.

Şekil 8: Çeşme Camii Planı (Çizim K. Yılmazgür)

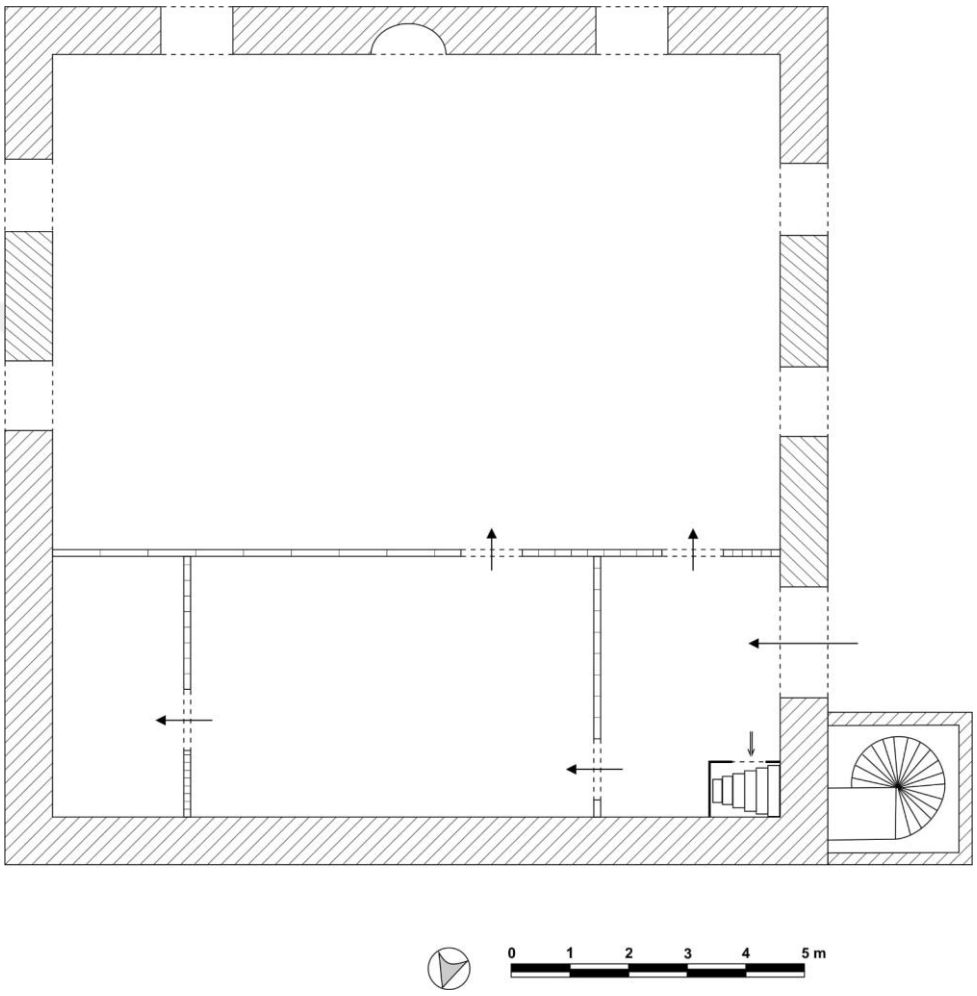

Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan minaresi batı cephesine bitişik durumdadır. Minarenin inşasında düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Silindirik gövdeli minaresi uzunca bir kare kaide üzerinde yükselmektedir. Kaidenin gövdeye geçişte bitimine yakın bir kısmı dört yeri ters üçgen oluşturacak şekilde pahlanmıştır. Pahlanarak daraltılan prizmatik pabuçtan gövdeye geçilmektedir. Silindirik gövde iki bilezikle sınırlandırılmıştır. Şerefe altı iki sıra profilli silme ile kuşatılmıştır. (Resim 89). Şerefe korkuluğu ve peteği kesme taşla örülüdür. Kurşun

kaplı külah âlemle son bulmaktadır. Minare kaidesi caminin orijinal halinden yıkılmadan kalan tek bölümüdür.

Ana giriş olarak düzenlenmiş batı cephesinden üç sıra, camekânlı ahşap doğramalarla kapatılmış odaların olduğu bir bölüme girilmektedir. Harime giriş ise kuzey yönünden ahşap doğramalı bir açıklıktan sağlanmaktadır.

Harimi güneyde iki adet, batıda ve doğuda ikişer adet olmak üzere toplam altı adet pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen şekilli pencere açıklıkları kalem işi bezemelerle çerçeveler içinde yer almaktadır. Duvarların alt kesimi yerden 0,40 metre yüksekliğe kadar dört yönde dolanan ahşap süpürgeliklerle belirginleştirilmiştir. Tavanı ahşap dikdörtgen kasetlerle bölünmüştür. Kuzeyinde yer alan kadınlar mahfili ahşap korkulukludur ve mahfilin alt kısmı ahşap doğrama camekanla kapatılmış üç ayrı odadan oluşmaktadır (Resim 90). Minareye giriş batı cephesindeki kadınlar mahfilinden sağlanmaktadır (Resim 91).

Caminin güney duvarında yer alan mihrap alçı malzemeden yapılmıştır. Pembe, mavi ve beyazın hâkim olduğu renklerle bezenmiştir (Resim 92). Mihrabın batısında bir minber doğusunda bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır

Harimin batı duvarında ahşap sade bir minber duvara bitişik bir konumda yer almaktadır. Minber aynalığından merdiven korkuluğuna, köşkten külahına, ahşap çıtalar sık ve yanyana çakılarak oluşturulmuştur (Resim 93).

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Göynük'te 1951 yılında hazırlanan imar planına göre İstanbul- Ankara karayolunun Göynük Çayı'na paralel olarak açılması gerekli görülmüştür[305]. Bu imar planına göre alınan kararlarda korunması gerekli tarihi eser kapsamında Çeşme Camii de bulunmaktadır. Ancak Çeşme Camii o yıllarda bu güzergahta yer almakta ve bu cami tamamen yıkılıp beden duvarlarındaki taşlarla yolun kenarına yeniden yapıldığı bilinmektedir[306]. Giriş açıklığının üstünde yer alan mermer levhada Latin harflerle *"Çeşme Camii 1962*" yazmaktadır.

[305] 1951 tarihli imar planı hakkında daha geniş bilgi çin bkn. Erdem,Tez, s.209-211.
[306] Erdem,Tez s.22.

3.2.TÜRBELER

3.2.1.Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi

İnceleme Yılı: 2014- 2015-2019
Ek (Resim) No: 94- 102
Şekil No: 9

Yeri:

Yapı Çeşme Mahallesi, Bodurlar Dere Sokak ile Türbe Sokak arasında yer almaktadır.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Sekizgen planlı türbe ve kuzeybatı cephesindeki tek birimli revakın üzeri birer kubbe ile örtülüdür (Şekil 9). Her iki kubbenin üzeri kurşun ile kaplanmıştır (Resim 94).

İnşa malzemesi olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Saçakta içbükey kavisli bir silme cephe boyunca devam ederek yapıyı sınırlandırmaktadır.

Oldukça eğimli arazi üzerinde bir platform üzerinde yükselen yapının arka cephesi yanından geçen yolda bulunan bir istinat duvarı ile birleşmektedir.

Sekizgen kenarlı yapının giriş cephesiyle birleşen yan kenarlarından başlayarak birinde açılıp diğerinde sağır bırakılarak devam eden toplam dört adet pencere açıklığı mevcuttur (Resim 95). Her biri ince birer silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Açıklıkların sivri kemerlerinin üzerinde taş dolgulu alınlıkları yer alır.

Kuzeybatı cephesi ana cephe şeklinde düzenlenmiştir. Girişte örtü sisteminin yükünü iki adet silindirik gövdeli sütun taşır. Sütunları birbirine ve duvara yuvarlak kemerler bağlamakta, kemerler duvarda yükünü konsollara bindirmektedir (Resim 96).

Türbenin girişine iki yönden ikişer basamaklı merdivenle ulaşılmaktadır. Basık kemerli giriş açıklığının kemeri ve söveleri kesme taştandır. Açıklığın üzerinde içi boş bir kitabe panosu bulunmaktadır (Resim 97).

Sekizgen planlı türbeyi içeride sivri kemerli dört pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Sekizgenin her yüzüne, yuvarlak kemerli birer çökertme yerlestirilmistir. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmaktadır.

Şekil 9: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Planı (Çizim K. Yılmazgür)

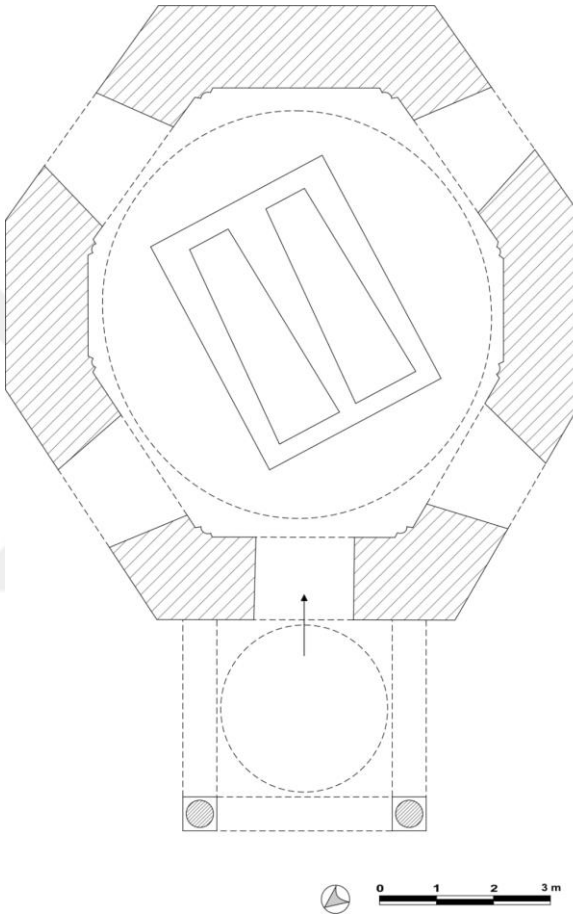

Türbenin içerisinde birbirine bitişik uzunlamasına dikdörtgen bir platform üzerinde iki adet sanduka yer almaktadır[307]. Baş ve ayak aynasında sağ ve sol yanlarda yazılar olan ahşap sandukaların ön kısımlarında metal levhalar üzerinde yazılar yer almaktadır. Bu levhalardan soldakinde Şeyh Ebu Sümbül Efendi sağda ise Pir-i Ömer Sıkkını Hz yazmaktadır (Resim 98).

[307] "Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler" adlı yayında sanduka sayısı bir adet olarak geçmektedir. Sabih Erken, s.372.

Süslemeler:

Türbenin süslemelerini içte kubbe ve kubbeyi geçişi sağlayan kemerlerdeki kalem işleri, dışta revakın örtüsü ve taç kapıda taş üzerine işlenmiş motifler, meydana getirmektedir.

Giriş revakının örtüsünü taşıyan kare kaide üzerinde yükselen mukarnas başlıklı iki adet mermer sütun dikkati çekmektedir. Sütunların birbirine ve duvara yuvarlak kemerlerle bağlandığı revakın kubbe içi süslemesi kare şeklinde bir kompozisyon meydana getirmektedir (Resim 99). Kubbe içini dört bir köşesinde rumilerle oluşturulmuş şemse desenleri süslemektedir. Tam ortada madalyon içinde siyah zemin üzerine altın yaldızla yazılmış *İhlas Suresi'ni* [308] kırmızı bir bordür çevrelemektedir (Resim 100).

Basık kemerli açıklığın alınlığında içi boş bir kitabe kartuşu yer almaktadır. Açıklığın kemer karınlarında karşılıklı stilize bir palmet motifiyle sona eren iki adet dekoratif taş içinde basit bir gülbezek yer almaktadir[309]. Açıklığın sivri kemerli alınlığının birleştiği noktada taş madalyon göze çarpmaktadır. Ahşap, çift kanatlı giriş açıklığını çevreleyen ince bir demir koruması vardır.

Türbenin örtüsünü taşıyan kubbe göbeğinde altın yaldızla yazılmış *Fatiha Suresi* [310] madalyon içine yerleştirilmiştir. Madalyonu açık yeşil oldukça zarif bir tezhip tasarımı çevrelemektedir (Resim 101). Açık yeşil zemin üzeri koyu yeşil kırmızı ve mavi renklerle geometrik desenler oluşturulmuştur. Mavi rengin hâkim olduğu simetrik çoğalan tezyinat aralarında kırmızı ve açık yeşil rumi motiflerle bezenmiştir. Kubbenin eteği siyah zemin üzerine altın yaldızlı "*Bakara Suresi'nin 285.*[311] *ve 286.*[312]*"* ayetlerin yazılı olduğu bir kuşakla nihayetlendirilmiştir. Kemerlerin köşeliklerine "*Ashab-ı Kehf'in"* isimleri yazılmıştır (Resim 102).

Türbenin süslemesinde kullanılan sıva ahşap boya gibi unsurların günümüz mimarisinde kullanılan malzemeler olduğu anlaşılmaktadır.

---

[308] Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli, s.604,Sure 112/4 Ayet.
[309] Ertan Daş, **Erken Dönem Osmanlı Türbeleı (1300-1500)**, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir,2003, s.289.
[310] Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli, s.1, Sure 1/7 Ayet.
[311] Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli, s.48, Sure 2/285.Ayet.
[312] Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli, s.48, Sure 2/286.Ayet.

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Eserin bir inşa kitabesi yoktur. Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi halk arasında Bıçakçı Ömer Dede Türbesi adıyla da anılmaktadır. Farklı kaynaklarda adı Ömer Sebbin Türbesi ve Ömer Sekkin Türbesi olarak geçmektedir[313]. Türbenin H.853 M.1449/1450 yılında inşa edildiği düşünülmektedir[314]. Türbede yatan kişinin Ömer Dede Sıkkînî ve Bıçakçı Emir Dede (ö. H.880/M.1475) olarak da tanındığı bilinmektedir[315]. Ertan Daş yayınlanmış tezinde türbenin Ömer Dede Sıkkînî 'nin ölüm tarihi olan 1475 yilindan kisa bir süre sonra insa edilmis olabileceğini ifade etmektedir[316].

Yüksek bir platform üzerinde yükselen türbenin değişik dönemlerde pek çok kez restorasyon geçirdiği bilinmektedir. Özudoğru eserin II. Abdülhamit devrinde 1911 yılında onarım gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca "*son yıllarda onarım görmüş" ifadesiyle* türbenin bakımlı olduğunu belirterek yakın bir tarihte onarım gördüğünden bahsetmektedir[317].

[313] Semavi Eyice,"Tarihte Bolu", **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, İstanbul,1975, s.11.
[314] Sabih Erken, **Türkiye'de Vakıflar Abideler ve Eski Eserler II**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1977, s.370.
[315] Haşim Şahin, "Ömer Dede Sikkînî", **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 34, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2003, ss.55.
[316] Daş, s.290.
[317] Özüdoğru, s.19,

3.2.2.Akşemseddin Türbesi

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019
Ek (Resim) No: 103- 112
Şekil No: 10

Yeri:

Akşemseddin Türbesi, Cuma Mahallesi Akşemseddin Sokak'tadır. Gazi Süleyman Paşa Camii'nin batısında yer almaktadır. Fatih Sultan Mehmet 'in hocası olarak bilinen ve İstanbul'un manevi fatihi olarak kabul edilen Şeyh Akşemseddin'in yattığı Türbe inşa kitabesine göre H.868 (M.1463-1464) yılında yaptırılmıştır[318].

Plan ve Mimari Özellikleri:

Altıgen planlı türbenin üzeri kubbe ile örtülüdür (Şekil 10, Resim 103). Türbe ile ilgili bilgi veren kaynaklarda altı cephesi olan yapı altıgen planlı olarak adlandırılmakta fakat verilen planın sekizgen olduğu görülmektedir.

Sabih Erken'in 1977 yılındaki "Türkiye'de Vakıflar Abideler ve Eski Eserler II**"** adlı yayınında türbenin plan tanımı altıgen olarak verilmiştir. Fakat türbenin planının koyulduğu şekiller kısmında, sekizgen olarak çizilmiş bir plan yer almaktadır[319]. Yine sonraki yıllarda yapılan araştırmalarda; 1996 yılında "Göynük Tarihsel Siti, Dini ve Sivil Mimarlık Ürünleri, Koruma Sorunları ve Yeni Yapılanma Koşulları" isimli yayımlanmamış Doktora Tezinde[320], Şerife Özüdoğru'nun 1999 yılındaki "Göynük ve Taraklı 'da Türk Mimari Eserleri" adlı yayınında aynı yanlış tekrar edilmiştir[321]. Araştırmasının yapıldığı neredeyse tüm kaynaklarda türbenin plan tanımından altıgen olarak bahsedilse de plan şekli 1977 yılında çizilmiş sekizgen haliyle kullanılmıştır. Türbenin doğru olan altıgen planlı çiziminin 2003 yılında yapılan "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri" adlı yayınlanmış doktora tezinde verildiği görülmektedir[322].

---

[318] Semavi Eyice, *"*Akşemseddin Türbesi*"*, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1989, (TDV) s.302.
[319] Erken, s.367.
[320] Erdem, Tez, s.63.
[321] Özüdoğru, s.104.
[322] Daş, s.227.

İnşa malzemesi olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kubbenin üzeri kurşunla kaplıdır. Saçakta cephe boyunca devam eden, içbükey kavisli bir silme ile sınırlandırılmıştır (Resim 104).

Şekil 10: Akşemseddin Türbesi Planı (Çizim K. Yılmazgür)

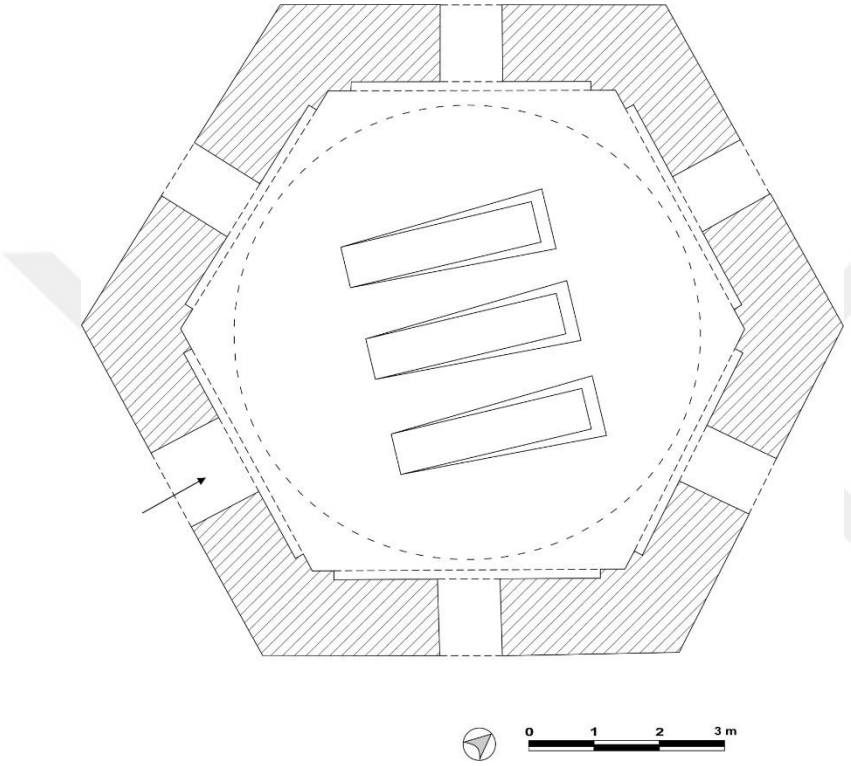

Camiye yaklaşık 6,5 metre uzaklığında altıgen türbenin giriş cephesinde üstte bir adet, diğer cephelerinde alttakiler üstekilerden daha geniş, dikdörtgen şekilli toplam on bir adet pencere açıklığı yer almaktadır. Sivri kemerli nişler içine açılmış pencere açıklıklarının hafifletme kemerlerini dikey olarak yerleştirilmiş kesme taşlar çerçevelemektedir. Alt sıra açıklıklarda demir parmaklıklar, üst sıra açıklıklar da ise alçı şebekeler dikkati çekmektedir. Alt sıra pencerelerde düz kesme taştan denizliklere yer verilmiş olup üst sıra pencere açıklıklarının atkı taşları cephenin kesme taşları ile bütünleştirilmiştir (Resim 105).

Kuzeydoğu cephesindeki giriş aralığı da pencere açıklıkları gibi sivri kemer içine açılmıştır. Türbeye giriş dikdörtgen şekilli iki kanatlı ahşap bir açıklıktan sağlanmaktadır. Sivri kemer kesme taşlarla çerçevelenen alınlık kısmında yapının

bugün üzeri demir doğrama ile kapatılmış üç satırlık sülüs inşa kitabesi yer almaktadır (Resim 106).

Türbenin içinde biri sonradan yapılmış, Akşemseddin ve oğullarına ait olduğu bilinen üç adet ahşap sanduka yerleştirilmiştir (Resim 107). Bugün biri üzeri çuha ile örtülü üç sandukadan ikisinin ayak ve baş aynasında hiçbir yazı yoktur. Sadece Akşemseddin'e ait olan sandukada yazı bulunmaktadır. Her birinin baş kısmına yakın birer ayaklı metal levha üzerinde Latin harflerle Akşemseddin Hazretleri'nin (1389- 1459) ve oğullarından iki tanesinin ismi olan Sadullah Çelebi ve Emrullah Çelebi yazmaktadır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Akşemseddin 'in yedi oğlundan dördünün babalarının yanında gömülü olduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi'ye göre babalarının yanında gömülü olan oğulları Şeyh Hazret-i Sa'deddin, Şeyh Fazlullah, Şeyh Çelebi Emrullah, Şeyh Mehmed Hamdullah'tır[323]. E. Hakkı Ayverdi ise sayısı daha önce üç olan sandukaların ortaya alınarak etrafının demir parmaklıklarla çevrili olduğunu bildiğini söylemektedir. Ancak daha sonra yaptığı inceleme sırasında sandukaların yerinin değiştirildiğinden ve bu sandukalardan birinin yok edilerek iki adet sanduka kaldığından bahsetmektedir[324].

Süslemeler:

Türbenin iç kısmında kalemişi ve yağlıboya tezyinat dikkat çekmektedir. Yapıdaki süslemeler kubbe, pencere çevrelerinde ve altıgen gövdenin her kenarında bulunan sivri kemerli geçişlerde yer almaktadır (Resim 108).

Türbeyi aydınlatan üst sıra altı adet pencere açıklığından her biri siyah zemin üzerine çizilmiş beyaz renkli zencerek desenli çerçevenin üstten oval formda birleştirilmesinden meydana gelmektedir. Açıklıkların iç kısmında yer alan alçı şebekelere yuvarlak oval geometrik şekiller verilmiştir. Bu formların aralarından camlar vitray tekniği ile sarı, turuncu, bordo, yeşil boyanarak renklendirilmiştir (Resim 109).

---

[323] Evliya Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu- Trabzon-Erzurum- Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, Cilt:**2, çev. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2005, s.572.

[324] E. Hakkı Ayverdi, "Şeyh Akşemseddin Türbesi", **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, İstanbul, 1989, s.279.

Türbenin altıgen gövdesinin altı kemerinin köşelerinde üçgen motifler yer almaktadır. Üçgen motiflerin ortasında mavi renkli zemin üzerine *Kelime-i Tevhid'*in tekrarlandığı yuvarlak madalyonlar dikkati çekmektedir. Mavi madalyonların her biri altın sarısı zemine siyah rumi kompozisyonlarla bezenen bordo renkli kuşakla çevrelenmiştir. Üçgen motiflerin etrafı bordo renkli bir konturla nihayetlendirilmiştir. Kubbeye geçişi sağlayan sivri kemerlerin üstü birbirini takip eden bordo beyaz karelerle belirginleştirilmiştir. Bordo, altın sarısı, açık mavi renklerin kullanıldığı kompozisyon siyah renkle tamamlanarak bir bütünlük oluşturulmuştur.

Kubbe göbeğinin tam ortasındaki madalyon içinde koyu yeşil fon üzerine beyaz renkle İhlâs Suresi [325] yazmaktadır. Madalyonu çevreleyen şerit bir sıra geçme ile kompoze edilmiştir. Bu şeridin etrafında ise mavi zemin üzerinde birbirine geçmeli hançer yaprakları ve ortasında hata-i motifi olan kalın bir bordür görülmektedir. Bordür zarif bir kontur çizgisi ile tamamlanmıştır. Mavi bordürün en dış kısmında ise bombeli motifler içine rumi desenlerden bir tezyinat tasarlanmıştır. Bordo renkte tasarlanan münhaniler kubbeden eteğe inerken bir denge oluşturulmaya çalışılmıştır (Resim 110).

Ceviz ağacından işlenmiş olan şeyhin sandukası, Osmanlı Dönemi'nde yapılan ağaç sandukaların sonuncusu olarak özel bir değeri bulunmaktadır[326]. Yan cephelerinde kabartma harflerle ile birer hadis-i şerif yazmaktadır[327]. Baş aynasında ve ayakucunda Rumilerle bezenmiş Hadis-i Şerif'ler göze çarpmaktadır[328].

---

[325] Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli, s.604,Sure 112/4 Ayet.

[326] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886(1451-1481) III**, Damla Ofset, 2.Baskı İstanbul, (Fatih Devri),1989,s.280, Semavi Eyice, "Akşemseddin Türbesi", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:2, TDV İSAM, İstanbul,1989, s.302.

[327] Sağ tarafında "Hz peygambere insanların en zâhidi kimdir,diye sorulduğunda buyurdular ki: "Kabirleri ve çürümeyi hiç unutmayan;dünya nimetlerinin fazlasını terk eden; Bâki olanı fâni olana tercih eden; yarını günlerinden saymayan ve kendini ölüler yerine koyan kimsedir." Sol tarafında ise, "Yahya bin Muaz buyurdu: "Tedbirli olan akıllı kişi, şu üç şeyi yapandır: Kendisini terketmeden önce dünyalıkları terkeden; içine girmeden önce âhiret evini yapan;kavuşmadan önce yaradanı'nı râzı eden" ibareleri yazmaktadır. Bkn. Özönder,s.124-125.

[328] Baş tarafında "Peygamber buyurdu ki: Şaşırdığınız zaman kabir ehillerinden yardım isteyiniz" ayakucunda "Bazı hakimler dediler ki: En büyük ibret, ölülerin kabirlerine bakmaktır" ibareleri okunmaktadır. Bkn.Özönder,s.124.

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Türbenin giriş açıklığının üzerinde sülüs hatla yazılmış üç satırlık Arapça kitabesi yer almaktadır (Resim 111). Kitabenin Arapça ile yazılmış metni aşağıdaki gibidir[329]:

توفي ألشيخ أفضل المدققين و أكمل المحققين محمد بن حمزة الشهير
باق شمس الدين قدس سره في أواخر الربيعين في سنة ثلاث وستين وثمانمايه
وولد في اثني وتسعين وسبعماية وبنيت القبة في ثمان وستين وثمانماية

Metnin Latin harfleri ile okunuşu şöyledir:

"Tüvüffiye eş-Şeyh Efdalü'l-Müdekkikîn ve Ekmelü'l-Muhakkikîn Muhammed b. Hamza eş-Şehîr
Bi Akşemseddin Kuddise sırruhu fî evâhiri'r-Rebî'ayn[330] fî seneti selâs ve sittîn ve semân mie
Ve vülide fî isneyn ve tis'în ve seb'a mie ve büniyet el-Kubbetü fî semân ve sittîn ve semân mie "

Kitabenin anlamı ise şöyledir:

Müdakkiklerin en değerlisi ve mühakkiklerin en mükemmeli Akşemseddin diye meşhur olmuş Şeyh Muhammed b. Hamza, iki bahar ayının sonlarında 863 senesinde vefat etti. Allah sırrını yüceltsin. O, 792 senesinde doğdu. Bu türbe 868 de yapıldı.

Türbenin Akşemseddin'in ölümünden beş sene sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir[331]. Yüzyıllar içerisinde birçok bakım ve

[329] Türbenin kitabesi Prof Dr Rıza Savaş tarafından tekrar okunmuş ve daha önceki yayınlarla karşılaştırılmıştır. Kendilerine teşekkürlerimi arz ederim.
[330] Kitabenin Arapça metninde "*evâhir"* kelimesi bulunmaktadır. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin eserinde yayınlanan Arapça kitabenin metninde "*evâhir"* kelimesi yer almamaktadır. Ayverdi, Fatih Devri,s.280, Ali Yardım "Akşemseddin Türbesi ve Haziresindeki Tarihi Kitabeler" adlı kendi makalesinde kitabenin Arapça metninde "*evâhir"* kelimesine yer vermesine rağmen Ayverdi'nin eserine atıfta bulunarak Ayverdi'nin Arapça metnini "eksiksiz neşrettiğini ve aynen aldığını" belirtmektedir. Yardım, s.135-136.
[331] Birgören, s.433, Özönder,s.120.

onarım gördüğü çeşitli kaynaklarda[332] belirtildiği gibi eskiden çekilmiş fotoğraflarından da anlaşılmaktadır (Resim 112). Ayverdi türbenin 1952 yılında yapılan onarımı sırasında etrafı demir parmaklıklarla çevrili üç adet sandukanın etrafındaki demir parmaklıkların kaldırıldığını ve sandukalardan birinin atıldığını belirtmektedir. Bolu Vilayeti Salnamesinde 1307 (1889-1890) senesinde Hazine-i Hâssa tarafından tamir gördüğü belirtilmektedir[333]. Özönder makalesinde *Hazine-i Hassa tarafından tamir edilirken yanında yer alan semahanenin de genişletildiğini biliyoruz* şeklinde onarımı ifade etmektedir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yakın bir tarihte bir onarım yapıldığını eklemektedir[334]. Semavi Eyice türbenin Hazine-i Hâssa tarafından onarım gördüğünü belirmekle beraber ek olarak 1952 yılında dış cephesinin onarıldığından söz etmektedir[335].

[332] Ayverdi, Fatih Devri, s.279.
[333] Birgören, s.433.
[334] Özönder,s.127.
[335] Eyice, TDV, s.302.

3.2.3.Debbağ Dede Türbesi

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019

Ek (Resim) No:113-115

Şekil No: 11

Yeri:

Yapı Hacı Abdi Mahallesi, Deveyolu Sokak'tadır. Halk arasında "*Tabak Dede Türbesi*" olarak bilinmektedir.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Türbe 3,90 m x 3,98 m ölçülerinde kare planlı olup bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin üzeri kurşun kaplıdır. Zemine oturan kısmı moloz taş, üstü düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Cephe boyunca devam ettiği görülen biri dışbükey diğeri kavisli iki adet silme yapıyı dolanmaktadır (Şekil 11,Resim 113).

Şekil 11: Debbağ Dede Türbesi Planı

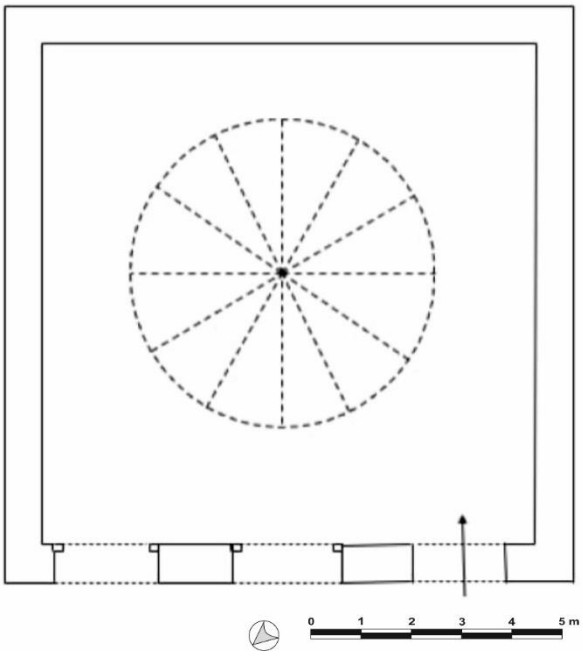

Yapının güneybatı cephesi bir evin duvarına bitişik, güneydoğu ve kuzeydoğu cephesi üst taraftan geçen yolun istinad duvarı ile birleşmektedir. Güneydoğu cephesi tamamen sağırdır. Kuzeydoğu cephesinin görünen kısımları sıvasızdır ve bir kısmında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Yapının tek görünen cephesi kuzeybatı cephesidir. Türbeye giriş bu cepheden dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmaktadır. Giriş açıklığının batı yönünde iki adet pencere açıklığı görülmektedir. Dikdörtgen şeklinde yerleştirilen ahşap çerçeveli pencere açıklıkların denizlikleri düz kesme taştır. Cephenin zemine yakın bölümünde moloz taş malzeme dikkati çekmektedir (Resim 114).

Türbenin kuzeybatıda yer alan girişine altı basamak merdivenle demir korkuluklu bir platform üzerinden ulaşılmaktadır. Merdivenle çıkılan platformun yola bakan cephesinde bir çeşme dikkati çekmektedir. Türbenin içinde bir adet ahşap sanduka bulunmaktadır (Resim 115).

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Türbenin inşasında taş malzeme ve kullanılan boya sıva vb. gibi yapı ürünleri günümüz mimari öğelerine benzemektedir. İnşa kitabesi olmayan türbenin özgün tüm özeliğini yitirdiği düşünülmektedir. Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2006 yılında onarım geçirmiştir.

3.3. HAMAMLAR

3.3.1. Gazi Süleyman Paşa Hamamı

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019
Ek (Resim) No: 116-126
Şekil No: 12

Yeri:

Yapı Gazi Süleyman Paşa Bulvarı, Cuma Mahallesinde Akşemseddin Türbesi yakınlarında yer almaktadır.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Kuzey güney yönünde düz bir arazi üzerinde inşa edilen hamamın batı yönünde erkekler bölümü, doğu yönünde kadınlar bölümü yer almaktadır. Her iki kısımda soyunmalık, soğukluk, sıcaklık olmak üzere kuzeyden güneye sıralanan bölümlerden oluşmaktadır. Güneyinde külhana sahip bir çifte hamamdır. Külhana bitişik durumda bir sundurması bulunmaktadır. Kadınlar kısmı planının erkekler kısmına göre daha küçük tasarlandığı görülmektedir. Hamam her birimde kiremitle kaplı kubbe ile örtülüdür (Resim 116). Yapı duvarını üstte cephe boyunca biri içbükey profilli, diğeri dışbükey profilli iki adet silme sınırlandırmaktadır (Şekil 12), (Resim 117).

Yapının cephelerinde inşa malzemesi olarak kesme taş malzeme kullanılmıştır. Doğu ve kuzey beden duvarlarında yer yer moloz taş malzeme ile bir arada kullanılmış kesme taş duvar örgüsüne rastlanmaktadır. Kubbelerin kasnaklarında da kesme taşla beraber moloz taş malzeme kullanılmıştır.

Kuzey cephede sekizgen şekilli iki kasnaktan birinin kesme taş diğerinin moloz taş malzeme ile inşa edildiği dikkati çekmektedir. Kasnaklar üstte içbükey kavisli bir silme ile sınırlanmaktadır. Kadınlar kısmına girişin yer aldığı bu cephe üstte cephe boyunca devam eden biri içbükey diğeri dış bükey iki profilli silme ile nihayetlenmektedir. Kuzey cephesinin tek açıklığı olan yuvarlak kemerli dikdörtgen giriş açıklığına iki taraftan dörder basamaklı merdivenle inilerek kadınlar soyunmalığına girilmektedir (Resim 118). Taş söveli girişin alınlığı petek desenli alçı

şebekeden oluşmaktadır. Giriş açıklığının sağ tarafında kahverengi levha üzerinde "*Gazi Süleyman Paşa Hamamı Yapımı M. 1331 Restore M. 2006 Bayanlar"* ibaresi yer almaktadır.

Şekil 12: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Planı[336]

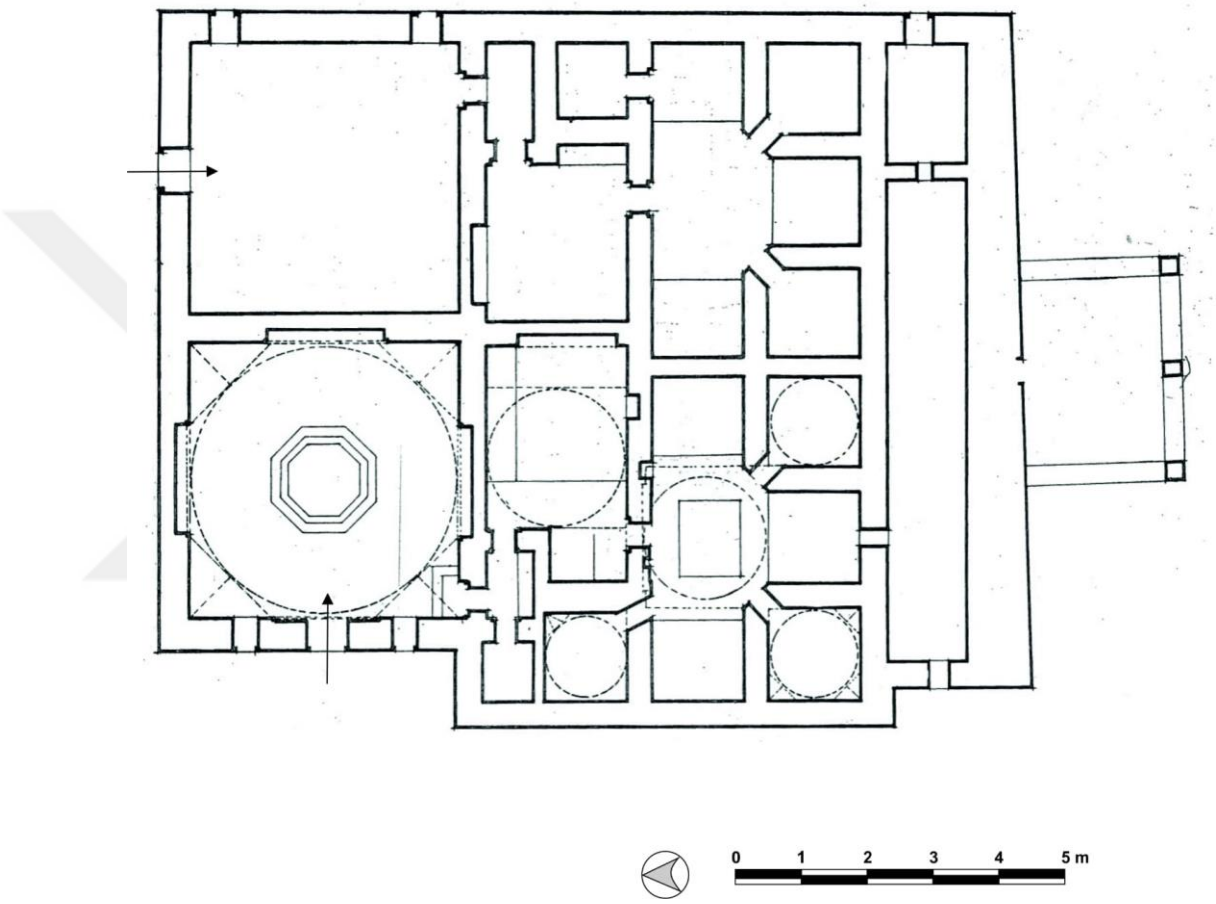

Doğu cephesinde kadınlar kısmının soyunmalık bölümü dışarı doğru taşıntılı bir görüntü vermektedir. Cephede ikisi kadınlar kısmının olduğu tarafta diğeri güney yönünde olmak üzere toplam üç adet dikdörtgen pencere açıklığı görülmektedir (Resim 119). Güney yönündeki açıklık sac bir levhayla kapatılmıştır. Kuzey tarafındaki alçı şebekeli açıklıkların söveleri dışa taşıntılıdır. Denizlikleri kesme taşlarla belirginleştirilmiştir. Sekizgen şekilli kubbe kasnağının tek pencere açıklığı

[336] Ayverdi, (İlk), s.146'dan işlenerek.

bu cephede dikkati çekmektedir. Kubbe kasnağına açılan pencere yuvarlak kemerli alçı şebekelidir. Denizliğini yatay içbükey kavisli taş bir silme doldurmaktadır.

Güney cephesinde sonradan eklenmiş bir bölüm yer alır. Girişi doğu cephesinden sağlanan bu bölümün dört adet dikdörtgen pencere açıklığı iki yöne eğimli kırma çatıyla örtülür. Daha önce çekilmiş fotoğraflarında bu bölümde bir sundurmanın olduğu görülmektedir[337]. Sundurma bugün genişleterek kapalı bir oda haline dönüştürülmüştür (Resim 120). Odanın arkasında kalan külhan mahallinin güney duvarı bu cepheden görülmektedir. Külhanın üstünde ortada yer alan taş külhan bacası dikkati çekmektedir. Külhan bacasının üzerinde taş malzemeden yapılmış kademeli külahı vardır. (Resim 121).

Hamamın iki girişinden birinin yeraldığı batı cephesinde doğu cephesinin tersine bir düzen görülmektedir. Doğu cephesinde kadınlar kısmı dışa çıkıntılı verilirken, batı cephesinde erkekler kısmı içe girintili bir görüntü vermektedir. Batı cephesinin girintili cephesi üzerinde yuvarlak kemerli alçı şebekeli dikdörtgen bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Girişin iki yanında kesme taş söveleri ile kareye yakın alçı şebekeli iki adet pencere açıklığı vardır. Bu cephede soğukluk sıcaklık kısmına denk gelen bölümün beden duvarı dışa çıkıntı yapmaktadır (Resim 122). Erkekler giriş açıklığının sol üstünde kahverengi pano üzerinde latin harflerle "*Gazi Süleyman Paşa Hamamı Yapımı M. 1331 Restore M. 2006 Erkekler"* yazmaktadır.

Hamamın batı cephesinde yer alan giriş açıklığından erkekler soyunmalığının yer aldığı bölüme girilmektedir. Kare planlı soyunmalığın kubbesine geçiş sivri kemerli tromplarla sağlanmaktadır. Soyunmalığın kubbe kasnağının batı cephesinde dıştan görülen tek pencere açıklığı dikkati çekmektedir. Soyunmalığın ortasında mermerden yapılmış daire şekilli soğuk sulu havuz bulunmaktadır. Kubbe ile örtülü soyunmalığın kubbesinin ortasında daire içinde sekiz adet damla şeklinde ışıklık ortadaki yuvarlak ışıklığı çevrelemektedir (Resim 123). Soyunmalığın duvarlarına ahşap korkuluklu ahşap soyunma kabinleri yerleştirildiği görülmektedir.

Sivri kemerli kademeli bir açıklıktan batı yönünde yer alan traşlığa, doğu yönünde ise yine sivri kemerli bir açıklıktan soğukluğa ulaşılmaktadır. Dikdörtgen planlı soğukluk kubbe ile örtülüdür. Kubbe ortasında yedi adet çiçek oluşturmuş ışıklığa yer verilmiştir. Çiçeğin etrafında birbirine eşit uzaklıkta köşelerde yer alan

[337] Ayverdi, (İlk), s.148.

dört adet ışıklık daha görülmektedir (Resim 124). Soğukluk bölümünün doğu duvarında yuvarlak kemerli büyük boyutlu bir niş bulunmaktadır.

Sıcaklık bölümüne soğukluğun güney duvarından yer alan sivri kemerli bir açıklıktan girilmektedir. Sıcaklık doğu ve batısında yer alan iki eyvan arasında kare planlıdır. Batıdaki eyvandan sivri kemerli bir açıklıkla da geçilebilen sıcaklık bölümü, ortada kare alana açılan üç eyvan ve üç köşe hücresinden oluşmaktadır. Kare mekân ve köşe hücreleri kubbe, eyvanlar beşik tonozla örtülüdür. Sivri kemerli bir giriş açıklığından halvetlere geçilmektedir (Resim 125). Ortada yerden yarım metre yüksekliğinde kare kesitli göbek taşı etrafında üç birim kurna bulunmaktadır.

Kadınlar kısmı birkaç ayrıntı ve ölçüleri dışında erkekler bölümü ile benzer özellikler göstermektedir. Hamamın güneyinde kuzey güney yönlü enine dikdörtgen bir külhan ve su deposu bulunmaktadır. Erkekler kısmının güney duvarında yer alan külhanı aydınlatan açıklık kadınlar kısmında bulunmamaktadır (Resim 126).

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Hamamın inşa kitabesi yoktur. Gazi Süleyman Paşa tarafından 1331-1335 yılları arasında Gazi Süleyman Paşa Camii ile birlikte inşa edilmiştir[338]. Vakıf kayıtlarına göre daha önce bir hamamın olduğu ancak harap olduğunu ve yerine bu hamamın yapıldığı bilinmektedir. Hamam çifte hamamlar grubuna girmektedir. Özgün halini koruyan çifte hamam bugün işlevini devam ettirmektedir. Hamamın yaklaşık üç sene öncesine kadar sadece erkeklere hizmet vermekte olduğu bilinmektedir. Külhan bölümünde meydana gelen bir arıza nedeniyle bugün kullanılmamaktadır.

Gazi Süleyman Paşa Hamamı'nın 1950 yıllarında ve 2005 yılında Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onarım geçirdiği bilinmektedir. Hamamın cephelerinin 1950'li yıllardaki onarımında cephe taşları, kat silmeleri, döşeme taşları ve soğukluk bölümünde bulunan havuzu yenilenmiştir[339].

[338] Ayverdi, s.145.
[339] Ayverdi, (İlk), s.146.

3.4.ÇEŞMELER

3.4.1.Meryem Hatun Çeşmesi (Kimsesizler Çeşmesi)

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019

Ek (Resim)No: 127-130

Şekil No: 13-14

Yeri:

Yapı Gazi Süleyman Paşa Bulvarında, Cuma Mahallesinde'dir. Gazi Süleyman Paşa Camii ile hamamının ortasında bir konumdadır. Bu çeşme günümüzde yanından dere geçtiği için bir köprünün altında kalmaktadır (Şekil 13,14, Resim 127).

Şekil 13: Meryem Hatun Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü (Çizim Kerim Yılmazgür)

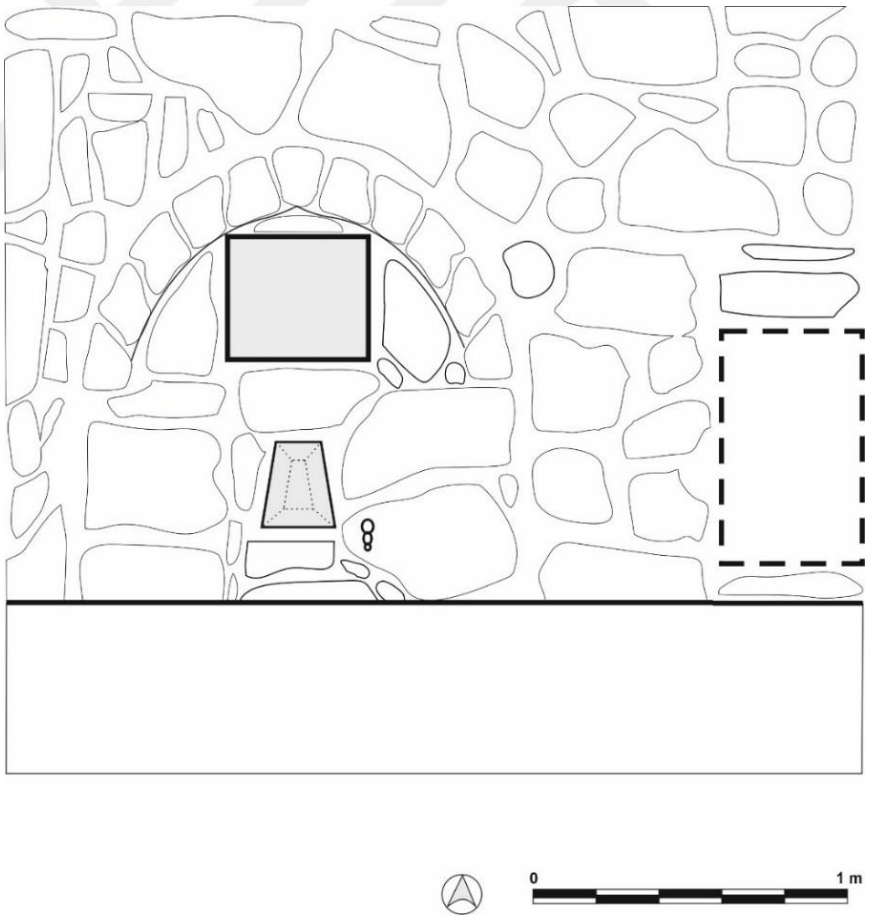

Plan ve Mimari Özellikleri:

Çeşme moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir. Bugün kullanılmayan çeşme enine dikdörtgen kesitli bir plana sahiptir. Cephesinde yer alan 0,25 m derinliğe sahip nişi sivri kemerlidir. Nişin üst kısmında kemerin birleştiği yerde 0,36 m x 0,40 m ölçülerinde kareye yakın mermerden kitabesi vardır. Aynalık kısmında ayna taşının yerinde ikizkenar yamuk formlu bardaklık bulunmaktadır. Yalağa çeşmenin zeminin altında kaldığı için iki basamak inilerek ulaşılmaktadır. Yer yer yosun tutan yalağın iç kısmının dökülen yapraklarla dolduğu ve oldukça bakımsız olduğu görülmektedir (Resim 128). Çeşmenin cephe duvarının 0,70 m doğusunda 0,50 m x 1,10 m ölçülerinde dikdörtgen bir açıklık bulunmaktadır (Resim 129). Bugün işlevini sürdürmeyen çeşme herhangi bir süsleme unsuruna sahip değildir.

Halk arasında Camiönü Çeşmesi, Karpuz Çatlatan Çeşmesi olarak da bilinmektedir.

Şekil 14: Meryem Hatun Çeşmesi Planı (Çizim Kerim Yılmazgür)

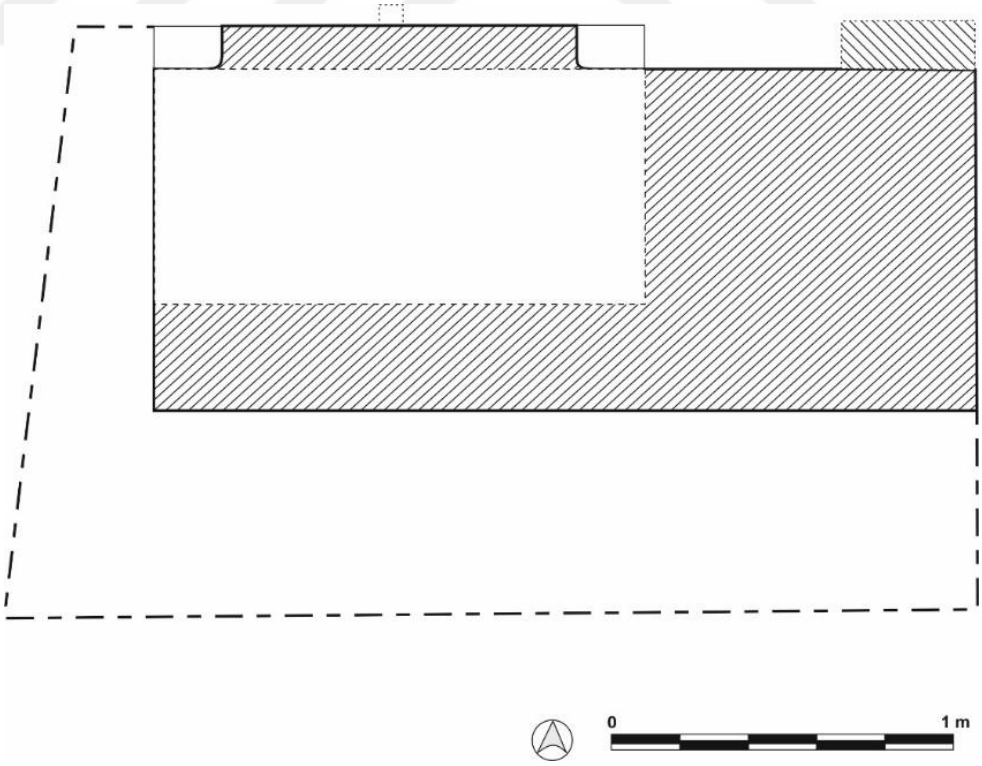

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Çeşmenin aynalık kısmında dikdörtgen bir pano içinde dört satırlık bir inşa kitabesi bulunmaktadır (Resim 130). Kitabenin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metni aşağıdaki gibidir[340]:

كرامت منبعي اق شمس دينك قرب قبرنده
بنا قلدي بوني الحاجّۀ مريم قادين حقّا
اقتدي لولۀ فكرم نقطله اب تاريخن
مصفّى ماء خالص هم بو صو كوثراچلا
سنه ١٢٠٤

Kitabede yazan iki beyitin okunuşu şu şekildedir:

"Kerâmet menba'ı Akşemseddin'in kurb-ı kabrinde[341]
Binâ kıldı [342]*bunu el-Hâcce-i Meryem kadın hakkâ*
Akıtdı lûle-i fikrim nukatle âb-ı târihin [343]
Musaffâ mâ-'i hâlis hem bu suy-ı kevser [344]*içile" (Sene 1204)*[345]

Beyitlerin günümüz Türkçesi ile anlamı ise şöyledir:

Keramet kaynağı olan Akşemseddin'in kabrinin yakınında;
Hacı Meryem Hanım yaptırdı.
Benim düşüncemin kurnasından tarihin suyunu noktalarla akıttı:
"Musaffâ mâ-'i hâlis hem bu suy-ı kevser içile".

[340] Çeşmenin kitabesi Prof Dr Mehmet Şeker tarafından tekrar okunmuş ve düzeltilmiştir. Osmanlı Türkçesi metnin yazıya geçirilip bilgisayar ortamına almamı sağlayan Dr Halil İbrahim Eryılmaz'a teşekkürlerimi arz ederim.

[341] İlk mısrada yer alan "*kurb-ı kabrinde"* ifadesini, Hamdi Birgören makalesinde, Hüseyin Can ise tezinde "*kabri kurbında*" okumuşlardır. Bkn.Birgören, Kitabe, s.48, Can, Tez, s.91.

[342] İkinci mısrada yer alan "*kıldı"* kelimesini, Birgören ve Can "*eyledi*" şeklinde okumuşlardır. Birgören, Kitabe, s.48, Can, Tez, s.91.

[343] Birgören'in makalesinde "*âb u târihin"* şeklinde yazılmıştır. Bkn. Birgören, Kitabe, s.48.

[344] Dördüncü mısrada "*suy-ı kevser"* şeklinde geçen ifadeyi Birgören ve Can "*su kevseri"* şeklinde okumuşlardır. Bkn. Birgören, Kitabe, s.48, Can, Tez, s.91. Biz hem anlam hem de vezin bakımından "*suy-ı kevser"* şeklinde okumayı tercih ediyoruz.

[345] Kitabenin son mısrasında Hem Birgören hem de Can "*sene 1204"* şeklinde tarih kaydetmişlerdir. Kitabenin o kısmı günümüzde okunamamaktadır.

Kitabeyi bizden önce okuyanlar son mısrada "*sene 1204"* şeklinde tarih kaydetmişlerdir. Ancak kitabenin o kısmı bugün okunamasa da şair tarihi düşürürken bize, sadece noktalı harflerin hesaplanmasını önermiştir. Bu harfler hesaplanınca tarih daha önce kaydedildiği gibi sene Hicri 1204 (M.1789/1790) değil 1265 olarak çıkmaktadır. Bu durumda çeşmenin yapılış tarihinin 1265 olması gerekir. Hicri 1265 yılı Miladi 1848/1849 yıllarına denk gelmektedir. Bu tarihe göre çeşmenin 18. yüzyılda değil 19. yüzyılda inşa edildiği anlaşılmaktadır.

"Akşemseddin'in halvete girdiği hücre, bugün caminin kuzeydoğu tarafından aşağı inen sahanlıkta varlığını sürdürmektedir. Bu hücre hala onun adıyla anılmaktadır[346]*"*.

Çeşmenin cephe duvarının doğusunda dikdörtgen bir açıklık yer aldığını yukarıda mimari ve plan özelliklerini anlatırken belirtmiştik. Cephe duvarındaki 0,70 m açıklığın içeriye doğru ilerleyen derinliği göz önünde bulundurulduğunda çeşmenin cephesinin arkasında rivayet edildiği gibi bir hamam olduğunu, bu açıklığın da hamamdan kalma bir açıklık olduğunu düşünebiliriz.

[346] Semiha Ayverdi, Osmanlı Mimarisi, Cilt: lV., ss. 893-894. Aktaran Ethem Cebecioglu, "Akşemseddin'de Bazı Tasavvufi Kavramlar- I", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 42, Sayı: 1, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara,2001, s.80.
Bugün derenin geçtiği hizada kalan çeşmeden o yıllarda merdiven çıkılarak su alındığı rivayet edilmektedir. Cephe duvarının arkasında kalan bölgenin bekâr hamamı olarak kullanıldığı genç, kimsesiz erkeklerin bu hamamda yıkandığı anlatılmaktadır. Yaşar Asal (1958), Gazi Süleyman Paşa Camii Din Görevlisi, Naci Aydemir (1957), Kimsesizler Çeşmesi Yanındaki Tuvaletlerin Görevlisi.

3.4.2.Başaklar Çeşmesi

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019

Ek (Resim)No: 131-133

Şekil No: 15-16

Yeri:

Yapı Yenice Mahallesi, Maşatlar Meydanı'nda yer almaktadır. Tahsin Beyler Evi'nin duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. *"Maşatlar Çeşmesi"* adıyla da bilinmektedir[347].

Şekil 15: Başaklar Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü (Çizim Kerim Yılmazgür)

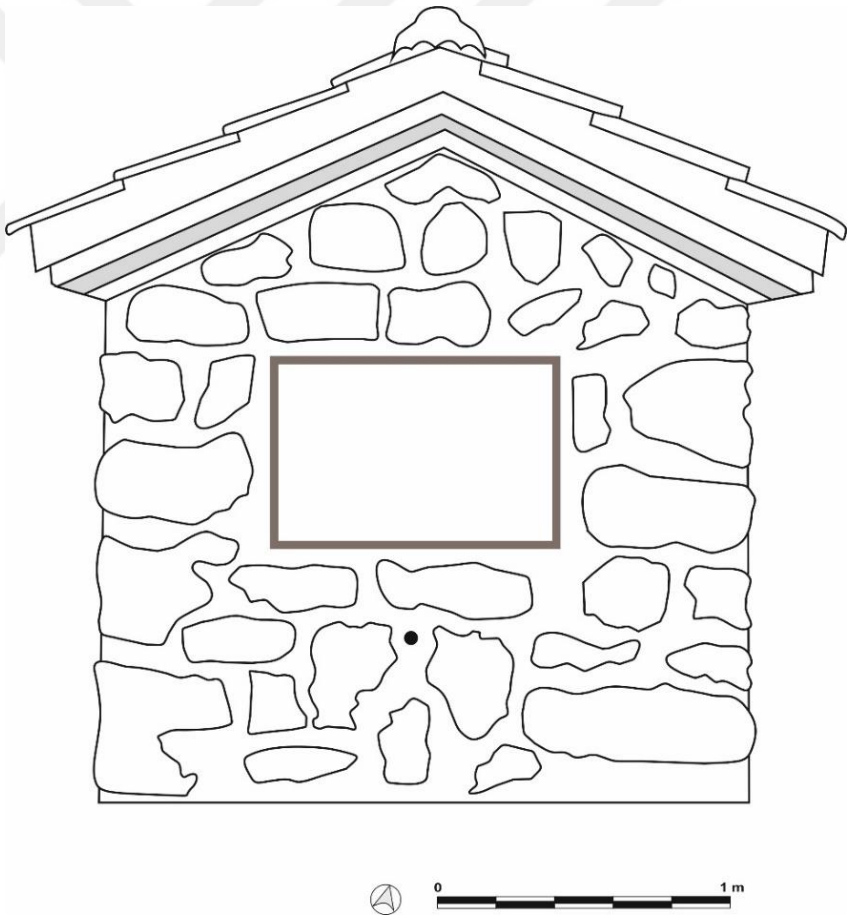

[347] Can, Tez, s.98.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Tahsin Beyler evinin kuzey duvarına bitişik olan çeşme 1,50 m yüksekliğe sahiptir ve 1,20 m x1,75 m ebadında dikdörtgen planlı prizmatik bir yapıdır (Şekil 15,16). İki yöne eğimli kırma çatı ile örtülü, oluklu kiremitle kaplıdır (Resim 131).

Çeşmenin cephesi iki alçı silme ile nihayetlendirilmiş, üçgen alınlığa sahiptir. Çeşmenin kuzey ön cephesinin aynalık kısmında 0,60 m x 0,82 m ölçülerinde mermer levha üzerinde H. 1247 (M. 1831) tarihli orijinal kitabesi yer almaktadır (Resim 132). Ayna taşı olmayan çeşmenin ayna taşı yerinde musluk borusu görülmektedir. Musluğu olmayan çeşme bugün kullanılmamaktadır. Çeşmenin zeminle birleşen kısmında yerin altında kalan yalağın izleri görülmektedir.

Şekil 16: Başaklar Çeşmesi Planı

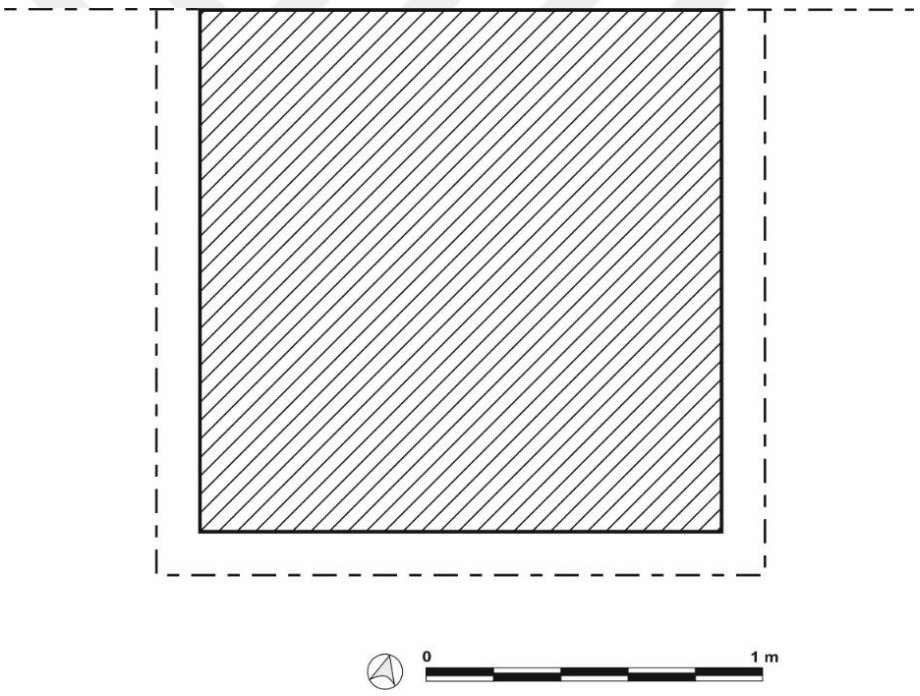

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Çeşmenin 8 satırlık kitabesi ta'lik hatla yazılmıştır. Kitabenin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metni aşağıdaki gibidir[348]:

[348] Çeşmenin kitabesi Prof Dr Mehmet Şeker tarafından tekrar okunmuş ve düzeltilmiştir. Osmanlı Türkçesi olan kitabenin metni yazıya Dr Halil İbrahim Eryılmaz tarafından geçirilmiştir.

زهی بر صاحب الخیرات الحاج محمّد کم
اون ایکی چشمه بنیاد ایلدی بو ماء رعنادن
دیارکوینگ احیا اولدی شمدی آب لطفیله
دعاء خیره مضهر اولدی هب ادنا و اعلادن
خصوصا بو کزیده چشمه بر عین الخیرات اولدي
صفالرکسب ایدر نوش ایلینلر اشبومجرادن
چیقار دورت کوشه دن تا ریخنی عطشانه عرض ایله
ایچلڭ اصوعافیت ولسون بو آب سکّر آسادن
١٢٤٧

Kitabenin metninin Türkçe okunuşu şöyledir:

"Zihî bir sâhibü'l-hayrât El-hâc Mehmed kim [349](Mehemmed)
On iki çeşme binâ eyledi bu mâ-i ra'nâdan
Diyâr-ı Göynük ihyâ oldu şimdi âb-ı lutfile
Duâ-i hayra mazhar oldu heb ednâ ve a'lâdan
Husûsâ[350] bu güzîde çeşme bir aynü'l-hayât oldı
Safâlar kesb ider nûş eyleyenler işbu mecrâdan
Çıkar dört köşeden târihini 'atşâna arz eyle
İçin su âfiyet olsun bu âb-ı sükker-âsâdan "
1247 (M.1831/32)

Çeşmenin tüm cepheleri moloz taşla yenilenmiştir. Farklı zamanlarda onarımlar geçirdiği anlaşılmaktadır. 1967 yılında çekilmiş fotoğrafında moloz taşlar dikkati çekmektedir[351].1993 yılında çekilmiş bir fotoğrafta bütün yüzeylerinin mermer kaplı olduğu ve yalağı olduğu görülmektedir[352](Resim 133). Özgün yapısını yitiren çeşme işlevini de sürdürmemektedir. Kitabesine göre H 1247 (M.1831/32) yılında yaptırılmıştır.

[349] Hamdi Birgören makalesinde ve Hüseyin Can ise tezinde "*kim"* kelimesini "…" okunamadığı şeklinde göstermişlerdir. Bkn.Birgören, Kitabe, s.47, Can, Tez, s.98.
[350] Birgören ve Can "*hususen*" şeklinde okumuşlardır. Bkn.Birgören, Kitabe, s.47, Can, Tez, s.98, O yüzyılda *"husûsâ"* olması daha makul gelmektedir.
[351] Erdem, Tez, s.288.
[352] Çeşmenin 1993 ve 1998 yılına ait fotoğrafları için Bkn. Konukçu, Yıllık, s.69, Erdem, Tez, s.288.

3.4.3.Çarşı Çeşmesi

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019

Ek (Resim) No: 134-137

Şekil No: 17-18

Yeri:

Yapı Bolu İli, Göynük İlçesi, Cuma Mahallesinde'dir. Çarşının içinde yer aldığı için halk arasında Çarşı Çeşmesi adıyla anılmaktadır.

Şekil 17: Çarşı Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü (Çizim Kerim Yılmazgür)

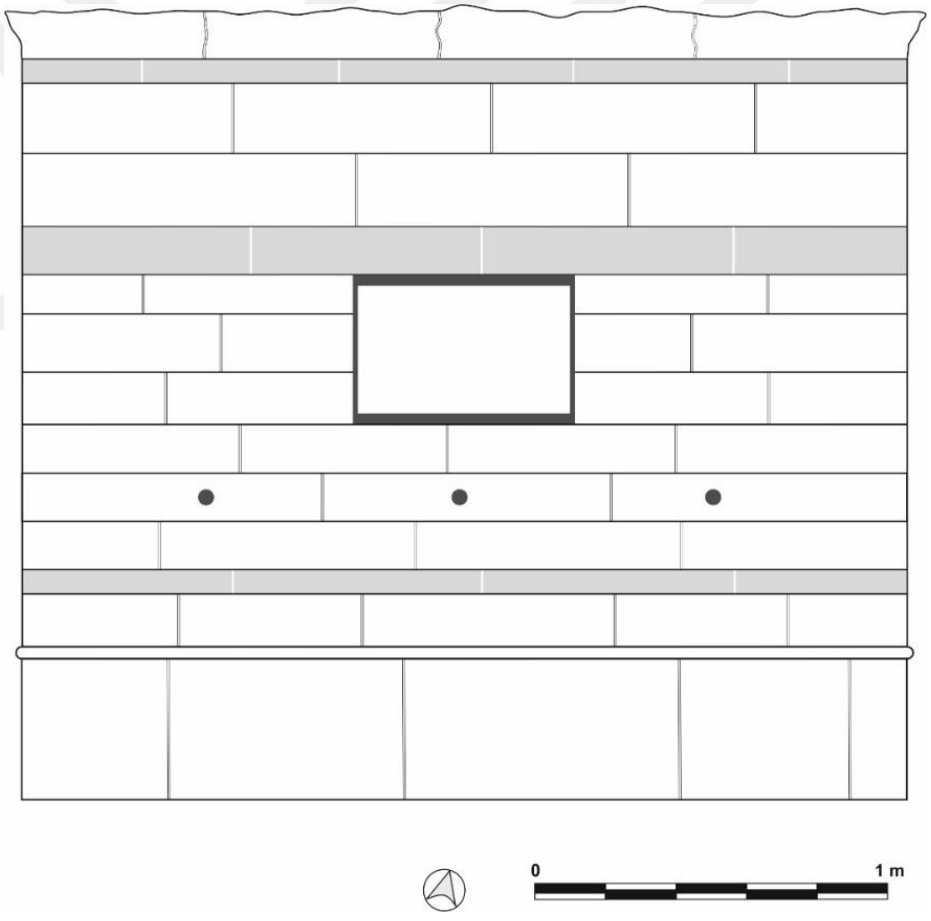

Plan ve Mimari Özellikleri:

Çeşme bugün günümüze kalan kısmıyla dükkân olarak kullanılan bir yapıya kuzeybatı yönünde bitişik konumdadır. Yapının 2,20 m genişliğinde 1,95 m yüksekliğinde, dikdörtgen prizma şeklindeki gövdesi profilli taş bir silme ile sonlanmaktadır (Resim 134).

Çeşmenin aynalığına gömülü 0,35 m x 0,55 m ölçülerinde üç satırlık tamir kitabesi bulunmaktadır (Resim 135). Mermer kaplı ayna taşının üzerinden üç çeşmeden su akmaktadır. Çeşme yerde 2,20 m x 0,60 m ölçülerinde ve derinliği 0,35 m olan bir yalakla nihayetlenmektedir.

Dikdörtgen prizma şekilli çeşmenin aynalık oluk ve yalak kısmı bugün mermerle kaplanmıştır. Çeşme herhangi bir süsleme unsuruna sahip değildir.

Şekil 18: Çarşı Çeşmesi Planı (Çizim Kerim Yılmazgür)

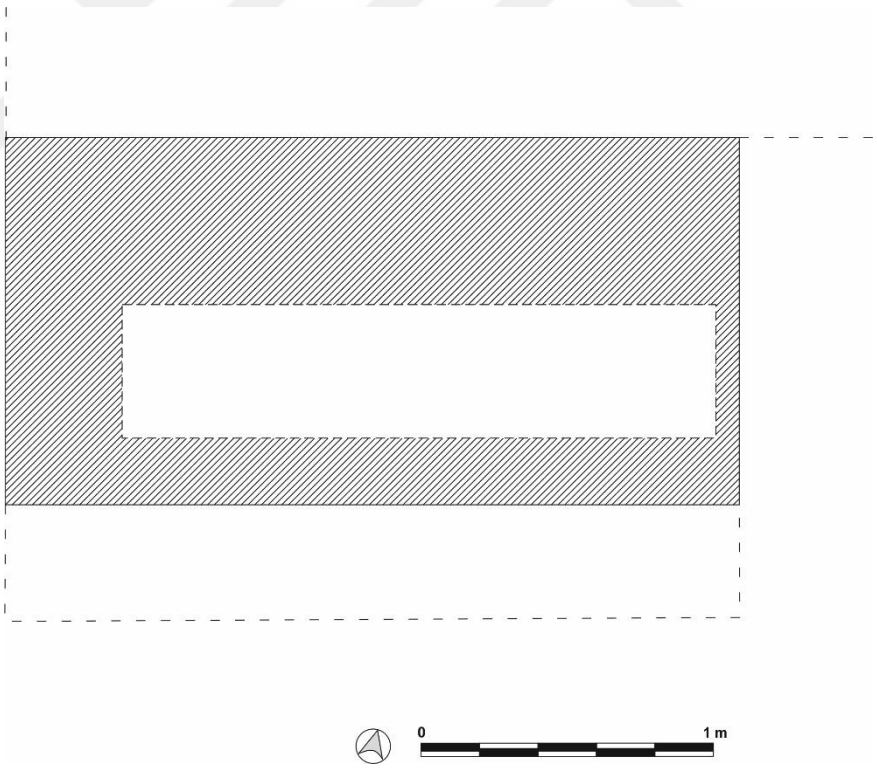

Tarihlendirme ve Onarımlar:

İnşa kitabesi olmayan çeşme, tamir kitabesine göre Miladi 25 Ekim 1900 tarihinde onarım geçirmiştir[353].

Çeşmenin tamir kitabesinin metni aşağıdaki gibidir:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
وسقهم ربهم شرابا طهورا
تعمير سنه ١٣١٨غرء رجب

Celi Sülüs hatla yazılmış üç satırlık Arapça tamir kitabesinin metninin Türkçe okunuşu şöyledir:

"*Bismillâhirrahmânirrahim* [354]
Ve sekâhüm rabbühüm şerâben tahûrâ
Ta'miri sene 1318[355] *ğurre-i Receb"*

Kitabesinde İnsan Suresi'nin (76) 21. Ayet'inin[356] son kısmına yer verilmiştir. İlk iki satırı Arapça son satırı Osmanlı Türkçesi'dir. Besmeleden sonra gelen Ayetin son kısmında "*Allah onlara tertemiz bir içecek ikram eder*" ifadesi yazmaktadır.

İşlevini sürdüren çeşme orijinal yapısını kaybetmiştir. Özgün yapısında taş malzeme kullanıldığını düşündüren tek şey gövdesi üzerinde mermerle kaplanamayan profilli taş silmesidir (Resim 136). Yan cephelerinde sıvalı kesme taş malzemeler dikkati çekmektedir. Kuzeybatı yönünde dükkâna bitişik duran çeşmenin arkası briketlerle doldurulmuş gibi görünmektedir (Resim 137). Çeşmenin tamir kitabesi ve üstte yer alan profilli silmesi özgün özelliğini korumaktadır.

[353]Hamdi Birgören makalesinde 1317 olarak gördüğü için tarihi 5 Kasım 1899 olarak tespit etmiştir. Hüseyin Can tezinde hicri 1318 olarak kaydetmiş ancak Miladi tarihi 1900-1901 olarak göstermiştir. Bkn. Birgören, Kitabe, s.47, Can, Tez, s.94. "*ğurre-i Receb"* Recep ayının başı 25 Ekimdir. Miladi olarak 1900 yılına denk gelmektedir.

[354]Birgören Türkçe okunuşuna yer verirken "*Besmele"*'yi vermemiştir. Can ise *"Besmele"* ile kaydetmiştir. Bkn.Birgören, Kitabe, s.47, Can, Tez, s.94. Çeşmenin kitabesinde yer alan ilk ibare "*Besmele"* dir.

[355] Birgören tarihi "1317" olarak kaydetmiştir. Can "1318" olarak vermiştir. Bkz.Birgören, Kitabe, s.47, Can, Tez, s.94. Biz de 1318 olarak okuduk.

[356] Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli, s.577,İnsan (Dehr) Suresi 76/5.

3.4.4.Beybahçesi Çeşmesi (Konakyeri Çeşmesi)

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019

Ek (Resim) No: 138-139

Şekil No: 19-20

Yeri:

Yapı Adnan Menderes Mahallesi, Sarayönü sokakta inşa edilmiştir. Halk arasında Konakyeri Çeşmesi ve Sarayönü Çeşmesi adıyla da bilinen çeşmenin[357] cepheden sağ tarafında Saraylar Evi, sol tarafında Canbolat Evi adıyla anılan evler vardır.

Şekil 19: Beybahçesi Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü (Çizim Kerim Yılmazgür)

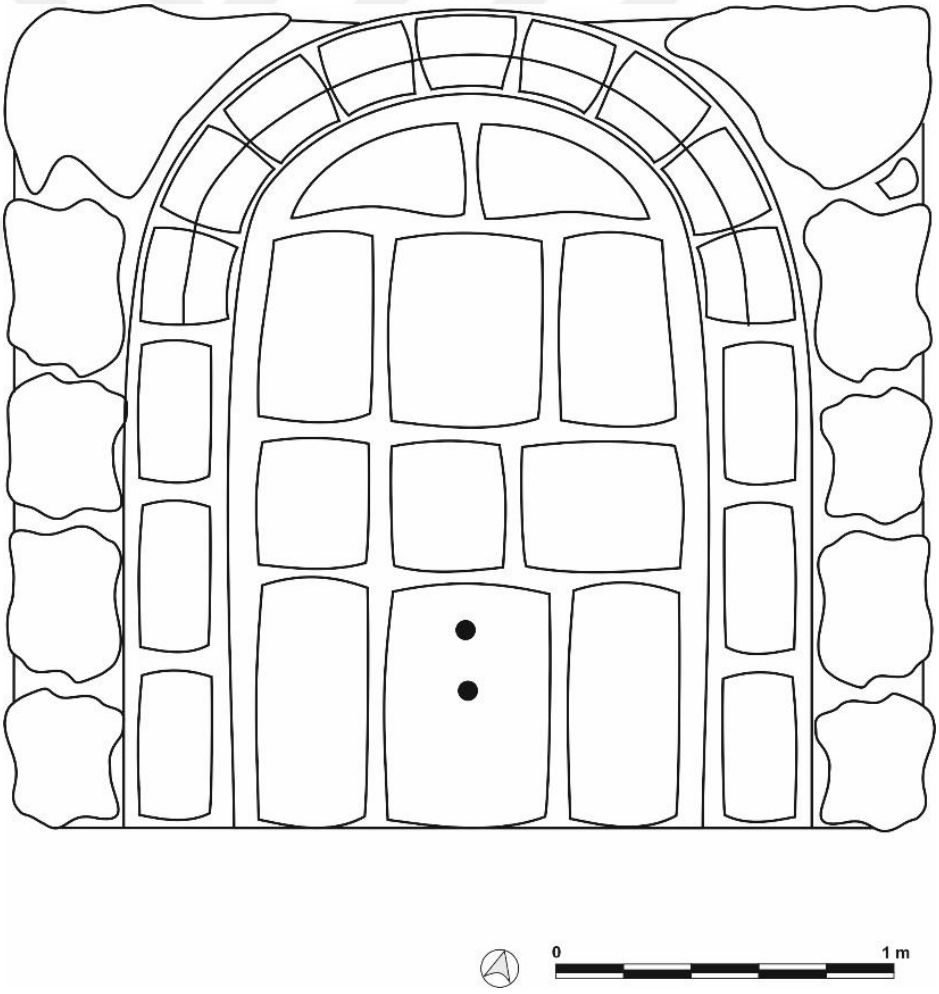

[357] Engin Güler (1948), Saraylar Evi Sahibi.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Çeşmenin arka cephesi bir ev kalıntısının önünde evin duvarı olduğu düşünülen yıkık bir duvara gömülüdür. Çeşme 2,06 m x 2,06 m x 1,50 m ölçüleriyle kare prizma bir gövdeye sahiptir (Şekil 12, Resim 138).

Çeşmenin inşasında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Ayna taşı 0,38 m x 0,40 m ebadında ve üzeri sıvalıdır. Ayna taşının olduğu kısımda daha önce kurnaların takılı olduğunu düşündüren iki delik bulunmaktadır. Toprak zemine gömülü yalak bölümünün çevresinde otlar bitmiştir. Sağ ve sol tarafında yalağın parçalarından izler görülmektedir. Çeşmenin üstünde daha önce çatısı olduğunu varsayabileceğimiz izler ve kırık taşlar bulunmaktadır (Resim 139). Yapı herhangi bir süslemeye sahip değildir.

Şekil 20: Beybahçesi Çeşmesi Planı (Çizim Kerim Yılmazgür)

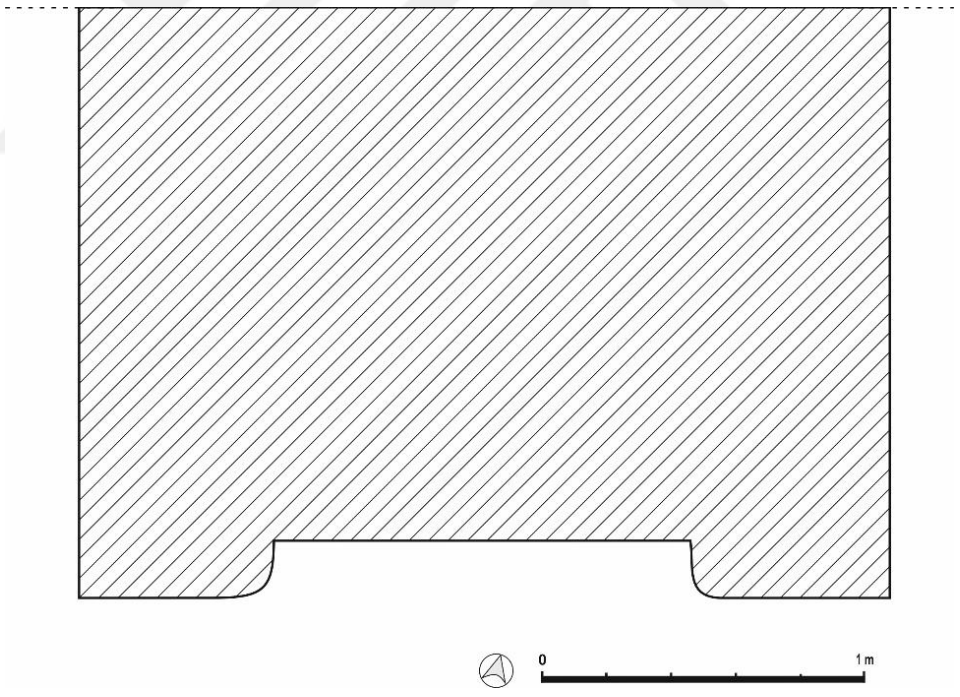

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Halk arasında şehir şebeke suyunun olmadığı zamanlarda çeşmenin suyunun aktığı söylenmektedir. Günümüzde kalıntısı kalan evin Hamza Bey'in evi olduğu ve evinin bahçesinde sahibinin adıyla anılan suya Hamza Bey Suyu denildiği bilinmektedir[358]. Çeşmenin 1991 yılına ait fotoğraflarında Hamza Bey Evi'nin henüz yıkılmamış olduğu ve çeşmenin evin güney cephesine bitişik olduğu görülmektedir[359]. Bir zamanlar yöre halkının su ihtiyacını karşılayan çeşmenin şimdi suyu akmamaktadır. Günümüze gelebilmiş evlerin en eskisi 200 yıllıktır[360]. Özgün yapısını koruyan ancak oldukça bakımsız olan çeşme bugün kullanılmamaktadır.

[358] Engin Güler (1948), Saraylar Evi Sahibi.
[359] Erdem, Tez, s.288. Çeşme Erdem'in tez çalışmasında 157 numaralı fotoğrafta Konakyeri Çeşmesi adıyla 1991 yılına ait hali görülmektedir.
[360] Erdem, Tez, s.234.

3.5. HÜKÜMET KONAKLARI

3.5.1.Hükümet Konağı

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019
Ek (Resim)No:140- 145
Şekil No: 21-22-23

Yeri:

Göynük Hükümet Konağı ön cephesi Hükümet Caddesi'ne arka cephesi Beşir Bayraktar Caddesi'ne bakan eğimli bir konumda yer almaktadır.

Plan ve Mimari Özellikleri:

Dikdörtgen planlı ve üç katlı yapının eğimli konumundan dolayı Hükümet Caddesi'ne bakan girişin olduğu cephe iki katlı, Beşir Bayraktar Caddesi cephesi ise üç katlıdır. Ortada uzun bir koridor, koridorun iki yanında odaların yer aldığı dört yöne cepheli plan şemasıyla inşa edilen Göynük Hükümet Konağı'nın en alt katında kütüphane, orta katta adliye ve mahkeme salonları, en üst katta ise maliyeye ait mal müdürlüğü, vergi dairesi ve icra müdürlüklerinden oluşan bölümler yer almaktadır (Resim 140).

Yapının örtüsünü iç bölümde ahşap tavan, dışta kiremit kaplı beşik çatı meydana getirmektedir. Çatının yapının yan cephelerine bakan bölümde üçgen alınlıklar bulunmaktadır. Alınlıkların eğimli kenarlarında beyaza boyanarak alçı görünümü alan profilli silmelerle sınırlandırılmıştır.

Kuzeybatı yönüne bakan yan cephesinde alt seviyede basık kemerli, kare formlu bir adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Orta seviyede dikdörtgen şekilli, basık kemerli beş açıklığın taş söveleri dışa taşıntılı verilmiştir. Orta seviye açıklıkların altında cephe boyunca devam eden iki sıra silme ile açıklıkların üstünden geçen düz taş silme cepheyi üç bölüme ayırmaktadır. Üst katta toplam yedi adet pencere açıklığının düzeni ise ortada iki, cephe köşelerine yakın sağda iki ve solda üç adet pencere açıklığı şeklindedir. Genişlikleri alt kattakilere göre daha dar olan basık kemerli açıklıklar dışa taşıntılı ahşap görünümü verilmiş kilit taşları olan taş

sövelerle çevrelenmektedir. Pencerelerin denizlikleri yatay silmelerle bütünleştirilmiştir (Resim 141).

Şekil 21: Göynük Hükümet Konağı Alt Kat Planı[361](Çizim Kerim Yılmazgür)

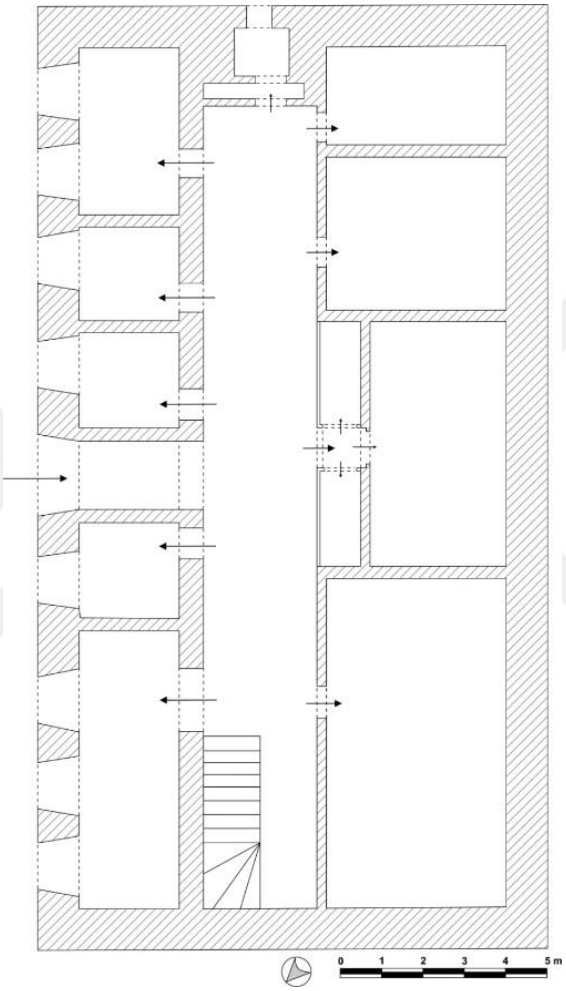

Güneydoğu cephenin pencere açıklıgı düzeni ve malzemesi kuzeybatı cephesinden üst katta farklılaşmaktadır. Kuzeybatıda üst seviyede yedi adet pencere açıklığı sayısı bu cephede dokuz adet açıklığa çıkmaktadır. Dokuz adet açıklığın diğer pencere açıklıklarından farklı olduğu görülmektedir. Bu cephede alt sıralarda yer alan ve diğer cephedeki açıklıklardan farklı olarak söveleri kilit taşları ahşaptır. Üst kat seviyesinde ortada altta iki, alınlığın hemen altında iki adet olmak üzere altlı üstlü ikişerden toplam dört adet açıklık yer almaktadır. Üst kat açıklık düzeni cephe

[361] Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'undan işlenerek.

köşelerine yakın yerleştirilen ikişerden dört adet ahşap söveli ahşaptan kilit taşlı pencere açıklıklarıyla tamamlanır (Resim 142). Orta sırada söveleri taştan basık kemerli dikdörtgen şekilli beş adet pencere açıklığı dikkati çekmektedir. Alt sıradaki basık kemerli dikdörtgen şekilli pencere açıklığının yarısı zemin seviyesinin altında kalmaktadır (Resim 143).

Şekil 22: Göynük Hükümet Konağı Zemin Kat Planı[362](Çizim Kerim Yılmazgür)

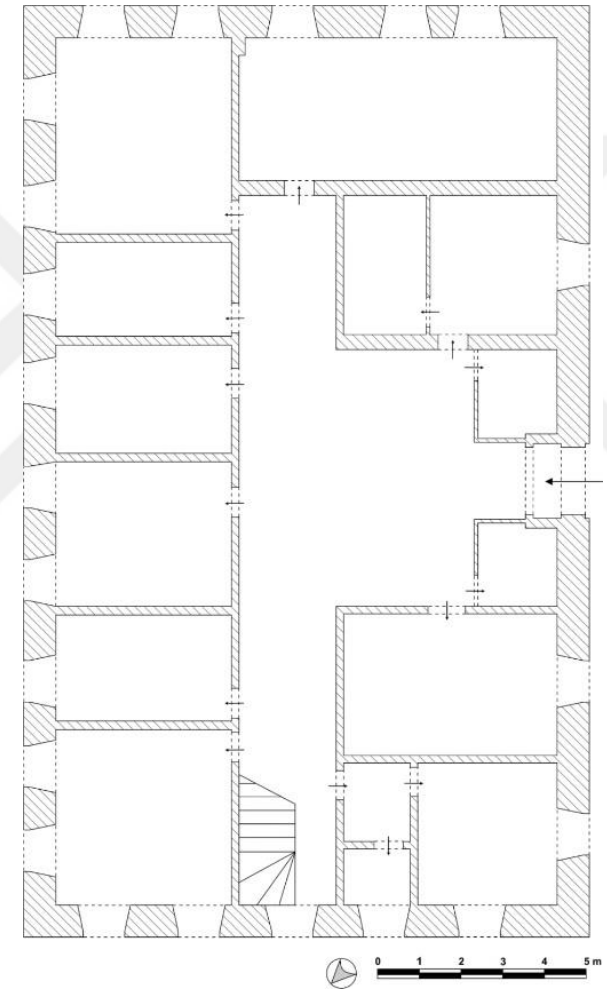

Güneybatı cephesi ana cephe şeklinde düzenlenmiştir. Cephenin ortasında yapının yuvarlak kemerinin üzerinde kilit taşlı bir nişin içinde iki giriş açıklığından biri yer almakadır. Cephenin alt seviyesinde giriş açıklığının iki yanında basık kemerli toplam sekiz adet pencere açıklığı vardır. Orta seviyede toplam dokuz adet

[362] Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'undan işlenerek.

pencere açıklığı bulunmaktadır. Açıklıkların söveleri ve kilit taşları dışa taşıntılı verilmiştir. Bütün cephelerin üst katlarında olduğu gibi en üstte yer alan dokuz adet pencere açıklığının söveleri kilit taşları ahşap görünümü verilmiştir. Cephenin diğer açıklıklarının tamamı taş sövelidir. Cephe boyunca yapıyı enine üç parçaya bölen taş silmeler, yan cephelerde olduğu gibidir. Bu cepheden yapıya yine yuvarlak kemerli bir giriş açıklığından girilmektedir. Yuvarlak kemerli açıklığın alınlık kısmında yapının inşa kitabesi yer almaktadır (Resim 144).

Şekil 23: Göynük Hükümet Konağı Üst Kat Planı[363](Çizim Kerim Yılmazgür)

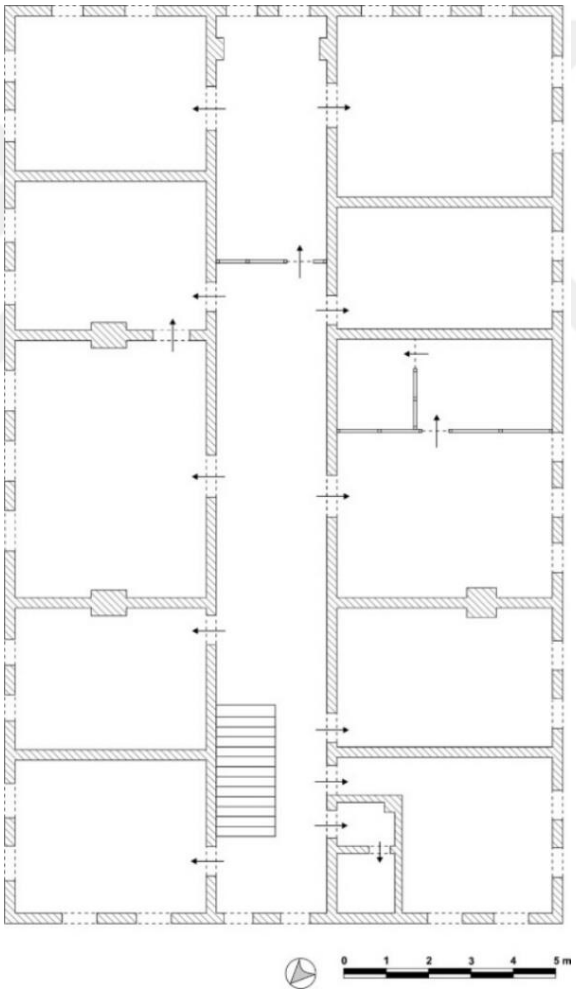

[363] Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'undan işlenerek.

Kuzeydoğu cephesinde yer alan giriş açıklığı güneybatı cephesindeki açıklıkla aynı özelliklere sahip alınlık kısmında güneybatı cephesinin giriş açıklığının alınlığında da bulunan inşa kitabesinin bir kopyası yer almaktadır. İki katlı cephenin üst katında ortada üç adet iki yanda dörderden toplam on bir adet pencere açıklığı yer almaktadır. Alt katta giriş açıklığının her iki tarafında üçer adet basık kemerli kilit taşlı dikdörtgen şekilli pencere açıklıkları vardır.

Etrafında yan yana odalardan oluşan iç sofaya giriş, kuzeydoğu cephesinin ortasından, yarım daire kemerli açıklıktan sağlanmaktadır. Yapıya girildiğinde iç sofanın kuzeybatı yönünden ahşap bir merdivenle üst ve alt katlara ulaşılmaktadır.

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Hükümet caddesine bakan giriş açıklığının alınlığında yer alan kitabesine göre yapı II. Abdülhamit zamanında M.1887-1889 (H.1305-1306) yıllarında Kaymakam Kami Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Kitabenin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metni aşağıdaki gibidir:

شهنشاه معظم خضرت عدالحميد خانڭ
سريرسلطنتنده عمرين افزون ايلسون مولا
جهان مستغرق اولدى سايه سنده عدلوعمرانه
نه ظلمه بر محل قالدى نه بوم و شومه بر ما وا
بو داردلنشينى بويله نو طرزاوزره كوينكد
دكل كورمك تصور ايلمك مشكل ايكن حتى
كمال همت وغيرتله اسبابڭ ايدوب اعداد
بونى قائممقام كامى افندى ايلدي انشا
ولايتدن لوادن هرنه يولده امراولنديسه
او صورتده يپوب اكماله همت ايلدى حقا
كوروب طرز بهيمنڭ فكرى تاريخ كهر يازدم
ياپيلدى بتدى نو دارحكومت اولدى بى همتا

١٣٠٦ ـ ١٣٠٥

Her iki giriş açıklığında da yer alan Rik'a hatla yazılmış yedi satırlık inşa kitabesinin Türkçe okunuşu şu şekildedir[364]:

"Şehinşâh-ı mu'azzam hazret-i Abdülhamîd Hân'ın
Serîr-i saltanatında ömrin efzûn eylesün Mevlâ
Cihan müstağrak oldı sâyesinde 'adl ü ımrâna
Ne zulme bir mahal kaldı ne bûm u şûma bir me'vâ
Bu dâr-ı dil-şîni böyle nev-tarz üzre Göynük'de
Değil görmek tasvir eylemek müşkil iken hattâ
Kemâl-i himmet ve gayretle esbâbın idüb a'dâd
Bunu kâim-makâm Kâmî efendi eyledî înşâ
Vilâyetden livadan her ne yolda emr olındıysa
O sûretde yapub ikmâle himmet eyledi hakkâ
Görüb tarz-ı behiminin Fikrî târîh güher yazdum
Yapıldı bitdi nev dâr-ı hukûmet oldı bî-hemtâ
1305-1306

Kitabenin içeriği, kapıdaki levhada günümüz Türkçesi ile aşağıdaki metindeki gibi yer almaktadır (Resim 145):

"Padişahlar Padişah'ı Büyük Hazret-i Abdülhamid Han'ın
Saltanatta oturanın ömrünü uzatsın Allah.
Cihan (Dünya) O'nun sayesinde adalet ve kültüre sahip oldu.
Ne zulme yer kalmadı ne de baykuşa ve uğursuzluğa yer kalmadı (sığınalı)
Bu gönlü hoş eden yer Göynük'te yeni bir tarz üzere (yapılmıştır).
Böyle bir binayı görmek değil düşünmek bile mümkün değilken, (şüpheliyken) yardımların en iyisi ile gayretle sebeplerini hazırladı, (Saydı).
Bunu Kaymakam Kâmi Efendi yaptırdı.
İlden Sancaktan her ne emredildiyse o şekilde yapıp Hakk'a hizmet için tamam eyledi. Bu binayı en seçkin tarzda gören Fikri cevher gibi tarih düşürdü. Yeni Hükümet Konağı benzersiz bir şekilde yapıldı.
1305-1306 (1889-1890)" [365]

[364] Prof Dr Mehmet Şeker'in yardımıyla okunmuştur.
[365] Hükümet konağının girişinde yer alan levhada Miladi tarihler yanlış verilmiştir. Doğrusu H.1305-1306 /(1887- 1889) olmalıdır.

3.6. SAAT KULELERİ

3.6.1.Zafer Kulesi

İnceleme Yılı: 2014- 2015- 2019

Ek (Resim) No: 146-149

Şekil No: 24-25

Yeri:

Cuma Mahallesinde, ilçeye hâkim *Hisar Tepesi* adı verilen yüksek bir mevki üzerinde yer almaktadır. Sakarya Meydan Muharebesi zaferinin anısına inşa edilmiştir. (Resim 146, Şekil 24).

Şekil 24: Göynük Zafer Kulesi Ön Cephe Görünüşü (Çizim Kerim Yılmazgür)

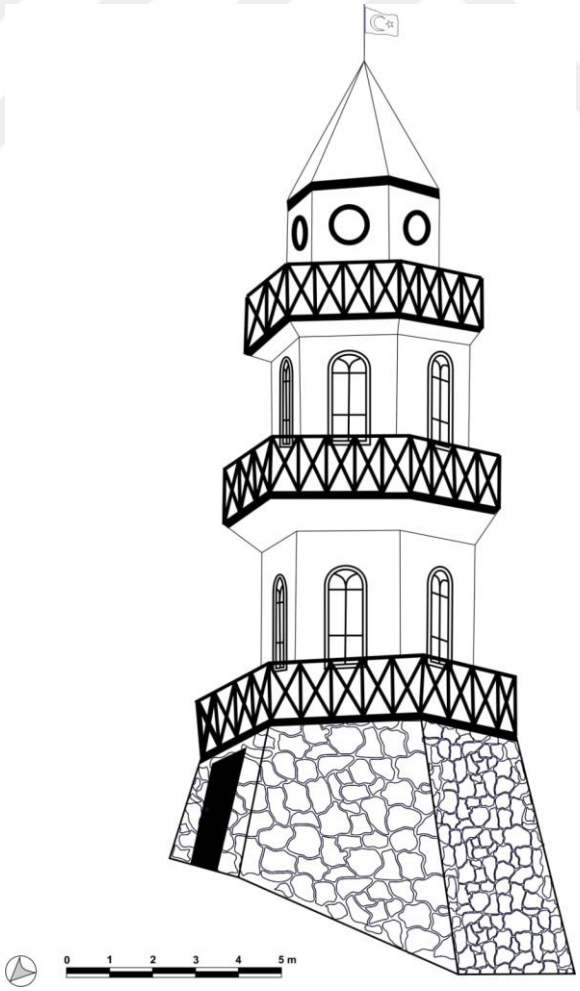

Plan ve Mimari Özellikleri:

Kule çokgen taş bir kaide üzerinde yükselmektedir. Kaidenin inşasında kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Aşağıdan yukarıya küçülen altıgen plana sahip yapı üç katlıdır (Şekil 25). Kaide üzerinden yükselen kule ahşaptır. Ahşap kulenin üç katının cepheleri de beyaza boyanmıştır.

Şekil 25: Göynük Zafer Kulesi Planı (Çizim Kerim Yılmazgür)

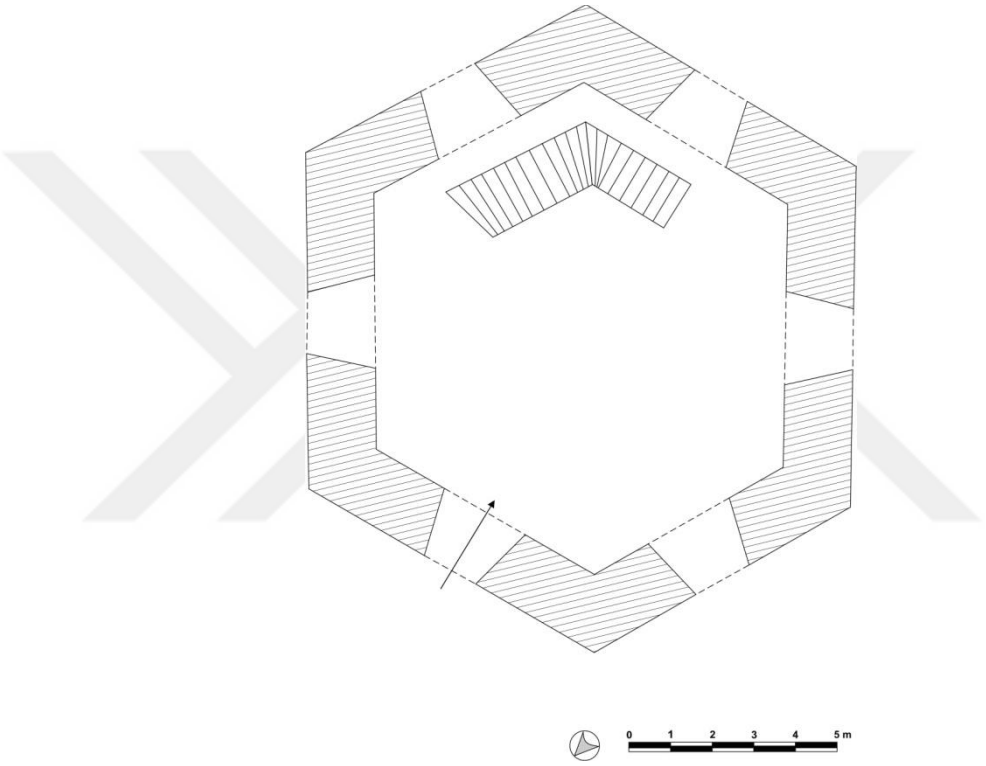

Altıgen kulenin birinci katında bir giriş açıklığı ve ahşap söveli beş pencere açıklığı yer almaktadır. Birinci kat ahşap korkuluklu bir balkonla çevrelenmektedir. Giriş açıklığının yer aldığı cephede korkuluğun sağ tarafına Zafer Kulesi'nin tarihçesinin yazıldığı bir levha yerleştirilmiştir.

Kulenin ikinci katı alt katın tekrarı bir düzendedir. Son katın giriş açıklığı, alt katlarla aynı cephede ancak daha küçük formdadır. Giriş açıklığının dışındaki diğer cephelere beş adet öküzgözü pencere yerleştirilmiştir. Kule 14,15 m yüksekliğe sahiptir. Kulenin üç katında da yer alan ahşap korkulukların çapı alt kattan üst kata küçülmektedir. Tepesinde saç kaplı bir külah âlemle son bulmaktadır.

Yapıya giriş altıgen kaide üzerinde açılmış dikdörtgen şeklinde bir açıklıktan sağlanmaktadır. Taşa oyulmuş dikdörtgen şekilli açıklık bugün demir doğrama kafes ile kapatılmıştır (Resim 147). Yapıya girildiğinde demir ve ahşap kirişlerin birinci katı taşıdığı görülmektedir. Ahşap merdivenle ulaşılan üç katın iç cepheleri tamamen ahşap doğramalarla döşenmiştir (Resim 148). Son katta kulenin külahını taşıyan tavanın ahşap örtüsü dikkati çekmektedir.

Tarihlendirme ve Onarımlar:

Kulenin yapımı Göynük Kaymakamı Hurşit Bey ve halk tarafından başlatılmıştır. 1921 yılında inşası başlatılan Zafer Kulesi 1923 yılında tamamlanmıştır[366]

1960 yılında restore edilen kulenin 1999 senesinde yapılan bir onarım sırasında elektrik kontağında çıkan bir arıza sebebiyle yandığı bilinmektedir[367]. Özgün haline sadık kalarak yenisi tekrar yaptırılmıştır. Yanmadan önce üzerinde saat olduğu ve saat kulesi olarak kullanıldığı eski tarihli fotolarından anlaşılmaktadır[368](Resim 149). Bugün üzerinde saat bulunmamaktadır[369].

[366] Yasa, s.35.
[367] Yasa, s.35.
[368] Fotoğraflar için bkn., Erdem, Tez, s.83, Hakkı Acun, **Anadolu Saat Kuleleri**, AKM Yayını, Ankara, 1994, s.17.
[369] 2019 yılındaki son saha çalışmamız sırasında kuleye tekrar saat konulduğu görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ TARİHİ YAPILAR

4.1. GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ TARİHİ YAPILAR

Göynük Sofuali Camii:

Onarımlarla asli halini yitirmiş tarihi yapılardan Sofuali Camii, Sofuoğlu Mahallesi, Beybahçesi Caddesi'ndedir. Cami günümüzde az eğimli zemin üzerinde uzun kenarları kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kuzey cephesinde cepheye bitişik sonradan eklenmiş bir tuvalet ve abdest alma yerinin bulunduğu mekân yer almaktadır.

Caminin bütün cepheleri beyaz badana ile sıvanmıştır. Zeminle yapının oturduğu birleşim yerinde kabayonu taş malzeme dikkati çekmektedir. Örtü sistemini içte düz ahşap tavan, üst örtüsünü dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı oluşturmaktadır. Minaresinin gövdesi çatı üzerinden başlamaktadır. Ahşap silmelerle oluşturulmuş düz bir saçak bütün cepheleri dolanmaktadır.

Doğu cephesinde güneyden kuzeye doğru yuvarlak kemerli üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Güney cephesinde yuvarlak kemerli, atkı taşları mermerden, kemer içleri alçı şebekeli birbirinin aynı iki adet dikdörtgen pencere açıklığı vardır (Resim 150).

1974 yılında caminin beden duvarlarının taş malzeme ile yeniden yapıldığı doğuda bulunan ahşap minarenin yerine kuzeybatı köşeye kâgir bir minare eklendiğinden bahsedilmektedir.[370]

Aksungur Çarşı Camii:

Göynük'ün merkezinde Cuma Mahallesinde çarşı içinde inşa edildiği bilinmektedir. Aksungur Camisi olarak da anılmaktadır.

Cami günümüzde mevcut değildir. Caminin Aksungur isimli bir kişi tarafından yaptırıldığından ve mezarının cami yıkıldıktan sonra Akşemseddin Türbesi haziresine taşındığından bahsedilmektedir[371]. Kaynaklardaki fotoğraflarında

[370] Erdem, Tez, ss.59-60. Minare fotoğrafı için bkn. Cevat Erder, Ömür Bakırer ve diğerleri, s.53.
[371] Erdem, Tez, s.39.

ahşap bir minaresi olduğu görülmektedir[372]. Cami'nin 1967 yılından sonraki bir tarihte yıkıldığı bilinmektedir. Bugün yıkılan caminin yerinde yeni kubbeli betonerme bir yapı bulunmaktadır (Resim 151).

Hacı Hüseyin Ağa Medresesi:

Cuma Mahallesinde Gazi Süleyman Paşa Camii yakınlarında inşa edildiği bilinmektedir. Vakıf kayıtlarında adının Hacı Hüseyin Ağa Medresesi olduğu geçmektedir[373]. Medresenin Tımar Beyi Hacı Hüseyin Ağa tarafından H.1159-M.1746 yılında yaptırıldığı bilinmektedir. Medrese Cumhuriyet Dönemi'ne kadar varlığını koruyabilmiş, 1924-1925 yıllarında tamamen yıkılmıştır[374].

Hacı Hüseyin Medresesi'nin adı 1741- 1889 yılları arası tereke kayıtlarında geçmektedir. Akşemseddin Türbesi'nin de olduğu bölgede yer alan bu medresenin fevkani, ahşap ve 12 odalı inşa edildiğinden söz edilmektedir [375] .

Medresenin kitabesi emekli Göynük İlköğretim Müdürü Nuri Güner'in Sarayönü Sokak'taki adı Yahya Beyler olarak bilinen 4 no'lu evinde olduğu bilinmektedir[376]. Medreseden günümüze hiçbir iz ulaşamamıştır.

Postacılar Hanı (Eski Han):

Selim Çapar Caddesinde Beybahçesi Çayı kenarına inşa edilmiş olduğu bilinmektedir[377]. 20.yüzyıl başında yaptırılmış Eski Han adıyla da bilinen Postacılar Hanıdır[378]. Esnaf Tuzcu Hikmet Bey Hanı adıyla da anılmaktadır[379]. 1900 yılların başında "Postacı Ağası Hikmet Yerlikaya" tarafından yaptırılmıştır[380]. Eski İpek Yolu'nun buradan geçtiği rivayet edilmektedir.

Eski Han, üç katlıdır. 1992 yılında ileride çökebileceği yanabileceği gerekçesiyle hazırlanan bir rapor üzerine Göynük Belediyesi tarafından yıktırılmıştır

[372] Fotoğraflar için bkn. Cevat Erder, Ömür Bakırer ve diğerleri, s.54, Erdem tez, s.278.
[373] Özlü, Aile, s.87.
[374] Erdem, Tez, s.40.
[375] Özlü, Aile, s.87.
[376] Erdem, Tez, s 41. Nuri Güner'in torunu Işın Şener medresenin kitabesinin artık Sarayönü Sokak'taki evlerinde bulunmadığını belirtmiştir (Göynük 2019).
[377] Erdem, Tez, s.71.
[378] **Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri**, 2011, s.214.
[379] Yaşar Asal (1968), Gazi Süleyman Paşa Camii Din Görevlisi.
[380] Erdem, Tez, s.71.

[381]. Eski Han'ın yerinde şimdi belediye binası olarak kullanılan betonarme yine üç katlı bir yapı bulunmaktadır. Günümüzde Belediye binası olarak kullanılmaktadır.

Envanter niteliği taşıyan kaynaklar yeterli bir sayı ve bilgi vermemişlerdir. Bolu Valiliği tarafından hazırlatılmış 1998 il yıllığı ve 2011 yılı kültür envanterinde yer aldığı halde o yıl mevcut olmayan aslında yıllar önce yıkıldığı belirlenen yapılar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi 20.yüzyıl başında yaptırılmış Eski Han adıyla da bilinen Postacılar Hanıdır[382].

Kayıtlarda Akşamseddin mahallesinde yine bugün olmayan bir adet han ve medrese ile ;

"Türbenin Akşemseddin'in ölümünden beş sene sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirildiği ve yanında bir semahane ve dört odalı derviş hücrelerinin varlığından söz edilmektedir[383]*"* şeklinde bir mevlevihane yapısının varlığından da bahsedilmektedir. Hasan Özönder *Akşemseddin Türbesi ve Vakıfları* adlı makalesinde akşemseddin Türbesinin gördüğü onarımdan bahsederken "*Hazine-i Hassa tarafından tamir edilirken yanında yer alan semahanenin de genişletildiğini biliyoruz"* şeklinde ifade etmekte *ve "aynı tarihte türbenin yanına ayrıca dervişler için dört odalı bir yapı da inşa edilmiştir"* şeklinde eklemektedir[384].

Saat Kulesi:

Cuma Mahallesinde, Hisar Tepesi'nde bugün var olan zafer kulesinden daha aşağı bir konumda yer aldığı bilinmektedir. Kare planlı ahşap yüksek taş duvar üzerinde kule odalı topuz çatı ile örtülü olduğu bilinmektedir[385]. 1973 yılına kadar fotoğraflarda varlığı bilinen kulenin kesin yıkılma tarihi bilinmemektedir[386].

Köprü:

Kaynaklar adının "Melez" olduğu bilinen bir köprünün varlığından söz etmektedir[387]. 1967 yılında OTDÜ Mimarlık Fakültesi'nin yapmış olduğu Göynük A

[381] Bilgi için bkn. Erdem, Tez, ss .40,71, Yıkılan hanın plan ve cephe görünüşleri için bkn Erdem, Tez, ss.73,74,75,76.
[382] Bolu Valiliği, **Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri**, Bolu, 2011, s.214.
[383] Birgören, s.433.
[384] Özönder,s.127.
[385] Erdem, Tez, s.41.
[386] Erdem, Tez, s.84.
[387] Bilgi ve fotoğraf için bkn. Cevat Erder, Ömür Bakırer ve diğerleri, ss.56-57

Town in A Timber Region adlı araştırmada birkaç taş ve korkuluk duvarı haricinde köprünün sağlam olduğu yazmaktadır. Ayrıca "*Kesme taş ve moloz taş malzeme ile inşa edilen köprüyü tek sivri kemer açıklık taşımaktadır*" şeklinde ifade edilmektedir[388]. Göynük ilçesinin Çamlıca köyünün Melez Mahallesi'nde yer alan köprünün yerinde bugün betonerme bir köprü bulunmaktadır (Resim 152).

Kale (Aleksandr Anos Kalesi):

Bugün Zafer Kule'sinin olduğu Hisar tepesinde bir kalenin varlığından söz edilmektedir. Kale H.712 (M. 1312-1313) yılında Osman Gazi tarafından fethedilmiştir[389].

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "*Kalesi göğe baş uzatmış bir kaya üzerindedir"* diye bahsetmektedir. Göynük'te Bizanslılar Dönemi'nde Bursa Tekfurları tarafından inşa edildiği bilinmektedir[390].

[388] Cevat Erder, Ömür Bakırer ve diğerleri, s.56.
[389] Çelebi, s.737.
[390] Çelebi, s.737. Birgören, s.427.

BESİNCİ BÖLÜM
KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

5.1. CAMİLER

Mimari ve Plan Özellikleri:

Çalışmamıza konu olan Göynük'te inşa edilmiş altı adet camiden beşi kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ahşap tavanla örtülü olup bunlardan Çeşme Camii ise kareye yakın dikdörtgen planlı ahşap tavanla örtülüdür. Göynük Çeşme Camii hariç Gazi Süleyman Paşa Camii, Hatice Hatun Camii, Yayabaşı Camii, Hacı Abdi Camii ahşap tavanla örtülü dikdörtgen plan şemasına sahip camilerdir. Tamamı dıştan kiremitle kaplı kırma çatılı, içten ahşap tavanla örtülü bu camiler ibadet mekânlarına göre dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı örnekler olarak inşa edilmişlerdir. Göynük'teki bu plan şemasına sahip yapılar karşılaştırıldığında, Anadolu'nun pek çok küçük ölçekli cami ve mescidleriyle benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı plan tipleriyle daha çok köy veya mahalle camilerinde karşılaşılmaktadır. Göynük camileri duvarların taşıyıcı olduğu içeride düz ahşap tavan, dışarıda ise kırma çatı ile örtülü olduğu bir düzenlemeye sahiptir. Düşük maliyetli bu plan tipine sahip camilerin Anadolu'da hemen her dönem inşa edildiği görülmektedir[391]

İzmir Çeşme Köyü Camii [392]*(15. yy), Ankara Hacı Doğan Mescidi*[393]*(14./15.yy), Balıkesir Edincik Ulu Camii*[394] *(1382), Ankara Hacı Seyfüddin Camii*[395] *(15. yy.), Ankara Hacı Musa Mescidi* [396]*(1674), Ankara Şeyh İzzeddin Mescidi* [397]*(14. yy.) , Bilecik Gölpazarı Mihal Bey Camii*[398] *(14.yy), Bolu Gerede Eskiçağa Köyü Yıldırım*

[391] Şakir Çakmak, **Muğla Cami ve Mescidleri**, Muğla Belediyesi Kültür Yay., Muğla, (Muğla),2013, s.131.
[392] Rahmi Hüseyin Ünal, "Çeşme Köyü Camisi", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 4 Nisan, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1988, s.118.
[393] **Türkiye'de Vakıf Abideler**, VGM Yay., Ankara,1972, s.431.
[394] Çakmak, s.131.
[395] Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murat Devri806-855 (1403-1451),** Cilt:2, Baha Matbaası, İstanbul, 1972., ss. 243-248.
[396] Gönül Öney, **Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971, (Sosyal) s.104.
[397] Türkiye'de Vakıf Abideler, s.365.
[398] Erken,II,s.80.

Camii[399]*(14.yy), Ankara Zincirli Camii*[400] *(1685), Bolu Karaköy Cuma Camii*[401]*(1562/1563) İzmir Foça Kayalar Camii*[402]*(15./16.yy), Ankara Hacı İvaz Mescidi (15. yy)* [403] dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı plan şemasının Erken Dönem örnekleridir.

Dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı plan tipleriyle günümüze ulaşan camiler ise 17.- 19. yüzyıla tarihlendirilmektedir.[404]

Ankara Kurtuluş Mescidi [405]*(17.yy), Burhaniye Hasan Ağa Camii*[406]*(1758/1759), Burhaniye Şahinler Köyü Camii* [407]*(1895), Bergama Kulaksız Camii*[408] *(1803), Bergama Selimiye Camii*[409] *(1890/1891) Bayındır Hacı Hüseyin Ağa Camii* [410]*(1717/1718), Muğla Saburhane Camii*[411]*(19.yy), Muğla Kurbanzade Camii*[412]*(19.yy), İzmir Tire Yeniçiftlik Mahallesi (Osmaniye) Camii* [413]*(1888), İzmir Torbalı Tulum Mahallesi (Tîr-i Müjgân) Camii*[414] *(1889),* batı Anadolu'da bulunan dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı plan şeklinin benzer pek çok örneğinden bazılarıdır.

Ankara Hacı Bayram Veli Camii[415]*(17./18.yy), Ankara İbadullah Camii (17.yy)*[416]*, Ankara Ağaçayak Camii (1705)*[417]*, Balıkesir Edremit Altınoluk Camii*[418]

---

399 Erken,II,s.361.
400 Türkiye'de Vakıf Abideler, s.395.
401 Sabih Erken,**Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler II** ,VGM Yay.,Ankara,1977,(II) s.323.
402 Şakir Çakmak," Foça'daki Türk Eserleri", Geçmişten Günümüze Foça (Uluslararası Sempozyum) Bildiriler, Foça ,1997, s.54'ten aktaran Şakir Çakmak, **Muğla Cami ve Mescidleri**, Muğla Belediyesi Kültür Yay., Muğla,2013, s.131.
403 Türkiye'de Vakıf Abideler, s.434.
404 Çakmak, s.131.
405 Türkiye'de Vakıf Abideler, s.412.
406 Özgür Mehmet İrkin, **Burhaniye'de Türk Devri Eserleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s.21.
407 İrkin, s.36.
408 Bozkurt Ersoy, **Bergama Cami ve Mescitleri,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,1989, s.62.
409 Ersoy, s.76.
410 Çakmak, Foça, s.54'ten aktaran Çakmak, Muğla, s.131.
411 Çakmak, Muğla s.96.
412 Çakmak, Muğla s.103.
413 Halil İbrahim Eryılmaz, **Abdülhamit Dönemi Camileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir,2018, s.79.
414 Eryılmaz, s.82.
415 Ayverdi, İlk, ss. 58,59.
416 Türkiye'de Vakıf Abideler, ss.398-399.
417 Öney, Sosyal, s.60.
418 Sevil Durmuş, **Edremit ve Köylerindeki Türk Eserleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010, s.17.

(1884/1885), Bolu Tabaklar Camii[419]*(1897), Edremit Güre Camii*[420] *(1878/1879), Bilecik, Bozüyük, Kovalıca Köyü (Sultan Hamid) Camii*[421] *(1889), Eskişehir, Odunpazarı, Karacaşehir Mahallesi Camii*[422] *(1889), İstanbul, Beşiktaş, Kaptan İbrahim Ağa Camii*[423] *(1890), Bolu Gerede Aşağıovacık Köyü (Hamidiye) Camii*[424] *(1891), Kastamonu, Seydiler Hamidiye Camii*[425] *(1906)* ise Anadolu'nun değişik bölgelerinde rastlanan duvarların taşıyıcı olduğu içeriden ahşap tavan dışarıdan ise kırma çatı ile örtülü birçok benzer plan şeklinden bazılarıdır.

Göynük'te incelediğimiz camilerin cephe düzenlerine baktığımız zaman Gazi Süleyman Paşa Camii çift katlı pencere düzenlemesine sahiptir. Alınlıkları petek desenli alçı şebekelerle örtülmüş altlı üstlü ikişer sıra yuvarlak kemerli dikdörtgen şekilli pencere açıklıkları camiye iki katlı bir görüntü vermektedir. Hatice Hatun Camii'nin harim duvarlarında tek sıra halinde alçı petekli dikdörgen şekilli pencere açıklıkları görülmekle birlikte batı ve kuzey cephelerinde pencere açıklığı bulunmamaktadır. Hacı Abdi Camii kuzey ve batı cephelerinde çift katlı alçı petekli dikdörtgen pencere açıklığı düzenlemesine sahipken batı ve doğu cephelerinde pencere açıklığı yoktur. Akşemseddin Camii, Yayabaşı Camii ve Çeşme Camii'nde ise kareye yakın dikdörtgen şekilli pencere açıklığı düzenlemesi görülmektedir. Akşemseddin Camiii'nde altta büyük üstte daha küçük boyutlu dikdörtgen pencere açıklıkları düzeninin bir bütün görüntüsü verdiği açıklık düzenin aynısı *Mudurnu Hatice Hatun Camii*'nde de görülmektedir[426]. Güney cephesinde mihrap nişinin dışarıya doğru çıkıntısı bulunan tek camisi Gazi Süleyman Paşa Camii'dir.

Yapıya ana giriş Hatice Hatun Camii'nde ve Hacı Abdi Camii'nde doğu cephesinden sağlanırken Yayayabaşı Camii'nde batı cephesinden sağlanmaktadır. Gazi Süleyman Paşa Camii'nde giriş ise kuzey cephesinde yer almaktadır. İmar düzenlenmesi sonrası yolun kenarına alınan Çeşme Camii'nde biri batıda diğeri kuzeyden olmak üzere iki cepheden giriş bulunmaktadır.

---

[419] Erken, II,s.328.
[420] Durmuş, s.23.
[421] Eryılmaz, s.86.
[422] Eryılmaz, s.100.
[423] Eryılmaz, s.93.
[424] Eryılmaz, s.111.
[425] Eryılmaz, s.232.
[426] Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri, s.396, Envanter No:166.

Araştırma konumuzda yer alan Göynük'teki camilerden Akşemsettin Camii ile Yayabaşı Camii plan şeması ve cephe özellikleriyle birbiriyle benzerlik taşımaktadır.

İncelediğimiz altı camiden hepsi ahşap düz tavanla örtülüdür. Çatılar, genellikle dört yöne eğimli kırma çatılardır. Bu tip çatıların yanısıra iki yöne eğimli beşik çatılar ile üç yöne eğimli, bir tarafı kalkan duvarlı, kırma çatılar da yapılmıştır. Bunlardan Gazi Süleyman Paşa Camii, Akşemseddin Camii, Hacı Abdi Camii ve Çeşme Camii kiremitle kaplı dört yöne eğimli kırma çatı, Hatice Hatun Camii üç yöne eğimli kırma çatı, Yayabaşı Camii ise bir tarafı kalkan duvarlı kırma çatı ile örtülüdür. Anadolu'nun pek çok bölgesinde her dönemde sıklıkla görülen basit yapılardır. Bu tip örneklerden bazıları, Ankara'da *Hacı Musa Camii(1674), Ağaç Ayak Cami (1705), Yeşil Ahi Camii (1765), Salihli'de Hızır Paşa Camii* ve *Yozgat Başçavuşoğlu Camii*"dir.

Göynük'te inşa edilen son cemaat yeri mekânları düz tavanlı ve hepsi harim gibi ahşapla örtülüdür.

Gazi Süleyman Paşa Camii, Hacı Abdi Camii ve Çeşme Camii'nin kuzey cephelerinde düz ahşap tavanla örtülü kapalı bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Yayabaşı Camii'nde son cemaat yerinin sonradan eklendiği düşünülmektedir. Hatice Hatun Camii'nin başlangıçta ahşap ve açık olarak inşa edilen son cemaat yeri betonerme malzeme ile kapalı hale getirilmiştir. Caminin son cemaat yeri diğer örneklerden farklı olarak mahfil katının kuzeyinde olup iki bölümlüdür. Alt katta yer alan kısım ise harim ile yapıya giriş arasında bir ara mekân görevi görmektedir. Akşemseddin Camii'nin son cemaat yeri yoktur.

Çalışma konumuz kapsamında ele aldığımız Göynük'ün camilerinden dördünün minarelerinin ahşap gövdeleri çatı üzerinden başlamaktadır. Minareler Gazi Süleyman Paşa Camii ve Çeşme Camii hariç diğer dört camide ahşap ya da taş bir destek üzerinden ahşap gövdeleriyle yükselmektedir. Minarelerin girişlerine mahfil katından ulaşılmaktadır.

Minarelerinin ahşap gövdeleri çatı üzerinden başlayan benzer örneklerine Bolu ve ilçelerinde rastlanmaktadır. *Bolu Mengen Divan Camii,* [427]*Bolu Mengen*

[427] Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri,2011,s.361.

Bölükören Camii[428]*(1711), Bolu Mengen Kayabükü Camii*[429]*, Bolu Mengen Güney Köyü (Eski Köy) Camii*[430]*, Bolu Mudurnu Asilbey Camii*[431]*, Bolu Mudurnu Ağaçlarbaşı Camii*[432]*, Bolu Gerede Hacıemin Efendi Camii*[433] ahşap minareli örneklerdendir.

Ankara bölgesinde mescid ve camilere sonradan birer ahşap minare eklendiği görülmektedir. *Ankara Hacı İvaz Mescidi* [434]*, Ankara Şeyh İzzettin Mescidi* [435]*, Ankara Ağaçayak Camii(1705)* [436]*,* Ankara Kayabaşı Mahallesi'nde bulunan *Molla Büyük Mescidi, Ankara Eskicioğlu Camii* [437]*, Ankara Kayabaşı Camii* [438]*, Ankara Ramazan Şemseddin Camii*'[439] nin minareleri ahşap malzeme ile inşa edilmiştir.

Göynük'te incelediğimiz camilerin mihrapları yuvarlak kemerli birer nişten ibaret olup sade özellikler taşımaktadır. Gazi Süleyman Paşa Camii'nde mihrabı fabrikasyon ahşap malzemeden yapılmış olup orijinal değildir. Güney duvarının ortasında dışarıya taşıntı yapan mihrap nişi alaturka kiremitle örtülüdür. Caminin kuzeyinde yer alan son cemaat yerinde harim giriş açıklığının iki yanında kalemişleriyle bezenmiş yuvarlak kemerli birer mihrabiye vardır. Hatice Hatun Camii'nin dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış yarım daire şekilli sade mihrap nişi boyanarak mermer görünümü verilmiş orjinalliğini kaybetmiştir. Akşemseddin Camii'inin güney duvarında yarım yuvarlak niş şeklinde kalemişi süslemelere sahip bir mihrap yer almaktadır. Yayabaşı Camii'nde mihrap oldukça derin basık kemerli bir nişten ibaret, özelliksiz bir yapıya sahiptir. Hacı Abdi Camii ve Çeşme Camii'nin yine yarım yuvarlak kemerli bir mihrabı vardır.

Minberlerin taş, mermer ve ahşap malzemelerden yapıldığı bilinmektedir[440]. Göynük'teki camilerin hepsinde ahşap minber bulunmaktadır. Minberlerin tamamı sade özelliksiz özgün olmayan yapılara sahiptir.

---

[428] Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri,2011,s.362.
[429] Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri,2011,s.363.
[430] Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri,2011,s.366.
[431] Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri,2011,s.395.
[432] Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri,2011,s.397.
[433] Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri,2011,s.180.
[434] Öney, Sosyal, s.338.
[435] Türkiye'de Vakıf Abideler, s.364.
[436] Öney, Sosyal, s.359.
[437] Öney, Sosyal, s.361.
[438] Öney, Sosyal, s.374.
[439] Öney, Sosyal, s.369.
[440] Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012,s.210.

Göynük'te dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı camiler sınıfında ele aldığımız Hatice Hatun Camii, Akşemseddin Camii ve Yayabaşı Camii'inde kadınlar mahfili genellikle ahşap tavanın ahşap direklerle taşındığı ve harim duvarlarına oturduğu yapılardır. Gazi Süleyman Paşa Camii'nin mahfili Bursa tipi kemerlerle bağlanmış altı ahşap destek taşımaktadır. Mahfilin alt kat desteklerinin taşıdığı ikisi duvara bitişik dört ahşap destekle ahşap tavana bağlanmaktadır. Sadece Hacı Abdi Camii'nin kadınlar mahfilinin desteği zeminden balkonun altına doğru örülmüş bir duvar üzerinden sağlanmaktadır.

Malzeme ve Süsleme Özellikleri:

Göynük'ün günümüze ulaşabilen camilerinde kesme taş ve ahşap malzeme kullanıldığı görülmektedir. Duvarlarda, kapı ve pencere sövelerinde, geçiş elemanlarında ve minarelerde taş malzemeye yer verilmiştir. Camilerin beden duvarlarında genellikle kesme taş malzeme kullanılmasına karşın minarelerinde ahşap kullanıldığı görülmektedir.

Akşemseddin Camii, Yayabaşı Camii ve Hacı Abdi Camii'nin cepheleri beyaz badana ile sıvanmıştır. İnşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Hacı Abdi Camii'nin ahşap olduğu bilinmektedir. Hatice Hatun Camii'nin beden duvarlarında kesme taş malzemelerin arasında ahşap hatıllar kullanılmıştır.

Gazi Süleyman Paşa ve Çeşme Camisi'nin pencere kapı söveleri kemerleri beden duvarları ve minaresi kesme taştandır. Minarelerinin kaidesinde, gövdeye geçiş, gövdeden şerefeye kadar kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Göynük te incelediğimiz camilerde kalemişi süsleme, taş süsleme, alçı süsleme ve ahşap süsleme görülmektedir. Tuğla süslemeye rastlanmamaktadır. Gazi Süleyman Paşa Camii kalemişi bezeme açısından en zengin süslemeye sahip camidir.

İncelediğimiz yapılarda sınırlı sayıdaki dekoratif taş unsurlar Gazi Süleyman Paşa Camii ve Çeşme Camii'nin pencere ve kapı sövelerinde, kemerlerinde, saçaklarında yer almaktadır. Gazi Süleyman Paşa Camii'inde saçakta üç sıra taş silme dolanmaktadır.

Ahşap süsleme Göynük camilerinin minarelerinde, harim, son cemaat yeri ve kadınlar mahfili tavanlarında ve saçaklarda görülmektedir. Gazi Süleyman Paşa

Camii'inde ahşap tavan çıtalarla üçgen birimlere ayrılmıştır. Tavan göbeği iki pano üst üste yerleştirilerek yıldızvari bir çiçek görünümü verilmiştir. Aynı tavan göbeği tek ahşap desteğin taşıdığı kadınlar mahfilinin tavanında da görülmektedir. Hacı Abdi Camii'inde ise ahşap çıtalardan oluşan dört eşit üçgen birim göbekte birleştirilmiştir.

Bu tür ahşap göbekli tavanlara birçok yapıda rastlamak mümkündür. *Zeytinliova Kara Osmanoğlu (Hacı Mustafa Ağa) Camii (18. yy ortaları), Çivril Savran (Savranşah) Köyü Camii (1798-1799)* bu örneklerin yer aldığı camilerden bazılarıdır[441].

Hatice Hatun Camii, Çeşme Camii, Akşemseddin Camii ve Yayabaşı Camii harim tavanında yalnızca ahşap düz şeritlerin oluşturduğu kafesler yer almaktadır. *Denizli Çal Kocaköy (Şalvan) Köyü Camii'nin* harim tavanında, *Zeytinliova Kara Osmanoğlu (Hacı Mustafa Ağa) Camii (18. yy)'nin* son cemaat yeri ve harim tavanında benzer ahşap kasetleme tavan örneklerine rastlanmaktadır.

Akşemsettin Camii'nin ahşap minaresi ile *Bolu Merkez Ağda Camii* ile *Ankara Şeyh İzzettin Camii[442](14. yy.), Ankara Ağaçayak Camii[443](1705)*, Ankara Kayabaşı Mahallesi'nde bulunan *Molla Büyük Mescidi'nin* ahşap minareleri benzer şerefe bezemelerine sahiptir.

Akşemsettin Camii'nin mihrap nişinde gri çerçeve içine kırmızı ve turuncu renkte dikdörtgen parçalardan oluşturulmuş perde motifi tasarlanmıştır. Gazi Süleyman Paşa Camii'nin mihrabı ahşap malzemeden Çeşme Camii'nde alçı malzemeden Hacıabdi Camii, Hacı Kadın Camii ve Yayabaşı Camii'lerinde ise yarım daire şekilli özelliksiz mihraplar yer almaktadır.

5.2.TÜRBELER

Mimari ve Plan Özellikleri:

Göynük'te dini yapılar grubunda Ömer Sıkkînî Türbesi (M.1449/1450), Akşemsettin Türbesi (M.1463/1464) ve Debbağ Dede Türbesi adıyla bilinen üç adet türbe bulunmaktadır. Ömer Sıkkînî Türbesi sekizgen planlı revaklı, kubbe ile

[441] Çakmak, Muğla s.135.
[442] Türkiye'de Vakıf Abideler, s.365.
[443] Öney, Sosyal, s.60.

örtülüdür. Akşemsettin Türbesi altıgen planlı kubbe ile örtülü, Debbağ Dede Türbesi ise kare planlı, kubbe ile örtülüdür. Debbağ Dede Türbesi'nin tüm özgün özelliğini yitirdiği görülmektedir. 15. yüzyıldan günümüze kalan biri altıgen diğeri sekizgen planlı bu iki türbeyi plan şemaları açısından "*Poligonal Gövdeliler*[444]" grubunda inceleyebiliriz. Bu iki Osmanlı Dönemi yapısının benzer örneklerine Anadolu'nun pek çok yerinde rastlanmaktadır.

Anadolu'da Türbe mimarisine bakıldığında sekizgen planın her dönemde kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlıların tek katlı türbelerde kubbeli revaklara yer verdiği görülmektedir[445].

Bursa Şehzade Mahmut Türbesi (1506)[446]*, İstanbul II. Beyazıd Türbesi*[447]*(1513), Bursa Şehzade Ahmet Türbesi*[448] *(1514), Bursa Şehzade Mustafa Türbesi*[449]*(1573), İzmir Kemalpaşa Hamza Baba Türbesi* [450]*(XV. yy. sonu XVI. yy. başı),* İstanbul Davud Paşa Camii ile aynı hazire içinde bulunan *Davud Paşa Türbesi* de önü revaklı sekiz kenarlı türbe örneklerindendir.

Ankara Karacabey Türbesi (1444)[451]*, Cenabi Ahmet Paşa Türbesi (1565),*[452] *Ankara İsmail Fazıl Paşa Türbesi*[453] *(18. yy.), Bursa Pir Emir Türbesi*[454] *(16. Yüzyıl ilk çeyreği) Bursa Osmangazi Türbesi*[455]*(19.yy)* sekizgen planlı önü revaksız örneklerdendir.

Altıgen planlı örnekler ise *Bursa Hatuniye Türbesi*[456] *(1449), Bilecik Söğüt Ertuğrul Gazi Türbesi* [457]*(13.yy. sonu) Tire Yağlıoğlu Türbesi*[458] *(15.yy. başı), Tire*

---

[444] Önkal, s.20.
[445] Önkal, s.21.
[446] Ufuk Gökarslan, **Bursa İlinde Türbeler (Xvı.-Xıx. Yüzyıl)**, Yayınlanmamışyüksek Lisans Tezi, Çanakkale,2010, s.30. Plan İçin Bkn. Önkal, s.106.
[447] Hakkı Önkal, "Sultan II. Beyazıd Revakı Meselesi", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiriler Gönül Öney'e Armağan 2001**,İzmir,2002,s.440.
[448] Gökarslan, s.22.
[449] Gökarslan, s.25.
[450] İnci Kuyulu ve Hilal Ortaç,"Hamza Baba Tekkesi ve Türbesi ile İlgili Belgeler ve Gözlemler", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt:7,Sayı:7, İzmir 1994,s.127.
[451] Plan için bkn. Türkiye'de Vakıf Abideler I, s.379.
[452] Plan için bkn. Türkiye'de Vakıf Abideler I, s.393.
[453] Plan için bkn. Türkiye'de Vakıf Abideler I, s.435.
[454] Gökarslan, s.39.
[455] Önkal, s.268.
[456] Ertan Daş, **Erken Dönem Osmanlı Türbeleı (1300-1500)**, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir,2003, s.221. Plan İçin Bkn. s.222.
[457] Erken,II,s.93, Daş, s.203, şekil,46.
[458] Daş, s.207, şekil,47.

Cağaloğlu Ali Paşa Türbesi [459](15.yy. ilk yarısı), Bolu Işıklı Ümmi Sinan Türbesi [460](15.yy), Bursa Hatuniye Türbesi [461](1449), Bursa Cem Sultan Türbesi [462](1479), Kayseri Şeyh Tennuri Türbesi [463](1484/1485), İnegöl İshak Paşa Türbesi [464](15.yy.), Bursa Şair Ahmed Paşa Türbesi [465](1496)'dir.

İnceleme konumuzda yer alan Göynük Akşemseddin Türbesi ve Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi kubbe ile örtülü, kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmaktadır.

Malzeme ve Süsleme Özellikleri:

Tezimizde incelediğimiz türbelerde kalemişi süsleme, taş süsleme, alçı süsleme ve mermer süsleme görülmektedir. Tuğla süslemeye rastlanmamaktadır. Kalemişi bezeme açısından en zengin süsleme Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi ve Akşemseddin Türbesi'nde bulunmaktadır.

Göynük'te inşa edilen iki türbeden Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi ve Akşemseddin Türbesi kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Göynük Akşemseddin Türbesi ve Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi saçakta cephe boyunca devam eden, birer taş silme dikkati çekmektedir.

Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi'nde giriş revakının örtüsünü taşıyan kare kaide üzerinde yükselen mukarnas başlıklar ve iki adet sütun mermer malzeme kullanılarak yapılmıştır.

5.3.ÇEŞMELER

Mimari ve Plan Özellikleri:

Başaklar Çeşmesi, Beybahçesi Çeşmesi ve Çarşi Çeşme bir yapının duvarıyla aynı zamanda yapılmış veya yapının duvarına sonradan eklenmiş bağımlı çeşmelerdir. Osmanlı Geç Dönem mimarisinde görülen özellikleri yansıtmaktadır. Başaklar çeşmesi Tahsin Beyler Evi'nin [466]duvarına, Beybahçesi Çeşmesi Hamza Bey Evi'nin bahçe duvarına, Çarşı Çeşme ise bir dükkâna bitişik konumdadır.

[459] Daş, s.212, şekil,48.
[460] Daş, s.217, şekil,49.
[461] Daş, s.222, şekil,50.
[462] Daş, s.233, şekil,52.
[463] Daş, s.239, şekil,56.
[464] Daş, s.244, şekil,57.
[465] Daş, s.249, şekil,58.
[466] Erdem,Tez, s.156.

Bağımlı çeşmeler grubunda yer alan Meryem Hatun Çeşmesi ise bir rivayete göre o tarihlerde hamam olduğu söylenen bir yapının duvarına bitişik konumda yer almaktadır.

Bir mahallenin ya da sokağın su ihtiyacını karşılamak için bir yapının duvarına bitişik olarak hayır sahipleri tarafından inşa edilmiş bağımlı cephe çeşmelerinin Anadolu' da her dönemde pek çok örneğine rastlanmaktadır.

Bir yapının duvarına bitişik olarak inşa edilmiş *Konya Akşehir Nidir Köyü Çatal Çeşme(16.yy)* [467]*, Konya Akşehir Eski Kale Mescidi Çeşmesi* [468]*(16.yy), Konya Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi Çeşmesi* [469]*(1795/1796), Konya Akşehir Ulu Camii Çeşmesi*[470]*(1811), Konya Akşehir Kuşçu Mahallesi Çeşmesi*[471]*(1914/1915), Balıkesir Edremit Altınoluk Beldesi Çeşmesi* [472]*, Balıkesir Edremit Kapıcıbaşı Mahallesi Çeşmesi*[473]*, İzmir Menemen Aliağa Çeşmesi*[474]*(1497/1498), İzmir Menemen Çınarlı Camii Çeşmeleri*[475]*(1858/1859), İzmir Menemen Küçük Çeşme*[476]*(1917) gibi* çoğu tek cepheden ibaret çeşme örneklerindendir.

Göynük çeşmeleri plan özellikleri, kullanılan malzemeler bakımından Bolu ve çevresindeki çeşmeler ile benzerlik taşımaktadır. *Bolu Çatal Çeşme*[477]*(19.yy), Bolu Gerede Demirciler Mahallesi Ulusu Sokak Çeşmesi*[478]*(1790/1791)* bu çeşme örneklerinden bazılarıdır.

Malzeme ve Süsleme Özellikleri:

Meryem Hatun Çeşmesi moloz taş, Beybahçesi Çeşmesi ise kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Başaklar Çeşmesi'nin tüm cepheleri geçirdiği onarımlar sonucunda moloz taş malzeme kullanılarak yenilenmiştir ve çeşmenin cephesi iki alçı silme ile nihayetlendirilmiş, üçgen alınlığa sahiptir. Çarşı Çeşmesi'nin gövdesi

[467] Yekta Demiralp, **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**,Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi,İzmir, 1990, (Tez), s.162.
[468] Demiralp, Tez,s.163.
[469] Demiralp, Tez,s.165.
[470] Demiralp, Tez,s.166.
[471] Demiralp, Tez,s.168.
[472] Durmuş, ss.69-71.
[473] Durmuş, ss.75-76.
[474] Tijen Tozoğlu, Menemen ve Köyleri'ndeki Türk Eserleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir,2003,s.115.
[475] Tozoğlu,ss.118-119.
[476] Tozoğlu,s.123.
[477] Can,ss.55,56,183.
[478] Can,ss. 62,184.

profilli taş bir silme ile sonlanmaktadır. Çeşmenin görünen profilli tek sıra taş silmesinden inşa malzemesinin kesme taş olabileceği düşünülmektedir. Ancak bugün tüm yüzeyi mermer malzeme ile yenilenmiştir.

Bolu ve çevresinde kesme taş malzeme ile inşa edilmiş *Bolu Yukarı Çarşı Çeşmesi*[479]*, Bolu Karamanlı Camisi Çeşmesi*[480] gibi örnekler vardır.

5.4.HAMAMLAR

Mimari ve Plan Özellikleri:

Göynük'ün en erken tarihli yapısı çifte hamamlar grubuna giren Gazi Süleyman Paşa Hamamı'dır. Hamamın batı yönünde erkekler bölümü, doğu yönünde kadınlar bölümü vardır. Her iki kısımda bölümler soyunmalık, soğukluk, sıcaklık olmak üzere kuzeyden güneye sıralanmaktadır. Güneyinde külhan, külhana bitişik durumda sundurması bulunmaktadır. Kadınlar kısmı planı erkekler kısmına göre daha küçük tasarlandığı görülmektedir.

Gazi Süleyman Paşa Hamamı üç kubbeli eyvanlı üç halvetli planıyla ilçenin tek hamamıdır. Yapının her birimi kubbe ile örtülü geçiş unsurları tromplardır. Her birimde kiremitle kaplı kubbe ile örtülü çifte hamamın benzer plan şemalarına Anadolu'nun birçok bölgesinde rastlanmaktadır.

Göynük Süleyman Paşa hamamı sıcaklık plan özellikleri bakımından değerlendirildiğinde yapının benzer örnekleri *Konya Sahip Ata ve Keçeciler Hamamları*[481], Bursa'da *Mahkeme Îbrâhim Paşa Çîfte Hamamı*[482] , *Manisa Alaca (Hamza Bey) Hamamı*[483]' dır.

Malzeme ve Süsleme Özellikleri:

Gazi Süleyman Paşa Hamamı'ında moloz taş malzeme ile kesme taş bir arada kullanılmıştır. Hamamın beden duvarlarında kesme taş malzeme doğu ve kuzey cephelerinde yer yer moloz taş malzeme ile bir arada kullanılmış duvar örgüsüne

[479] Bilgi ve plan için bkn. Can, ss.20,164.
[480] Bilgi ve plan için bkn. Can, ss.23,166.
[481] Özüdoğru, s.37.
[482] Ayverdi,İlk 250 Sene,1976, s.109.
[483] İnci Kuyulu, Manisa Alaca (Hamza Bey) Hamam, **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:6, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1992, s.66.

görülmektedir. Kubbelerin kasnaklarında kesme taş malzeme ile moloz taş malzeme birlikte kullanılmıştır.

Gazi Süleyman Paşa Hamamı'nın duvarını üstte cephe boyunca profilli iki sıra taş silme dolanmaktadır.

5.5.HÜKÜMET KONAKLARI

Mimari ve Plan Özellikleri

Hükümet konakları yatayda gelişen ortada bir hol etrafında simetrik planlı odalardan oluşan, genel olarak iki ya da üç katlı dikdörtgen planlı yapılardan oluşmaktadır. Genellikle uzun cephe meydana bakacak şekilde ana girişin öne çekilerek vurgulandığı süslemenin cephede toplandığı dönemin Neo-Klasik mimari uslüpta yapılmış yapılarının mimarisini yansıtmaktadır.

Göynük Hükümet Konağı ortada uzun bir koridor, koridorun iki yanında odaların yer aldığı dört yöne cepheli bir plan şemasına sahiptir. Konağın örtüsünü kiremit kaplı beşik çatı meydana getirmektedir.

Bursa Hükümet Konağı dikdörtgen planlı üç katlı, tuğla ve taş malzeme ile inşa edilmiştir. Geleneksel Osmanlı hükümet konaklarında görülen plan kurgusuna sahiptir[484].

Edirne Hükümet Konağı dikdörtgen planlı, odaların geniş bir hol etrafında simetrik olarak sıralandığı iki katlı bir yapıdır. Anıtsal bir girişi bulunmaktadır[485].

Ankara Hükümet Konağı iki katlı her iki katı aynı planda tasarlanmış 40 odalı olarak inşa edilmiştir. Odaların geniş bir hol çevresinde sıralandığı ön ve arka cephelerinin, köşelerinin dışarı doğru taşıntılı olarak vurgulandığı bir düzene sahiptir.[486]

Konya Hükümet Konağı doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bodrum üzeri iki katlı olarak inşa edilmiştir. Konağın ön cephesindeki ana giriş açıklığı dışa doğru taşıntılı olarak hareketlendirilmiş, toplam 58 odaya sahiptir[487].

[484] Avcı, s.69.
[485] Avcı, s.100.
[486] Avcı, ss.123,127.
[487] Avcı, ss.157,158.

Trabzon Hükümet Konağı iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapı orta aksta giriş bölümü ve köşelerin öne çekilerek vurgulandığı dönemin mimari uslubunu yansıtan örneklerden biridir[488].

Göynük Hükümet Konağı bir hol etrafında simetrik odaların sıralandığı üç katlı bir yapıdır. Cephelerin ve köşelerin öne çekilerek vurgulandığı yapılardan farklı bir cephe düzenine sahiptir. Göynük Hükümet Konağı plan şekli ve cephe kompozisyonu bakımından *Balıkesir Hükümet Konağı*[489]'yla benzer özellikler taşımaktadır.

Malzeme ve Süsleme Özellikleri:

Göynük ilçesinin hükümet konağının inşasında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Pencere söveleri denizlikleri kesme taş malzeme ile üst kat pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanıldığı görülmektedir.

Konağın yan cephelerinde üçgen alınlıklar bulunmaktadır. Alınlıkların eğimli kenarları ve cephe boyunca profilli taş silmelerle sınırlandırılmıştır.

5.6.SAAT KULELERİ

Mimari ve Plan Özellikleri:

Yapıldığı dönemin mimari uslubunu yansıtan saat kuleleri meydanlarda, bir yapı üzerinde ya da yamaç ve tepelerde olmak üzere konumlarına göre üçe ayrılmaktadırlar. Çoğunlukla taş malzemeden inşa edilen saat kulelerin ahşap malzeme kullanılarak inşa edilen örneklerine de rastlanmaktadır

Göynük Zafer Kulesi bir yamaç veya tepede konumlanan saat kulesi sınıfına girmektedir. *Bilecik, Bursa, Kastamonu, Safranbolu* ve *Sivrihisar Saat Kuleleri* bir yamaç üzerinde inşa edilmişlerdir.

Göynük Saat Kulesi çokgen bir kaide üzerinde aşağıdan yukarıya incelen altıgen plana sahip üç katlı bir yapıdır. Taş kaide üzerinden yükselen kule saç kaplı bir külah ile örtülüdür.

Anadolu daki saat kulesi örnekleri incelendiğinde plan şeması bakımından birebir benzer bir örneğine rastlanmamaktadır. Aynı coğrafi bölgede inşa edilen saat

[488] Avcı, ss.220,222.
[489] Yazıcı, Devlet Kapısı, s.260.

kulelerine bakıldığında Karadeniz bölgesinde o dönemde inşa edilen geleneksel plan şemalarından hiçbirine uymamasına rağmen *Sivas Saat Kulesi* [490] ile kullanılan malzeme bakımından benzerlik göstermektedir. Sivas Saat Kulesi ahşap malzeme ile inşa edilmiştir.

Malzeme ve Süsleme Özellikleri:

Zafer Kulesi'nin kaidesi kaba yonu taş malzeme, kaide üzerinden yükselen kule ise ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Anadolu da inşa edilen saat kulelerinde genellikle kesme taş malzeme kullanıldığı görülmektedir[491]. Ahşap malzemeden yapılan kulelerin bilinçsizce yıktırılarak ya da yıllar içinde yok olduğu görülmektedir.

Bolu Gerede Saat Kulesi [492], *Çorum Sungurlu Saat Kulesi* [493] ahşap malzeme ile inşa ettirilmiş kulelerdir. *Amasya Gümüşhacıköy Saat Kulesi'nin* 1980 yılından önce ahşap olduğu sonradan taş minare görünümü aldığı bilinmektedir[494]. Şerefe üzerindeki peteği ahşap malzemeden yapılmıştır. Tokat'da daha önce minare olduğu düşünülen *Zile Saat Kulesi*[495]'nin de şerefeden yukarısı ahşaptır.

[490] Acun, s.44.
[491] Acun, s.55.
[492] Bilgi ve fotoğraf için bkn. Acun, s.17.
[493] Bilgi ve fotoğraf için bkn. Acun, s.35.
[494] Bilgi ve fotoğraf için bkn. Acun, s.18.
[495] Bilgi ve fotoğraf için bkn. Acun, s.39.

SONUÇ

Göynük İlçesi, coğrafi ve jeopolitik konumundan dolayı tarihin her döneminde Anadolu'nun önemli merkezlerinden olma özelliğini sürdürmüştür. İstanbul-Ankara karayolu güzergâhında bulunan, küçük bir alanda toplanmış çoğunluğu Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen eserleriyle geleneksel kent dokusunu korumaktadır. Osmanlı mimarisini yansıtan, ana malzemesi ahşaptan kültürel mirası içinde barındıran geleneksel evleri, 19. yüzyılın son yıllarında yapılmış Hükümet Konağı, cumhuriyetin simgesi Saat Kulesi ve Türk Devri yapılarıyla ferah bir kasaba izlenimi yaratmaktadır. Tarih boyunca ticaret yollarının geçtiği bu kasaba yıllar içinde çok sayıda yaşadığı deprem gibi doğal afetlere, yoğun imar düzenlemelerine, olumsuz yönde devlet politikalarına, bilinçsiz müdahalelere maruz kalsa da sakin ve kendine has geleneksel dokusuyla ilgi çekmektedir. Günümüze ulaşmış tamamı tescilli 6 adet cami 3 adet türbe 4 adet çeşme 1 hamam 1 hükümet binası 1 kule olmak üzere toplam 16 adet Türk Devri yapısı bulunmaktadır. Bu yapılar ilki 1951 yılında hazırlanmış üç ayrı imar planıyla ve 1991 yılında kentsel sit alanı ilan edildikten sonra korumaya alınarak tarihi önemlerini devam ettirmişlerdir.

Göynük' te iki çeşmenin, bir türbenin ve bir hükümet konağının inşa kitabeleri ile bir çeşmesinin de tamir kitabesi bulunmaktadır.

Gazi Süleyman Paşa Hamamı 14. yüzyıldan günümüze kadar gelebilen ilçenin en erken tarihli yapısıdır. Çifte hamamlar grubuna giren Gazi Süleyman Paşa Hamamı üç kubbeli eyvanlı üç halvetli planıyla ilçenin tek hamamıdır. Özgün özelliklerini koruyabilmeyi başarmış bu tarihi yapı Türk Devri için de erken tarihli sayılabilecek Osmanlı hamamlarından biridir.

Göynük'te kültür varlıkları içinde yer alan üç adet türbe tespit edilmiştir. 15. yüzyılda inşa edilmiş iki türbeden biri olan Akşemseddin Türbesi kesme taştan altıgen planlı kasnaksız kubbesiyle özgün niteliklerini korumaktadır. Tek kubbeli revaklı kesme taştan, sekizgen planlı Ömer Sekkin Türbesi onarımlarla günümüze gelebilmiş Osmanlı Türbe tipolojisinin revaklı türbe örneklerindendir. Halk arasında Tabak Dede adıyla bilinen diğer türbe Debbağ Dede Türbesi kare planlı, kubbe ile örtülüdür. Özgün özelliklerinin çoğunu kaybetmiş durumdadır.

İlçede günümüze ulaşabilmiş dört adet çeşme bulunmaktadır. İşlevini sürdüren tek çeşme Çarşı Çeşmesi'dir. O da yanlış onarımlarla orijinal yapısını kaybetmiştir. Yöre halkının varlığından habersiz, Hamza Bey Evi'nin duvar kalıntısına bitişik Beybahçesi Çeşmesi ile bir köprünün altında, umumi tuvaletlerin yanında 18.yüzyıldan kalma Kimsesizler Çeşmesi özgün yapısını korumakla birlikte oldukça bakımsızdır. Günümüzde var olduğu halde envanterlere işlenmemiş yapılar olduğu gibi kültür envanteri, yıllıklarda aslında dört adet çeşmesi bulunan Göynük ilçesinin çeşmelerinin sadece ikisinden bahsedilmektedir. Dört çeşmenin üçü kayıtlarda tescilli görünmektedir. Kimsesizler Çeşmesi olarak bilinen bir çeşmenin ise yapı envanter kaydı bulunmamaktadır.

Mahallelerin bazılarının adı, etrafında toplandığı mescidin ya da o mescidi yaptıran kişinin adıyla anılmaktadır. Ancak yapıların çoğunun banileri hakkında bir bilgi mevcut degildir. Kitabelerinde yazılı olduğu üzere Akşemseddin Türbesi'nin banisinin Fatih Sultan Mehmet, Kimsesizler Çeşmesi'nin Meryem Kadın olduğu bilinmektedir. Sivil Mimarinin ender yapılarından Göynük Hükümet Konağı Göynük Kaymakamı Kami Efendi tarafından II. Abdülhamid 'e armağan olarak yaptırılmıştır.

Göynük'ün camilerinde süsleme sadece birkaç yapıyla günümüze gelebilmiştir. Basit kuruluşlu bu camilerde özgün süslemenin varlığından söz edilememektedir. Camilerinde rastladığımız en önemli özellik ise minarelerde yörenin yerel malzemesi olan ahşabın kullanılmasıdır. Süsleme özelliklerini yitirmiş olduklarından içte sade bir görüntü veren camilerin dışarıdan en gösterişli unsuru ahşap minareleridir. Göynük 'ün minarelerinin Gazi Süleyman Paşa Camii ve Çeşme Camii hariç ahşap gövdeleri çatı üzerinden başlamaktadır. Tamamı dikdörtgen planlı ve kırma çatılı plana sahip camilerin minareleri ahşap ya da taş bir destek üzerinden yükselmekte girişlerine mahfil katından ulaşılmaktadır.

Göynük mimari eserleri bazıları tamamen özelliklerini yitirmiştir. Bazıları ise yıkılarak hiç günümüze ulaşamamıştır. 1992 yılında yıktırılan Eski Han'ın yerinde şimdi belediye binası olarak kullanılan yine üç katlı betonarme bir yapı bulunmaktadır.

Kaynaklarda adı geçen ancak bugün var olmayan adının "Melez" olduğu bilinen günümüze gelememiş bir köprünün ve bugün Zafer Kule'sinin yer aldığı

Hisar tepesinde bir kalenin varlığından sözedilmekte, vakıf kayıtlarında adı Hacı Hüseyin olarak geçen bir medreseden bahsedilmektedir.

Tescilli yapıların bazıları tamamen özelliklerini kaybetmiştir. Debbağ Dede Türbesi, Sofuali Camii gibi yanlış onarımlarla asıl halini yitirmiş örnekler Aksungur Çarşı Camii gibi 1967 yılından sonraki bir tarihte tamamen yıkılmış örnekler mevcuttur.

Kentsel sit alanı ilan edilen Göynük, 1951 yılında uygulanan imar planından ve tarih içinde yaşanan depremlerden olumsuz etkilense de günümüze ulaşabilmiş eserleri ile tarihi önemini korumaktadır. Tarihi dokusunu büyük çoğunlukla korumakla beraber zamanında yapılmayan ya da ehli olmayan eller tarafından yapılan yanlış müdahaleler nedeniyle bazı yapılar orijinalliğini yitirmiştir. Bolu tarihinde çok sayıda deprem yaşamıştır. 1956 ve 1967 yıllarında yaşanan depremler hafif hasarla atlatılmıştır. Özellikle 1956 depreminden sonra yöre halkı deprem yardımı alabilmek için az hasar alan evlerini yıkmışlar geleneksel dokunun büyük ölçüde zarar görmesine neden olmuşlardır. Tarihi, geleneksel ve kentsel dokusunu korumak ve yok olmalarını önlemek için restorasyon ve rölöve çalışmaları hakkında yöre halkının bilinçlendirilmesi gereklidir. Koruma planları tekrar gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir. Mimari eserlerin durumu göz önünde bulundurularak yeni yapılanmalara gidilmeli, tarihi mirasa sahip çıkılmalıdır.

KAYNAKÇA

Acun, Hakkı. **Anadolu Saat Kuleleri**, AKM Yayını, Ankara, 1994.

Acun, Hakkı. **Manisa'da Türk Devri Yapıları**, TTK Basımevi, Ankara,1999.

Aksu, Hatice. "Rokoko", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.35, TDV İSAM, İstanbul, 1992, s.159-160.

Anhegger, Robert." Eski Fatih Cami'i Meselesi", **Tarih Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul,1954,ss.145-160.

Arel, Ayda. **Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 1975.

Arık, Rüçhan, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,1976.

Atasoy, Nurhan. "Barok", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.5, TDV İSAM, İstanbul, 1992, ss.81-83.

Aslanapa, Oktay. **Türk Sanatı**, Remzi Kitapevi, İstanbul,1984.

Aslanapa, Oktay. **Osmanlı Devri Mimarisi,** İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1986.

Aslanapa, Oktay. **Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi**, AYK AKM Yay, Ankara, 2007.

Avcı, Yasemin. **Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,2016.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri I**, Baha Matbaası, İstanbul, 1966.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murat Devri 806-855 (1403-1451),** Cilt:2, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

Ayverdi, Ekrem H. ve İ. Aydın Yüksel. **İlk 250 Senenin Osmanli Mimarisi**, Baha Matbaası, İstanbul,1976.

Ayverdi, E. Hakkı. **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886(1451-1481) III**, Damla Ofset, 2.Baskı İstanbul, 1989.

Barkan, Ömer Lütfi ve Meriçli, Enver. (Der).” Göynük Kazası”, **Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri**, TTK Basımevi, Ankara, 1988, ss.507-589.

Bayraktar, Dursun. **Tanzimatın İlk Yıllarında Bolu (Şer'iye Sicilleri 1838-1850)**, Bamer Yayınları. Bolu, 2009.

Bilim, Cahit. “Elçi, M. Seyid Abdülvahab Efendi, Yazar, Sefaret Tercümanı Bozoklu Osman Şakir Efendi Musavver İran Sefaretnamesi”, **OTAM Dergisi**, Sayı:13, Ankara, 2002, ss. 261-286.

Birgören, Hamdi. **Bolu Vilayeti Salnamesi Miladi 1925**, BBBAM Yay, Bolu,2008.

Birgören, Hamdi. **Müstakil Bolu Sancağı Salnamesi Miladi 1916,** BBBAM, Bolu, 2008.

Birgören, Hamdi. **Ayanlar Devrinde Bolu 1809-1812**, BBBAM, Bolu, 2008.

Birgören, Hamdi. “Bolu’da Çeşme Kitabeleri”, **Halk Kültürü ve Köroğlu Bilgi Şöleni Bildirileri**, Bamer Yay, Bolu, 2008, ss.35-49.

Bolu1998 İl Yıllığı, Bolu Valiliği, Bolu, 1998.

Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri, Bolu Valiliği, Bolu, 2011.

Can, Hüseyin**. "Göynük Mengen ve Mudurnu'daki Tarihî Çeşmeler"**, Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2015.

Cantay, Gönül. "Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yay., Cilt:12, Ankara,2002, s.136-160.

Cebecioglu, Ethem. "Akşemseddin'de Bazı Tasavvufi Kavramlar- I", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 42, Sayı: 1, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara,2001. ss.77-95.

Charles Texier, **Küçük Asya**, Çev. Ali Suat, Cilt: 1, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara,2002.

Cumhuriyetin 50 Yılında 1973 İl Yıllığı, Kemal Matbaası, Bolu,1973.

Çakmak, Şakir. **Denizli İli'ndeki Türk Anıtları (Camiler)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir,1991.

Çakmak, Şakir. **Muğla Cami ve Mescidleri**, Muğla Belediyesi Kültür Yayınları, Muğla,2013.

Çakmak, Canan. **Tire Hamamları**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,2002, s.10.

Danişmend, İsmail Hami. **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt:1, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1955.

Daş, Ertan. **Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)**, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir, 2003.

Demiralp, Yekta. **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.

Demiralp, Yekta.” Osmanlı Öncesi Anadolu Medreselerinde Örtü ve Erken Osmanlı Medreseleriyle Karşılaştırma”, **Sanat Tarihi Dergisi,** Sayı: XV/2, 2006, ss.29-48.

Diker, Hasan. “Göynük”, **TTOK Belleteni**, Sayı:56/335, İstanbul,1976, ss.3-7.

Doğan, Sema. “Kümbet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:26, TDV İSAM, Ankara, 2002, ss.547-550.

Durmuş, Sevil. **Edremit ve Köylerindeki Türk Eserleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.

Emiroğlu, Mecdi. “Bolu Yöresi ve Yer Adları”, **Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri**, Başbakanlık Basımevi, Ankara,1984,181-200.

Erdem, Ayten. **Göynük Tarihsel Siti, Dini ve Sivil Mimarlık Ürünleri, Koruma Sorunları ve Yeni Yapılanma Koşulları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s.63.

Erdem, Ayten. **“**Göynük Kenti, Geleneksel Konut Mimarisi”, **MimarlıkDergisi**, Sayı:5, Mimarlar Odası, 1999 yıl: 37, ss.58-62.

Erder, Cevat. Ömür Bakırer ve diğerleri, **Göynük A Town in A Timber Region**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü, Ankara,1970.

Erken, Sabih. **Türkiye’de Vakıflar Abideler ve Eski Eserler II**, VGM Yay., Ankara, 1977.

Ersoy, Bozkurt. **Bergama Cami ve Mescitleri,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,1989.

Ertuğrul, Alidost. **XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt:7, Sayı:13, İstanbul,2009, ss.293-312.

Eryılmaz, Halil İbrahim. **Abdülhamit Dönemi Camileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir,2018.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Çev. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1970.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi C. I-II, Çev. Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1986.

Eyice, Semavi. "Minare", **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B., Cilt:8, İstanbul 1960, ss. 324-328.

Eyice, Semavi. "İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Cilt:11, Sayı:15,İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1960, ss.99-120.

Eyice, Semavi. "Tarihte Bolu", **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, İstanbu1,1975, ss.2-13.

Eyice, Semavi. *"*Akşemseddin Türbesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul,1989, ss.302-303.

Eyice, Semavi. "Batılılaşma, VI. Mimari", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:5, TDV İSAM, İstanbul,1992, ss.171-181.

Eyice, Semavi. "Çinili Köşk" **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:8, TDV İSAM, İstanbul,1993,ss.337-341.

Eyice, Semavi. "Hamam", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:15, TDV İSAM, İstanbul,1997,ss.402- 430.

Eyice, Semavi. “İsmail Bey Hamamı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:23, TDV İSAM, İstanbul,2001,ss.86-87.

Gökarslan, Ufuk. **Bursa İlinde Türbeler (Xvı.-Xıx. Yüzyıl)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale,2010.

Grabar, Oleg. **İslam Sanatının Oluşumu**, Çev. Nuran Yavuz, YKY, İstanbul,1988.

Günel, Gökçe. “Göynük’te Tarih ve Sivil Mimari”, **Kültür**, Sayı:97, Ankara,1993, ss.40-49.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu- Trabzon-Erzurum- Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, C.2, Çev. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman 1. Baskı, YKY, İstanbul,2005.

Halaç. Hicran Hanım ve Sibel Özdemir İlhan,“ Kentsel İmge Olarak Saat Kuleleri; II. Abdülhamit Han Dönemi Saat Kulelerinin İstanbul Dışı Türkiye Coğrafyasında Dağılımları ve Bir Tipoloji Denemesi”, **NWSA-Humanities**,ss.190-200.

İbn Batuta Seyahatnamesi, Çev. A. Sait Aykut, Cilt: 1, YKY Yay., İstanbul, 2004.

İrkin, Özgür Mehmet. **Burhaniye’de Türk Devri Eserleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

Kayapınar, L., Kılıç, N, Kayapınar, A**,** Kılıç, F., Kaya, B. **Bolu Livası 1921-1925 Senesi Salnamesi,** BAMER Yayınları, Bolu,2008.

Kızıltan, Ali. **Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV yüzyıl sonuna kadar)**, Güven Basımevi, İstanbul,1958.

Konrapa, Zekai. **Bolu Tarihi**, Bolu Vilayeti Matbaası, Bolu,1964.

Konukçu, Enver.” Eski Coğrafyada Bolu”, **Bolu 1988 Yıllığı**, Bolu Valiliği, Bolu, 1998, ss.52-57.

Konukçu, Enver.” Bolu Sancağı”, **Bolu 1988 Yıllığı**, Bolu Valiliği, Bolu,1998, ss.74-83.

Konukçu, Enver. “Cumhuriyet'in İlk Bolu Valisi Ahmed Fabreddin”, **DergiPark Akademik**, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26148, (19.10.2019), ss.1-23.

Konyar, Hümeyra Özalp. **Karadeniz III Bolu Düzce Zonguldak Karabük Bartın** Kastamonu, Türsab Kültür Yay., İstanbul,2011.

Köprülü, Orhan F. ve Mustafa Uzun, “Akşemseddin” **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt:2, TDV İSAM, İstanbul,1989,

Kuban, Doğan. **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970.

Kuban, Doğan. **Osmanlı Mimarisi**, Yem Yayın, İstanbul,2007.

Kuban, Doğan. **Batıya Göçün Sanatsal Evreleri,** Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul, 2009.

Kuban, Doğan. **Divriği Mucizesi**, YKY, İstanbul, 2010.

Kuban, Doğan. **Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları**, Haz. Selmin Kangal, YKY, İstanbul,2017.

Kuran, Aptullah. **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami**, ODTÜ Mim. Fakültesi Yay., Ankara 1964.

Kuyulu, İnci Ersoy. “İzmir ve Çevresindeki Bir Grup Duvar Resminin İncelenmesi”, **II. Uluslararası İzmir Sempozyumu Tebliğler**, Haz. Necmi Ülker, EÜ Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir, 1988, ss.58-78.

Kuyulu, İnci. “Kırkağaç Çiftehanlar Cami”, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1990, ss.103-115.

Kuyulu, İnci.” Manisa Alaca (Hamza Bey) Hamam”, **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:6, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1992,ss.63-72.

Kuyulu, İnci.” XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinin Gelişimine Genel Bir Bakış”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Sempozyumu (İzmir 6-7 Kasım 1989),** EÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1992,ss.47-63.

Kuyulu, İnci ve Hilal Ortaç, “Hamza Baba Tekkesi ve Türbesi ile İlgili Belgeler ve Gözlemler”, **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt:7,Sayı:7, İzmir 1994,s.112-133.

Mülayim, Selçuk. “Mimari”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.30, TDV İSAM, İstanbul, 2005, ss.91-95.

Orhonlu, Cengiz. “Osmanlı Bolusu”, **TTOK Belleteni**, Sayı:47, İstanbul,1975, ss.14-20.

Orhonlu, Cengiz. “Bolu”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 6, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2003, ss.276-278.

Ödekan, Ayla. “Cami”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,** Yem Yayınları, İstanbul,1997, s.316.

Öney, Gönül. **Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971.

Öney, Gönül. **Beylikler Devri Sanatı XIV.- XV. Yüzyıl (1300-1453),** TTK Yayınları, Ankara, 1989.

Önge, Yılmaz ve diğerleri (Der), **Divriği Ulucamii ve Darüşşifası**, VGM Yayınları Ankara,1978.

Önge, Yılmaz "Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, Cilt:1, VGM Yayınları, İstanbul, 1988, ss.

Önge, Yılmaz. **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, TTK Basımevi, Ankara,1997.

Önkal, Hakkı. **Tire Türbeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Önkal, Hakkı. **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1992.

Önkal, Hakkı. "Türk Türbe Mimarisinde Tire Türbelerinin Yeri", **Türk Kültüründe Tire**, Ankara,1994, ss.113-117.

Önkal, Hakkı. "Birgi Ulu Camii Hakkında Bazı Mülahazalar", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler,** Cilt: III, Ankara 1995, s. 31-35.

Önkal, Hakkı. "Sultan II. Beyazıd Revakı Meselesi", **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiriler Gönül Öney'e Armağan 2001**,İzmir,2002,ss.435-440.

Örenç, Ali Fuat. "Mutasarrıf", **İslam Ansiklopedisi**, C.31, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul,2006, ss.377-379.

Özgür, Şenay. **Tire Minareleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir,1998.

Özgür, Şenay.“Tire Minareleri Hakkında Bazı Düşünceler” **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiriler Gönül Öney'e Armağan 2001**,İzmir,2002, ss.451-460.

Özlü, Zeynel. “Göynük Kent Merkezinde Bulunan Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl:10, Sayı 26, 2006, ss. 193-208.

Özlü, Zeynel. “Göynük Kırsal Kesiminde Bulunan Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, **EKEV Akademi Dergisi**, 2006, ss. 10-29.

Özlü, Zeynel. “Terekeler Işığında Göynük'te Aile”, **Akademik Araştırmalar Dergisi,** Sayı:29, Alemdar Ofset Baskı, İstanbul, 2006, ss. 81-102.

Özlü, Zeynel.” 19. Yüzyılda Akşemseddin'in Göynük'teki Ahvadı”, **Akademik Araştırmalar Dergisi,** Sayı:31, Alemdar Ofset Baskı, İstanbul, 2007, ss.157-174.

Özönder, Hasan. “Akşemseddin'in Türbesi ve Vakıfları”, **Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri**, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, Ankara, 1989, ss.117-133.

Özüdoğru, Şerife. **Göynük ve Taraklı 'da Türk Mimari Eserleri (14-16.Yüzyıl)**, Etam Yayınevi, Eskişehir,1999.

Ramsay, Walter. **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1960.

Sevin, Veli. **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, TTK Basımevi, Ankara,2001.

Sezen, Tahir. **Osmanlı Yer Adları**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No:26, Ankara, 2017.

Sözen, Metin. **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)**,TİB Kültür Yayınları, Ankara, 1984.

Sözen, Metin ve Uğur Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

Şahin, Haşim. "Ömer Dede Sikkînî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2003, ss.55-56.

Şeker, Mehmet. **Selçuk İsa Bey Camii**, Endüstri Basım ve Yayınevi, İzmir, 1970,

Şeker, Mehmet. **Anadolu'da Bir Arada Yaşama Tecrübesi**, DİB Yay., Ankara,2012.

Toprakeşenler, Sema. **XVI. Yüzyılda Göynük ve Yenice-i Taraklı Kazaları**, Yüksek Lisans Tezi, Eskisehir, 1994.

Tozoğlu, Tijen. **Menemen ve Köyleri'ndeki Türk Eserleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir,2003.

Tuğral, Lütfü ve Nezih Fıratlı, "Germanos Phryg Kitabesi", **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı 13-14**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1967, ss.230-241.

Tuluk, Ömer İskender. "Osmanlı Camilerinde Mekân Kurgusu Açısından Kare Tabanlı Baldaken Varyasyonları (15.-17.Yy.)",
Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, No:2,
Ankara, 2006, ss.275-284.

Tuncer, Orhan Cezmi, **Anadolu Kümbetleri 2 Beylikler ve Osmanlı Dönemi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1991.

Türk Ansiklopedisi, "Bithynia", Cilt: 6, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1953, ss.496-498.

Türkiyede Vakıf ve Abideler Eski Eserler I, VGM Yayınları, Ankara,1972.

Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi), VGM Yayınları, Yenigün Matbaası, Ankara, 1983.

Türkiye Kültür Portalı, "Sakin Şehir Göynük -Bolu" (19.09.2019). https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bolu/TurizmAktiviteleri/goynuk

Uçar, Fuat. **Osmanlı Döneminde Bolu'da Paşa Vakıfları**, Bamer Yayınları, Ankara, 2009.

Uçar, Hasan. **Sipilden Manisaya Ab-ı Hayat Manisa Çeşmeleri**, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa, 2012.

Umar, Bilge. **Bithynia**, Ak Yayınları Kültür Kitapları Serisi:11, İstanbul,1983.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, Cilt:1, Baskı.4, TTK Basımevi, Ankara, 1982.

Ülgen, A. Saim ve Halim Baki Kunter, "Fatih Camii", **Vakıflar Dergisi**, Sayı:1, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1938,ss.91-103.

Ünal, Rahmi Hüseyin, "Çeşme Köyü Camisi", **Sanat Tarihi Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 4 Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1988.

Yardım, Ali. Akşemseddin Türbesi ve Haziresindeki Tarihi Kitabeler, **Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri**, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, Ankara, 1989, ss.133-143.

Yasa, Azize Aktaş, Soysaldı, Aysen (Ed)," Kültürel Zenginlikleri ile Göynük", **Göynük El Sanatları Paneli ve Çalıştayı Bildirileri**, Göynük Belediyesi Yayın, Bolu, 2013, ss.17-46.

Yazıcı, Nurcan. “Amasya’daki Hükümet Konağı Binaları”, **Sanat Dergisi**, Mart 2011,ss. 91-105.

Yazıcı, Nurcan Metin. **Tanzimattan Cumhuriyet’e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi Devlet Kapısı**, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2019.

Yetkin, Suut Kemal. **İslam Mimarisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1965.

Yetkin, Suut Kemal. **Türk Mimarisi,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970.

Yetkin, Suut Kemal. **İslam Ülkelerinde Sanat,** Cem Yayınevi, İstanbul,1984.

Yurt Ansiklopedisi, “Bolu”, Cilt:2, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, ss.1446-1612.

Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli, Haz. Abdülkadir Şener, Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım, TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşletmesi Basımevi, İzmir,2016.

Yüksel, İ. Aydın. **Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (926-974/1520-1566) İstanbul**, Cilt:6, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2004

EKLER

EK 1: Resimler

Resim 1: Gazi Süleyman Paşa Camii Genel Görünüşü

Resim 2: Gazi Süleyman Paşa Camii Saçak Detayı

Resim 3: Gazi Süleyman Paşa Camii Doğu Cephesi

Resim 4: Gazi Süleyman Paşa Camii Pencere Açıklığı Detayı

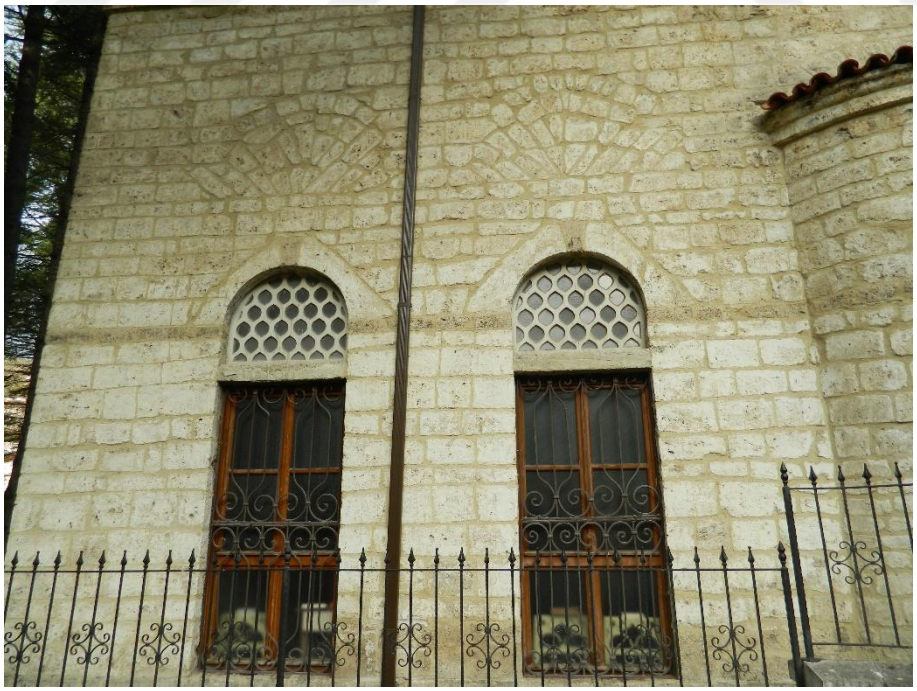

Resim 5: Gazi Süleyman Paşa Camii Güney Cephesi.

Resim 6: Gazi Süleyman Paşa Camii Güney Cephesi Mihrap Çıkıntısı

Resim 7: Gazi Süleyman Paşa Camii Batı Cephesi

Resim 8: Gazi Süleyman Paşa Camii Batı Cephesi Ahşap Pano

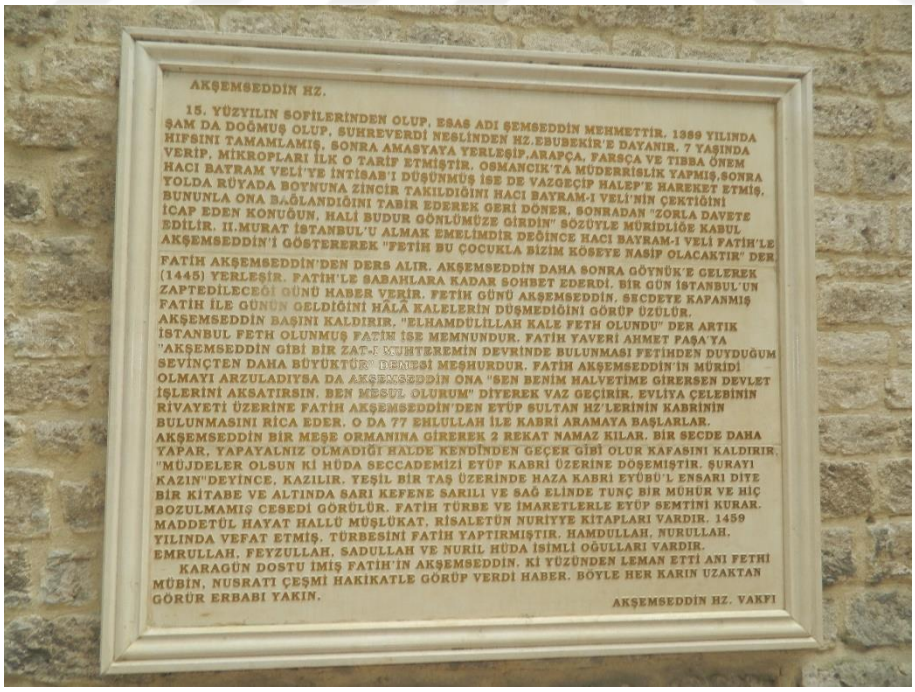

Resim 9: Gazi Süleyman Paşa Camii Minaresi

Resim 10: Gazi Süleyman Paşa Camii Kuzey Cephesi

Resim 11: Gazi Süleyman Paşa Camii Kuzey Cephesi Giriş Açıklığı

Resim 12: Gazi Süleyman Paşa Camii Son Cemaat Yeri

Resim 13: Gazi Süleyman Paşa Camii Kadınlar Mahfili

Resim 14: Gazi Süleyman Paşa Camii Mihrap, Minber, Vaaz Kürsüsü

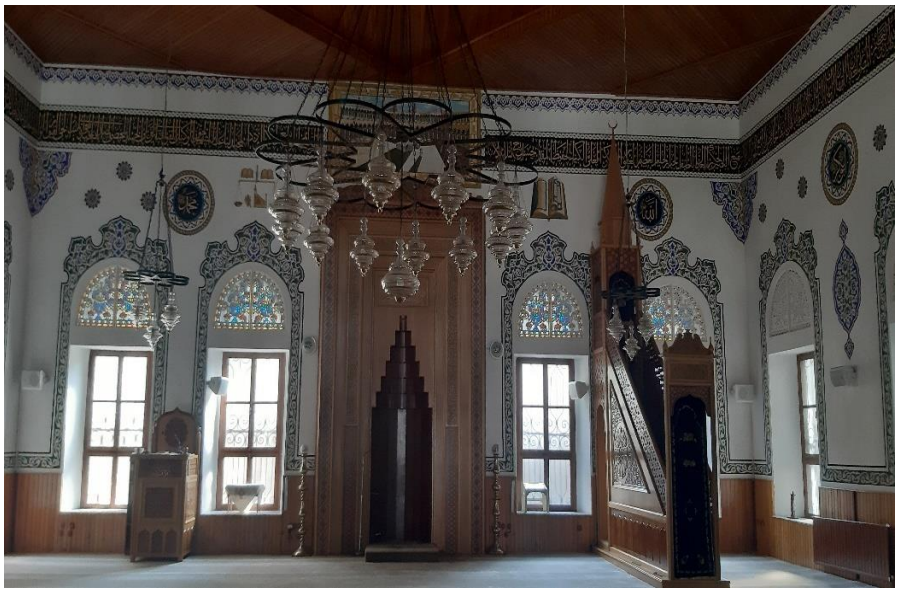

Resim 15: Gazi Süleyman Paşa Camii Harimi Tavan Göbeği

Resim 16: Gazi Süleyman Paşa Camii Kadınlar Mahfili Tavan Göbeği

Resim 17: Gazi Süleyman Paşa Camii Pencere Süslemeleri

Resim 18: Gazi Süleyman Paşa Camii Süsleme Detayı

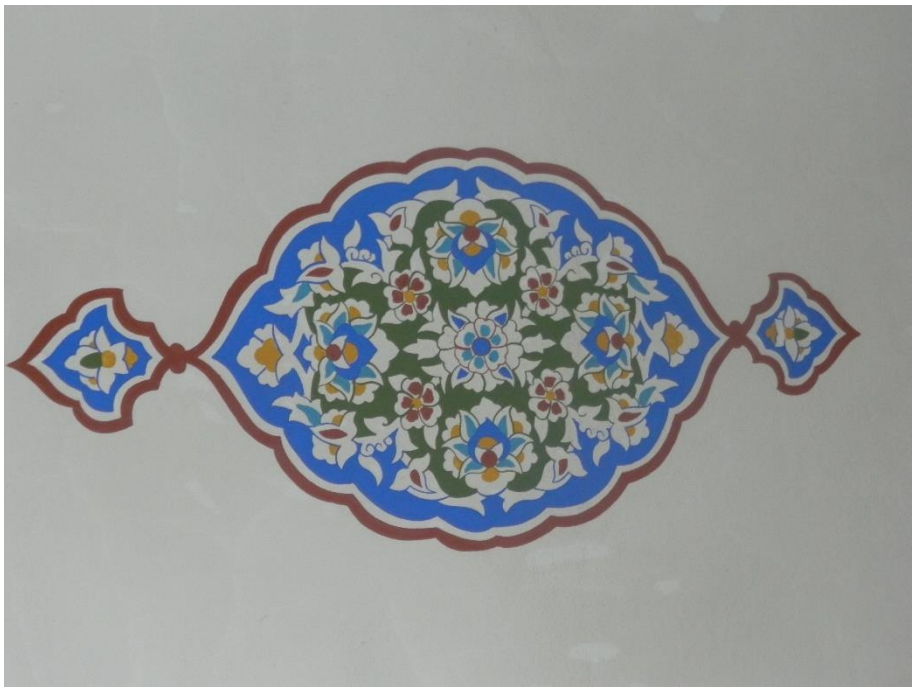

Resim 19: Gazi Süleyman Paşa Camii Süsleme Detayı

Resim 20: Gazi Süleyman Paşa Camii Süsleme Detayı

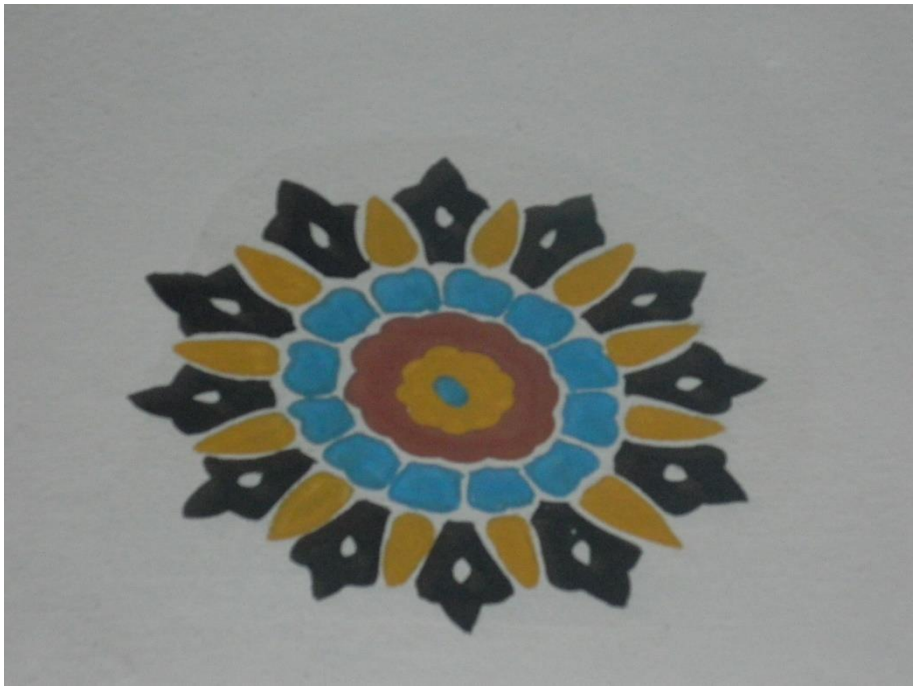

Resim 21: Hatice Hatun Camii Genel Görünüşü

Resim 22: Hatice Hatun Camii Ahşap Saçağı

Resim 23: Hatice Hatun Camii Güney Cephesi

Resim 24: Hatice Hatun Camii Güney Cephesi Detayı

Resim 25: Hatice Hatun Camii Batı Cephesi

Resim 26: Hatice Hatun Camii Kuzey Cephesi

Resim 27: Hatice Hatun Camii Minaresi

Resim 28: Hatice Hatun Camii Doğu Cephesi

Resim 29: Hatice Hatun Camii Doğu Cephesi Giriş Açıklığı

Resim 30: Hatice Hatun Camii Dış Mihrap

Resim 31: Hatice Hatun Camii Son Cemaat Yeri

Resim 32: Hatice Hatun Camii Kadınlar Mahfili

Resim 33: Hatice Hatun Camii Harimi

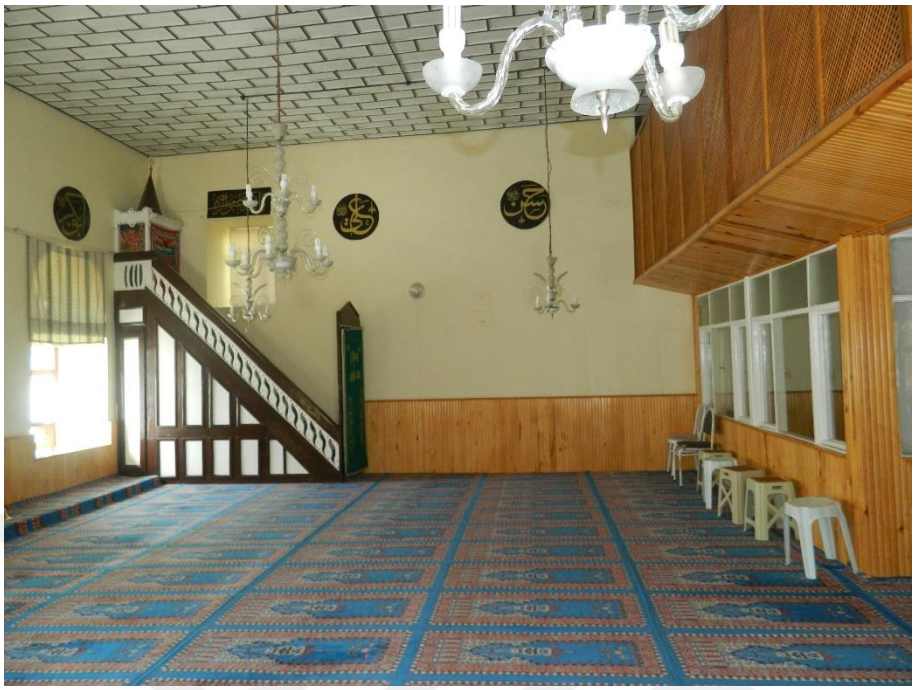

Resim 34: Hatice Hatun Camii, Mihrap, Minber ve Vaaz Kürsüsü

Resim 35: Akşemseddin Camii Genel Görünüşü

Resim 36: Akşemseddin Camii Ahşap Saçak Detayı

Resim 37: Akşemseddin Camii Doğu Cephesi

Resim 38: Akşemseddin Camii Güney Cephesi

Resim 39: Akşemseddin Camii Batı Cephesi

Resim 40: Akşemseddin Camii Minaresi

Resim 41: Akşemseddin Camii Minare Girişi

Resim 42: Akşemseddin Camii Kare Pencere Açıklıkları (2010)

Resim 43: Akşemseddin Camii Ahşap Sundurması

Resim 44: Akşemseddin Camii Harimi Pencere Açıklıkları

Resim 45: Akşemseddin Camii Kadınlar Mahfili

Resim 46: Akşemseddin Camii Mihrap, Minber ve Vaaz Kürsüsü

Resim 47: Akşemseddin Camii Pencere Detayı

Resim 48: Akşemseddin Camii Mihrap Süslemesi

Resim 49: Akşemseddin Camii Minaresi Şerefe Altı Süslemesi

Resim 50: Yayabaşı Camii Genel Görünüşü

Resim 51: Yayabaşı Camii Ahşap Saçak Detayı

Resim 52: Yayabaşı Camii Kuzey Cephesi Üçgen Alınlığı

Resim 53: Yayabaşı Camii Kuzey Cephesi Bahçeden Görünüşü

Resim 54: Yayabaşı Camii Doğu Cephesi

Resim 55: Yayabaşı Camii Güney Cephesi

Resim 56: Yayabaşı Camii Batı Cephesi

Resim 57: Yayabaşı Camii Ahşap Minaresi

Resim 58: Yayabaşı Camii Minaresi Girişi

Resim 59: Yayabaşı Camii Son Cemaat Yerinden Harime Giriş

Resim 60: Yayabaşı Camii Harim Ahşap Destek

Resim 61: Yayabaşı Camii Harim Doğu Duvarı Pencere Açıklıkları

Resim 62: Yayabaşı Camii Mihrabı

Resim 63: Yayabaşı Camii Restorasyon Öncesi Mihrap Süsleme

Resim 64: Yayabaşı Camii Restorasyon Öncesi Osmanlı Türkçesi Yazılar

Resim 65: Yayabaşı Camii Batı Cephesi Kalemişi Süsleme

Resim 66: Yayabaşı Camii Restorasyon Öncesi Süsleme Detayı

Resim 67: Hacı Abdi Camii Genel Görünüşü

Resim 68: Hacı Abdi Camii Çatısı

,

Resim 69: Hacı Abdi Camii Ahşap Saçak Detayı

Resim 70: Hacı Abdi Camii Batı Cephesi

Resim 71: Hacı Abdi Camii Ahşap Payandası

Resim 72: Hacı Abdi Camii Kuzey Cephesi

Resim 73: Hacı Abdi Camii Kerpiç Bacası

Resim 74: Hacı Abdi Camii Minaresi

Resim 75: Hacı Abdi Camii Doğu Cephesi

Resim 76: Hacı Abdi Camii Harimi Batı Duvarı Pencere Açıklıkları

Resim 77: Hacı Abdi Camii Harim Doğu ve Güney Duvarı

Resim 78: Hacı Abdi Camii Kadınlar Mahfili

Resim 79: Hacı Abdi Camii Mihrap ve Minber

Resim 80: Hacı Abdi Camii Mihrap Süslemesi

Resim 81: Hacı Abdi Camii Minber Süslemesi

Resim 82: Hacı Abdi Camii Mahfili Süsleme Detayı

Resim 83: Çeşme Camisi Genel Görünüşü

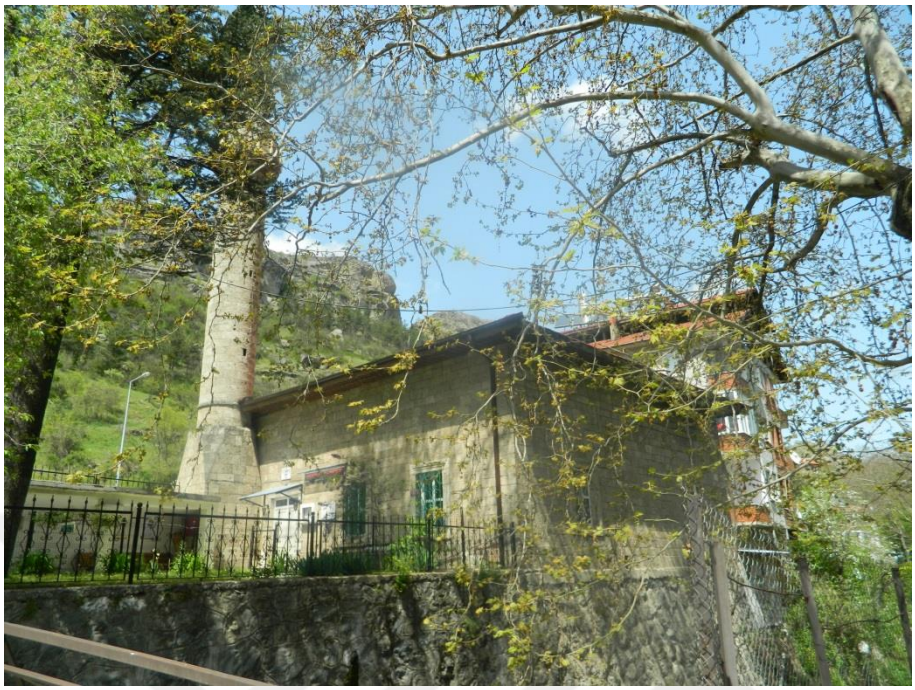

Resim 84: Çeşme Camisi Saçak Detayı

Resim 85 : Çeşme Camisi Kuzey Cephesinden Görünüm

Resim 86: Çeşme Camisi Doğu Cephesi

Resim 87: Çeşme Camisi Güney Cephesi

Resim 88: Çeşme Camisi Batı Cephesi

Resim 89: Çeşme Camisi Minaresi Şerefe Altı Detayı

Resim 90: Çeşme Camisi Kadınlar Mahfili

Resim 91: Çeşme Camisi Minare Girişi Açıklığı

Resim 92: Çeşme Camisi Mihrap ve Vaaz Kürsüsü

Resim 93: Çeşme Camisi Minberi

Resim 94: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Genel Görünüşü

Resim 95: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Cephe Görünüşü

Resim 96: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Revak

Resim 97: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Giriş Açıklığı

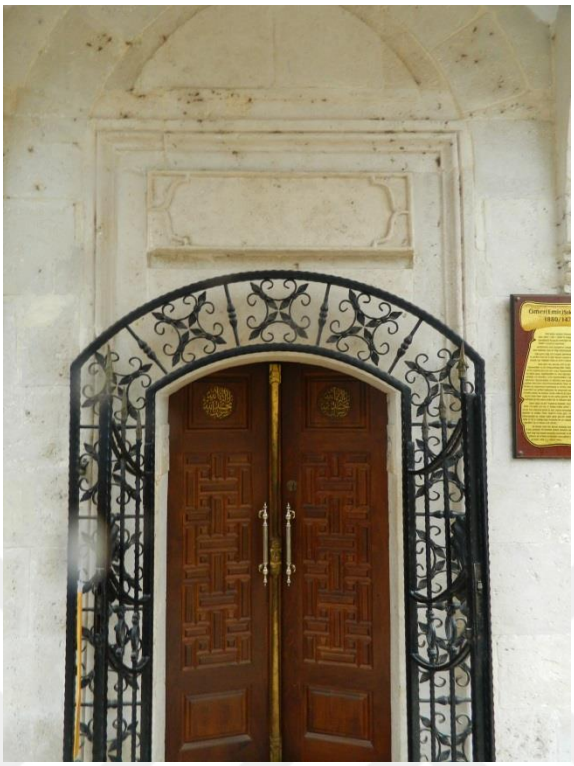

Resim 98: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Sandukaları

Resim 99: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Revak Kubbesi

Resim 100: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Revak Kubbesi Göbeği

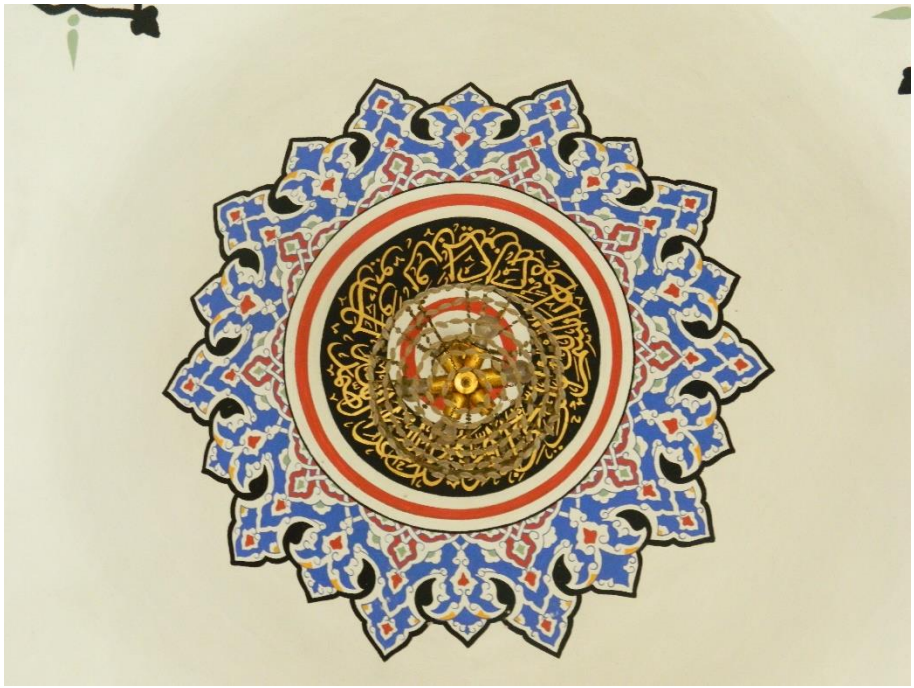

Resim 101: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Kubbe Göbeği

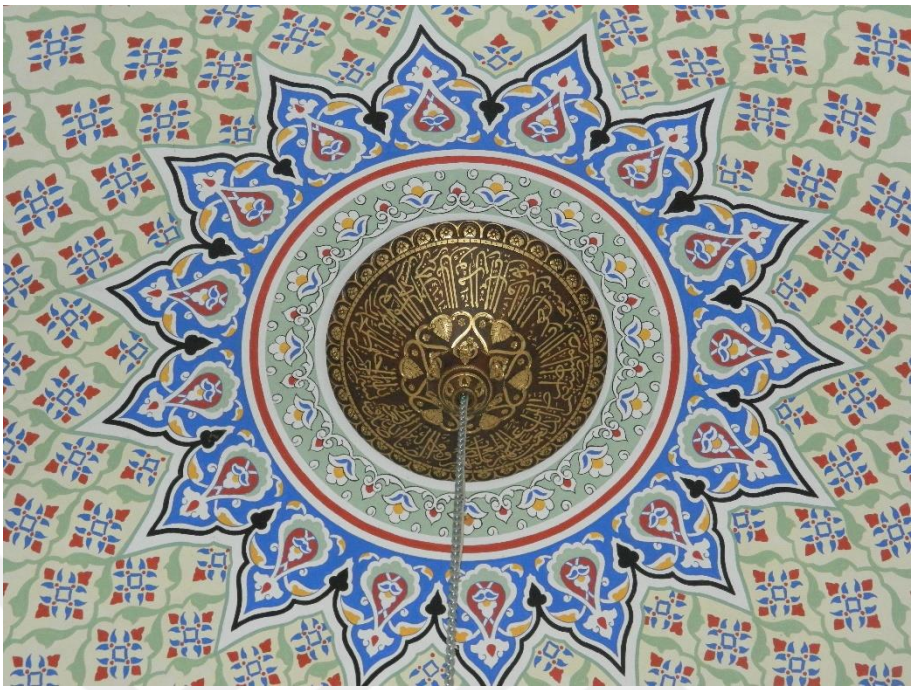

Resim 102: Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi Kemer Köşeliği

Resim 103: Akşemseddin Türbesi Genel Görünüşü

Resim 104: Akşemseddin Türbesi Silme Detayı

Resim 105: Akşemseddin Türbesi Pencere Açıklığı Detayı

Resim 106: Akşemseddin Türbesi Giriş Açıklığı

Resim 107: Akşemseddin Türbesi Sandukaları

Resim 108: Akşemseddin Türbesi Kubbe Geçişleri

Resim 109: Akşemseddin Türbesi Pencere Süsleme Detayı

Resim 110: Akşemseddin Türbesi Kubbe Detayı

Resim 111: Akşemseddin Türbesi İnşa Kitabesi

Resim 112: Akşemseddin Türbesi Eski Fotoğrafı

Kaynak : Göynük Kaymakamlığı

Resim 113: Debbağ Dede Türbesi Genel Görünüşü

Resim 114: Debbağ Dede Türbesi Kuzeybatı Cephesi Detayı

Resim 115: Debbağ Dede Türbesi Ahşap Sanduka

Resim 116: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Kubbeleri

Resim 117: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Genel Görünüşü

Resim 118: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Kuzey Cephesi

Resim 119: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Doğu Çephesi

Resim 120: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Güney Cephesi Sundurması

Resim 121: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Külhan Bacası

Resim 122: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Batı Cephesi

Resim 123: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Soyunmalık Kubbesi Işıklığı

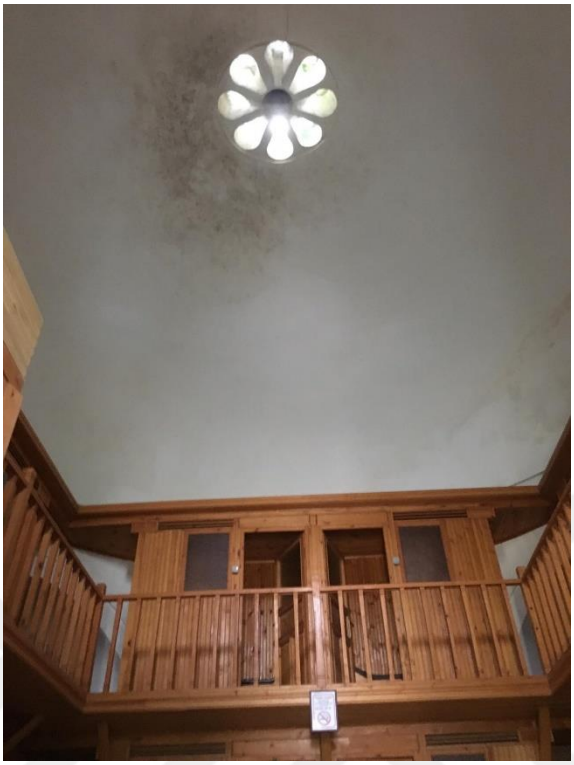

Resim 124: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Soğukluk Kubbesi Işıklığı

Resim 125: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Sivri Kemerli Açıklık

Resim 126: Gazi Süleyman Paşa Hamamı Külhan Açıklığı

Resim 127: Meryem Hatun Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü

Resim 128: Meryem Hatun Çeşmesi Yalak Detayı

Resim 129 : Meryem Hatun Çeşmesi Dikdörtgen Açıklığı

Resim 130: Meryem Hatun Çeşmesi İnşa Kitabesi

Resim 131: Başaklar Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü

Resim 132: Başaklar Çeşmesi İnşa Kitabesi

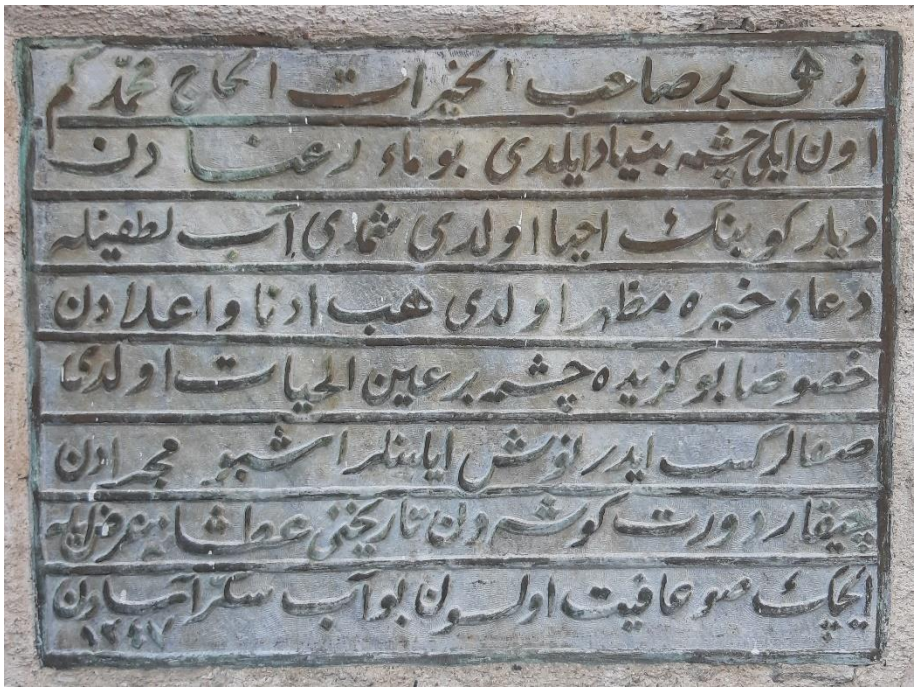

Resim 133: Başaklar Çeşmesi 1993 Yılı Fotoğrafı

Kaynak: Göynük Kaymakamlığı

Resim 134: Çarşı Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü

Resim 135: Çarşı Çeşmesi Tamir Kitabesi

Resim 136: Çarşı Çeşmesi Kuzeybatıdan Görünüm Detayı

Resim 137: Çarşı Çeşmesi Profilli Silme Detayı

Resim 138: Beybahçesi Çeşmesi Ön Cephe Görünüşü

Resim 139: Beybahçesi Çeşmesi Doğudan Görünüşü

Resim 140: Hükümet Konağı Genel Görünüşü

Resim 141: Hükümet Konağı Kuzeybatı Cephesi

Resim 142: Hükümet Konağı Güneybatı Cephesi

Resim 143: Hükümet Konağı Pencere Detayı

Resim 144: Hükümet Konağı Güneybatı Cephesi Girişi

Resim 145: Hükümet Konağı İnşa Kitabesi

Resim 146: Zafer Kulesi Genel Görünüşü

Resim 147: Zafer Kulesi Taş Kaidesi ve Giriş Açıklığı

Resim 148: Zafer Kulesi Ahşap İç Cephesi

Resim 149: Zafer Kulesi Eski Fotoğrafı

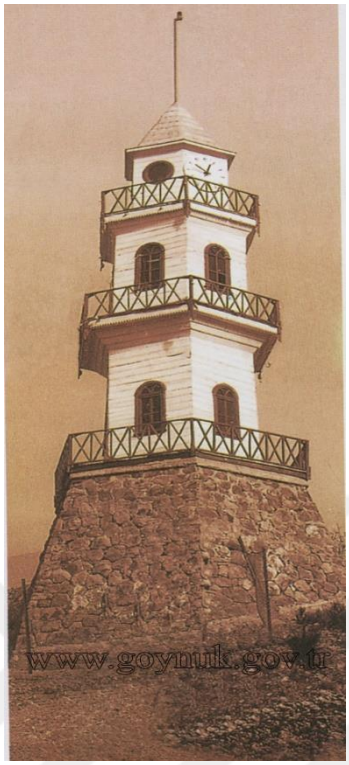

Kaynak: Göynük Kaymakamlığı

Resim 150: Göynük Sofuali Camii Genel Görünüşü

Resim 151: Aksungur Çarşı Camii Genel Görünüşü

Resim 152: Melez Köprüsü Günümüzdeki Görünümü